

เอกสารประกอบการสอน

รัฐประศาสนศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา
(Public Administration Science in Buddhism)

407 302

ดร.ฤทธิ์ชัย แกมนาค

ป.ธ. 3, ศศบ.(รัฐศาสตร์),MA(Pol.Sc.),Ph.D.(Soc.Sc.)

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พฤษภาคม 2560

คำนำ

เอกสารประกอบการสอนรายวิชารัฐประศาสนศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา (Public Administration Science in Buddhism) 407 302) เล่มนี้จัดทำขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นตำราประกอบการเรียนในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และแก่ผู้ที่สนใจโดยทั่วไป

ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิเจ้าของเอกสาร ตำรา บทความและหนังสือต่างๆ ที่ปรากฏนามในบรรณานุกรมของเอกสารเล่มนี้ ซึ่งผู้จัดทำได้ใช้เอกสาร ตำรา บทความและหนังสือเหล่านี้เป็นข้อมูลในการจัดทำเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้

ผู้จัดทำหวังว่า เอกสารประกอบการบรรยายเล่มนี้คงให้สาระและแง่คิดที่เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนและทำให้นักศึกษามีความรู้พื้นฐาน เป็นการเตรียมความพร้อมด้านปัญหาในการนำความรู้ ความเข้าใจ ในด้านการปกครองและการบริหารไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม เพื่อเป็นพื้นฐานการเรียนในวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ ควรมีการเปลี่ยนแปลงตัวอย่างอ้างอิง ให้สอดคล้องกับแนวโน้มด้านการปกครอง และการบริหารที่ได้มีความก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

ดร.ฤทธิชัย แกมมาก

ป.ธ. 3, ศศบ.(รัฐศาสตร์), MA(Pol.Sc.), Ph.D.(Soc.Sc.)

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พฤษภาคม 2560

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
บทที่ 1	
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา	1
1.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์	2
1.2 สถานภาพของรัฐประศาสนศาสตร์	3
1.3 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา	6
1.4 ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย	8
1.5 ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย	9
1.6 แนวคิดประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา	11
บทที่ 2	
นิติบัญญัติและตุลาการตามแนวพระพุทธศาสนา	14
2.1 ที่มาของพระธรรมวินัย	14
2.2 หลักนิติบัญญัติ	17
2.3 หลักตุลาการ	18
2.4 หลักนิติบัญญัติและตุลาการเปรียบเทียบกับหลักประชาธิปไตย	19
2.5 วัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัย	21
2.6 ขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัย	22

	2.7 สถาบันบริหาร	23
	2.8. สถาบันตุลาการ	23
	2.9 ระบบกฎหมาย และการลงโทษที่สอดคล้องกับพระวินัย และกฎหมายคณะ สงฆ์	25
	2.10 การลงโทษตามบทบัญญัติของพระวินัย	27
บทที่ 3	การบริหารตามแนวพระพุทธศาสนา	34
	3.1 แนวคิดการบริหารจัดการองค์กรของผู้นำเชิงพุทธ	34
	3.2 ความหมายของการบริหาร	35
	3.-3 พุทธวิธีการบริหาร	36
	3.4 การบริหารรู้จักใช้เครื่องมือแห่งความสำเร็จ 4 ข้อ (ปลิตธิธัมมุปกรณกถา)	38
	3.5 หลักการบริหารเชิงพุทธ 3 ข้อ	39
	3.6 การบริหารจัดการด้วยหลักสัปปริสธรรม 7 ข้อ	40
	3.7 หลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ใช้องค์กร	41
	3.8 หลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร	44
บทที่ 4	แนวคิดการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา	50
	4.1 รูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาล	51
	4.2 หลักการทางพระพุทธศาสนากับหลักประชาธิปไตย	54
	4.3 ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับธรรมาธิปไตย	57
	4.4 เปรียบเทียบแนวคิดการปกครองตามหลักธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย	58
บทที่ 5	แนวคิดการบริหารจัดการตามหลักพระพุทธศาสนา	62

5.1 พุทธธรรมกับการบริหารจัดการตน	63
5.2.การพัฒนาตน	63
5.3 พุทธธรรมกับการบริหารจัดการคน	64
5.4 หลักธรรมในการบริหารจัดการคน	65
5.5 พุทธธรรมกับการบริหารจัดการงาน	66

บทที่ 1

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา

มนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่มีความเชื่อ ความคิด อุปนิสัย ทัศนคติ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมารวมกันอยู่ภายในอาณาเขตเดียวกัน จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องหาการปกครองที่เหมาะสมมาใช้ในสังคม เพื่อให้สังคมนั้นๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี คือมีความสงบเรียบร้อย มีความยุติธรรม มีความสามัคคี ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม หากสังคมที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ไม่มีการนำการปกครองที่เหมาะสมมาใช้แล้ว ก็อาจทำให้สังคมนั้นประสบกับความสับสนยุ่งเหยิง เกิดความแตกแยก แย่งชิงผลประโยชน์ตามมา อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เห็นได้ในสังคมต่างๆ ในปัจจุบันนี้การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นที่ต้องการของทุกๆ สังคมเพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้มาซึ่งการมีเสถียรภาพทางสังคมและการนำสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ความผาสุก การบริหารและการปกครองของสังคมในอดีตมีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างใกล้ชิด มีการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ศาสนาจึงเป็นที่มาของอุดมการณ์รูปแบบเดียว เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง

พระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นส่วนพระธรรม คือคำสอน และพระวินัย คือ คำสั่ง มีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะและการปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวมตลอดจนมีการปกครองโลกอยู่มาก กล่าวคือ มุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ฝึกฝน ปรับปรุง เคารพ ควบคุม บังคับภายใน คือ จิตใจเชื่อมั่นรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นการปกครองตนเอง รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช เป็นการปกครองหมู่คณะและปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวม ตลอดมีการใช้ธรรมเป็นโลกบาล คือหิริและโอตตปปะ ซึ่งเป็นธรรมปกครองโลก สังคมไทยได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง โดยเฉพาะที่นำมาจากคัมภีร์ชาดก เช่น ทศพิธราชธรรม พละ ของกษัตริย์ เว้นจากอคติ ซึ่งเป็นธรรมของพระราชา ผู้นำ ผู้ปกครองโดยตรง เมื่อมองในแง่รัฐศาสตร์ ก็

คือหลักแห่งการบริหารและการปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อนำมาปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม พระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า เป็นประมวลความรู้ทางศาสนา ระบบหนึ่ง เช่นเดียวกับประมวลความรู้ทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ที่เรียนกันอยู่ตามสถาบันการศึกษาต่างๆ ประมวลความรู้ทางพระพุทธศาสนา ว่าด้วยสิ่งสำคัญ 4 ประการด้วยกัน คือ

1. ธรรมชาติของชีวิต
2. ธรรมชาติของจักรวาล
3. จุดมุ่งหมายของชีวิต
4. ทางไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิต

ประมวลความรู้ทุกอย่าง ย่อมมีแหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิด การรู้แหล่งที่มาของศาสนาต่างๆ เป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษาศาสนา เพราะเป็นความรู้ ภูมิหลังของศาสนา ทำให้เราเข้าใจศาสนานั้นๆ ได้ดีขึ้น เช่นเดียวกับการที่เรารู้ถึงมารดาบิดา และฐานะตระกูลของคนที่เรา กำลังจะคบหาสมาคมด้วย ย่อมทำให้เราสามารถประเมินคุณค่าของเข้าได้ดีขึ้น

1.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์

1. ความหมาย

การให้ความหมายของคำใดคำหนึ่งหรือหลายคำอาจเหมือนกันหรือแตกต่างกันได้ขึ้นอยู่กับนักวิชาการหรือผู้รู้แต่ละคน สำหรับในที่นี้คำว่า รัฐประศาสนศาสตร์ (public administration) หมายถึง การบริหารภาครัฐ การบริหารรัฐกิจ การบริหารราชการแผ่นดิน หรือการบริหารราชการโดยแต่ละคำมีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมาก

คำว่า รัฐประศาสนศาสตร์ยังหมายถึง วิชาความรู้กิจกรรม หรือการบริหารของรัฐบาล หน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติฝ่ายบริหาร และฝ่าย ตุลาการ ในทุกระดับ ทั้งในราชการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น วิชาความรู้กิจกรรม หรือการบริหารดังกล่าวนี้เกี่ยวกับงานหรือกิจการสาธารณะ หรือการ ให้บริการสาธารณะ (public services)

เนื่องจากคำว่า รัฐประศาสนศาสตร์นั้น ส่วนหนึ่งหมายถึง การบริหารภาครัฐ ดังนั้น จึงควรให้ความหมายของคำว่า “การบริหาร” รวมทั้งเสนอ “แนวทาง” หรือ “วิธีการ” ให้ความหมายคำว่า การบริหารไว้ในที่นี้ด้วยเพื่อให้สามารถเข้าใจและอธิบายคำว่า การบริหาร ได้ง่ายขึ้น

การบริหาร หมายถึง การดำเนินงาน หรือการจัดการใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ (ถ้าเป็นหน่วยงานภาคเอกชน หมายถึง ของหน่วยงาน และ/หรือ บุคคล) ที่เกี่ยวข้องกับ คน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น (1) การบริหารนโยบาย (Policy) (2) การบริหารอำนาจหน้าที่ (Authority) (3) การบริหารจริยธรรม (Morality) (4) การบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม (Society) (5) การวางแผน (Planning) (6) การ จัดองค์การ (Organizing) (7) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Staffing) (8) การอำนวยการ (Directing) (9) การประสานงาน (Coordinating) (10) การรายงาน (Reporting) และ (11) การงบประมาณ (Budgeting) เช่นนี้ เป็นการนำ “กระบวนการบริหาร” ที่เรียกว่า PAMS-POSDCoRB

(ความหมายและที่มาของคำนี้ จะได้นำเสนอต่อไป) แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย หรืออาจให้ความหมายได้อีกว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงาน หรือการจัดการใด ๆ ของ หน่วยงานของรัฐ และ/หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับ คน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น (1) การบริหารคน (Man) (2) การบริหารเงิน (Money) (3) การ บริหารวัสดุอุปกรณ์(Material) (4) การบริหารงานทั่วไป (Management) และ (5) การบริหาร จริยธรรม (Morality) เช่นนี้เป็นการนำ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า 5M แต่ละ ตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

การให้ความหมายทั้ง 2 ตัวอย่างนี้เป็นการนำหลักวิชาการ คือ “กระบวนการบริหาร” และ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” มาใช้เป็นแนวทางในการให้ความหมายซึ่งน่าจะมีส่วนทำให้การ ให้ความหมายว่าการบริหารครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญ ชัดเจน และเข้าใจได้ง่ายขึ้น ไม่เพียง เท่านั้น ยังอาจนำหลักวิชาการอื่นมาใช้เป็นแนวทางในการให้ความหมายได้อีก เป็นต้นว่า 3M (ซึ่ง ประกอบด้วย Man Money Management) และ 5ป (ซึ่งประกอบด้วย ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประหยัด ประสานงาน และประชาสัมพันธ์)

1.2 สถานภาพของรัฐประศาสนศาสตร์

จำแนกสถานภาพของ Public Administration ออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ¹

1) Public Administration มีลักษณะที่เป็นศาสตร์ (Science) อย่างหนึ่ง ถ้าพิจารณาว่า รัฐประศาสนศาสตร์เป็นสาขาวิชาแขนงหนึ่ง (Public Administration as a Field of Study)

¹ สมพงษ์ เกษมสิน .สารานุกรมการบริหารกรุงเทพ .มหานคร.ไทยวัฒนาพานิช : 2517 หน้า 6 – 15

2) Public Administration มีฐานะเป็นศิลป์ (Arts) ชนิดหนึ่ง ถ้าพิจารณาว่า รัฐประศาสนศาสตร์หรือ public administration เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่ง

ประเด็นแรก Public Administration มีสถานภาพเป็นศาสตร์ (Science) แขนงหนึ่งจริงหรือไม่ ?

คำว่า “ศาสตร์” (Science) หมายถึง วิทยาการหรือความรู้ที่ได้มีการจัดระเบียบที่เชื่อถือได้และสามารถทำการศึกษาค้นคว้าหาความจริงได้อย่างเป็นระบบและมีแบบแผน ศาสตร์มีหลายประเภท เช่น วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) สังคมศาสตร์ (Social Science)

วิทยาศาสตร์หมายถึง ศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Science) เป็นวิชาที่มีความชัดเจน (Precision) และมีอนุภาพในการทำนายได้ (Predictability) กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์จึงมีลักษณะแน่นอนตายตัว นั่นคือ สามารถนำมาทดสอบได้ทุกครั้ง เช่น สูตรทางเคมีเมื่อนำ ไฮโดรเจน 2 ส่วน มาผสมกับออกซิเจน 1 ส่วน ($H_2 + O$) จะกลายเปลี่ยนเป็นน้ำทุกครั้งไม่ว่าจะทำที่ไหน เมื่อใดก็ตามจะได้ออกมาเป็นน้ำเสมอ วิธีการศึกษาศาสตร์บริสุทธิ์จะใช้วิธีการแสวงหาข้อเท็จจริง เพื่อการค้นพบ พิสูจน์ข้อมูลด้วยการศึกษาค้นคว้า ทดลองเพื่อหาความจริง เพื่อสร้างกฎเกณฑ์ สร้างทฤษฎีที่ถูกต้องขึ้นมาใช้² เช่น สูตรทางคณิตศาสตร์ชี้แนะ การค้นพบ GMO ของพืช หรือสูตรตัวยาต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้รักษาโรคแต่ละชนิด ซึ่งเมื่อสามารถ ทำการศึกษาค้นคว้า ทดลองจนเป็นที่แน่นอนแล้วก็สามารถนำไปใช้ได้ทุกแห่งทั่วโลก และสามารถ ทำนายผลได้เหมือนๆ กันเสมอ คุณลักษณะเช่นนี้คือลักษณะของความเป็นศาสตร์บริสุทธิ์ ซึ่งมีคุณสมบัติที่มีความแน่นอน ชัดเจน ทำนายได้พิสูจน์ผลลัพธ์ได้จริงตามนั้นเสมอ

รัฐประศาสนศาสตร์หรือ Public Administration มีลักษณะเป็นศาสตร์บริสุทธิ์ เหมือนวิทยาศาสตร์หรือไม่ ?

Public Administration เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารกิจการงานของรัฐ หรือการบริหารงานสาธารณะซึ่งต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมายตลอดจนนโยบาย แผนงานต่าง ๆ ขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจการงานต่าง ๆ อย่างเป็นระบบการศึกษา

ตัวอย่างเช่น หลักการบริหารแบบ POSDCORB ที่นำเสนอโดย Luther H. Gulick และ Lyndall Urwick(1937) ที่มีความเชื่อว่าหลักการบริหารนี้ สามารถนำไปใช้ได้กับการบริหารทุกประเภท ทุกขนาด ทุกสถานการณ์โดยไม่มีข้อยกเว้น แต่ในความเป็นจริง การบริหารที่จะประสบความสำเร็จได้ไม่ใช่อาศัยหลักการบริหารเพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ด้วย เช่น ค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรมของคน วัฒนธรรม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ตลอดจน

² Simon, Herbert A, Donald W. Smithburg and Victor A. Thomson. **Public Administration**. New York : Alfred A. Knopf. 1966 p.34

สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ล้วนมีอิทธิพลอย่างมากต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการบริหารงานทั้งสิ้น

POSDCORB ของ Luther H. Gulick และ Lyndall Urwick ³ หลักเกี่ยวกับหน้าที่ของหัวหน้าฝ่ายบริหาร (Chief Executive)

1. Planning - การวางแผน
2. Organizing - การจัดองค์การ
3. Staffing - การบรรจุ
4. Directing - การสั่งการ
5. Co-ordinating – การประสานงาน
6. Reporting - การรายงาน
7. Budgeting – งบประมาณ

ดังนั้น Public Administration จึงไม่ใช่ศาสตร์บริสุทธิ์เหมือนวิทยาศาสตร์แต่มีลักษณะเป็นศาสตร์ประยุกต์คือต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้ได้อย่างเหมาะสม ไม่สามารถนำมาใช้ได้ตรง ๆ ไม่สามารถยืนยันผลลัพธ์ได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า รัฐประศาสนศาสตร์มีลักษณะเป็นเพียงศาสตร์ประยุกต์ (Applied Science) ไม่ใช่ศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Science) แต่เนื่องจากวิชารัฐประศาสนศาสตร์เป็นวิชาที่มีการนำองค์ความรู้แนวความคิด จากสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์กับการบริหารมารวมไว้โดยสาขาวิชาส่วนใหญ่จะนำมาจากสาขาวิชาในสายสังคมศาสตร์ (Social Science) เช่น สาขาวิชารัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา ฯลฯ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อที่จะนำองค์ความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานหรือแก้ไข

ประเด็นที่สอง การบริหารเป็นศิลป์หรือไม่ (Arts) หรือไม่ ?

งานศิลป์ คืออะไร งานศิลป์ (Arts) หมายถึง การทำงานที่ต้องใช้ความรู้สึก อารมณ์ จินตนาการและ ความสามารถส่วนบุคคล ในการที่จะสอดแทรกสิ่งเหล่านั้นลงไปในงานที่ทำอย่างเต็มที่ทั้งนี้ เพื่อให้ได้งานที่ดีที่สุดออกมา เช่น การแสดงละคร การร้องเพลง การวาดภาพ ฯลฯ การที่จะพิจารณา ตัดสินว่าเป็นผลงานที่ดีหรือไม่ หรือผลงานของใครดีกว่ากัน การตัดสินต้องขึ้นอยู่กับความคิดเห็น ความชอบ รสนิยมวิจารณ์ญาณ ของผู้ที่ทำหน้าที่ในการตัดสินแต่ละคน อาจมีการใช้ความรู้ใน หลักวิชาการแขนงนั้นบ้างในบางส่วน เช่น การร้องเพลง อาจต้องใช้หลักวิชาการแต่ไม่ใช่ทั้งหมด เพราะการที่ผู้เรียนจะสามารถเป็นนักร้องที่เก่งหรือไม่ยังต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ เช่น ประสบการณ์ความสามารถพิเศษเฉพาะตัวของแต่ละคนด้วย

³ Gulick, Luther, Lyndon Urwick. Paper on the Science of Administration. Clifton : Augustus M. Kelley.1937.

การบริหาร (Administration) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการคน เงิน งาน วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มีอยู่ เพื่อนำมาใช้ให้ เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ให้ได้ ถ้ามีปัญหา ผู้บริหารมีหน้าที่ต้อง เข้าไปจัดการหาวิธีการในการแก้ไข บางครั้งอาจต้องใช้ทักษะ หลัก วิชาการ ความรู้ความสามารถพิเศษ ประสบการณ์ภาวะความเป็นผู้นำ ความยืดหยุ่น การรู้จักปรับตัว ซึ่งบางคนอาจมองว่ามีคือ ลักษณะของการเป็นงานศิลป์ ต้องมีการสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด จินตนาการเข้าไปในการกระทำนั้นอย่างเต็มที่เช่น การร้องเพลงการแสดงละคร ผู้ร้อง ผู้แสดงต้อง สร้างอารมณ์เพื่อให้ สามารถปลงน้ำเสียง สีหน้า ท่าทางที่สอดคล้องกับท่วงทำนอง เพื่อให้ผู้ฟังเกิด ความรู้สึกร่วมให้ได้ แต่ในการบริหาร ผู้บริหารไม่สามารถใช้อารมณ์และความรู้สึกส่วนตัวมาใช้เป็น เกณฑ์การตัดสินใจได้

สรุป การบริหารไม่ใช่งานศิลป์แต่ในการบริหารงานผู้บริหารจะต้องใช้ความสามารถในเชิงศิลปะ ด้วย

เมื่อรัฐประศาสนศาสตร์หรือการบริหารงานไม่ได้เป็นศาสตร์บริสุทธิ์ แต่เป็นเพียงศาสตร์ประยุกต์และไม่ได้เป็นศิลปะ ประเด็นที่น่านำมาพิจารณาต่อไป คือ รัฐประศาสนศาสตร์ Public Administration เป็นวิชาชีพแขนงหนึ่งหรือไม่ ? ความหมายของ คำว่า “วิชาชีพ” หรือ “ Professional” คืออะไร

“วิชาชีพ” หรือ “Professional” หมายถึงอาชีพที่ผู้ประกอบวิชานั้นต้องมีความรอบรู้ เชี่ยวชาญในงานนั้นๆ โดยต้องผ่านการศึกษาเรียนรู้ในสาขาวิชานั้นมาแล้ว และเมื่อไปประกอบ วิชาชีพนั้น ๆ ก็จะต้องนำหลักวิชาการ หรือองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ มาใช้เป็นหลักในการทำงาน

ดังนั้น Public Administration หรือ รัฐประศาสนศาสตร์จึงมีลักษณะเป็นวิชาชีพที่ แตกต่างจากวิชาชีพแขนงอื่น ๆ แม้จะไม่ต้องผ่านการศึกษาวิชาการบริหาร ไม่มีการจัดตั้งสถาบัน และ จรรยาบรรณที่กำหนดขึ้นมาใช้บังคับโดยตรง แต่ผู้บริหารที่จะประสบความสำเร็จต้องเป็นผู้ที่มี ฝีมือ ความรู้ความสามารถ ทักษะในการทำงาน มีความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์มีคุณธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกแห่งการที่จะทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้นการ บริหารจึงอาจจัดได้ว่าเป็นเพียงกึ่งวิชาชีพ (Quasi Professional) เท่านั้น⁴

⁴ พิตยา บวรวัฒนา. **ทฤษฎีองค์การสาธารณะ** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2544 หน้า 70.

1.3 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเอกของโลกที่มีหลักคำสอนอันเปรียบเสมือน ห้วงมหานทีแห่งสรรพศาสตร์ จึงมิใช่เพียงแค่เป็นปรัชญาหรือทฤษฎีเท่านั้น หากแต่ยังมี เนื้อหาครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความนึกคิดแทบทุกด้านและที่สำคัญ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ (กรรมวาท และกิริยาวาท) เป็นศาสนาแห่ง ความเพียรพยายาม (วิริยวาท) ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ่อนวอนปรารณา หรือศาสนาแห่ง ความหวังหวังกังวล การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติให้ทุกคน จัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริงๆ ในโลกนี้และเริ่มต้นแต่บัดนี้

คำว่า “พระพุทธศาสตร์” แยกได้เป็น 3 คำ คือ คำว่า พระ แปลว่าประเสริฐ ดีเลิศ คำว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบานในที่นี้หมายถึงท่านผู้ตรัสรู้หรือริสัจ 4 อย่าง ถ่องแท้ คำว่า ศาสตร์ แปลว่าความรู้ หรือองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าวิจัย ซึ่งเป็นกิจกรรมของมนุษย์อย่างหนึ่งที่มุ่งอธิบายอย่างเป็นระบบในความที่น่าจะเป็นไปได้ เมื่อ รวมกันแล้วได้ความหมายว่าองค์แห่งความรู้ของผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบานอย่างประเสริฐ

ในบรรดาองค์แห่งความรู้ทั้งหมดนั้นเป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงศึกษาค้นคว้าวิจัยด้วยพระองค์เองจนสามารถกำหนดเป็นทฤษฎีแห่งความรู้ต่างๆ มากมาย ในที่นี้จะแบ่งลักษณะความรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเพียงแค่น้อยนิดเท่านั้น แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. คำสอนที่ทรงค้นพบใหม่ เช่น อริยสัจ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น
2. คำสอนที่ทรงปฏิรูปจากลัทธิ ศาสนาเดิม เช่น การทำบุญให้ได้ผล สมบูรณ์จะต้องทำกับผู้เป็นพราหมณ์โดยกำเนิด หรือบริสุทธิ์โดยตระกูล พระองค์ทรงปฏิรูปโดยให้ทำกับปฎิคาหก (ผู้รับ) ที่มีศีลบริสุทธิ์มีคุณธรรม และทายก (ผู้ถวายหรือผู้ให้) จะต้องมีความบริสุทธิ์ใน 3 กาล คือก่อนให้-ขณะกำลังให้-หลังจากให้แล้ว
3. คำสอนที่ทรงปฏิวัติ เช่น การฆ่าสัตว์บูชายัญจัดเป็นมหามงคลอย่างยิ่ง สามารถบันดาลให้ตนสำเร็จตามปรารณา พระองค์ทรงเห็นตรงกันข้ามว่าการฆ่าเป็นบาปทั้งสิ้น ความรู้ในพระพุทธศาสนาแม้จะมากมาย ถึงกระนั้นก็ตามพระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่พระนิพพาน คือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นการบรรลุนิพพานก็คือการเข้าถึงความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง และบรรลุความสุขอย่างสูงสุด จิตของผู้บรรลุนิพพานย่อมมีความสะอาดสว่างและสงบตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่และเมื่อดับขันธ

แล้วก็เป็นการสิ้นทุกข์ ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป เมื่อมนุษย์ไม่สามารถเข้าสู่เป้าหมายอันสูงสุดได้อย่างรวดเร็วทางพระพุทธศาสนาจึงได้กำหนดอรรถะหรือประโยชน์ที่เป็นเป้าหมายหลักและเป้าหมายรองเอาไว้ เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และเป็นที่มุ่งหวังสำหรับมนุษย์เอาไว้ 3 ระดับ ดังนี้

1. ภูมิธัมมิกัตถะ จุดหมายขั้นตาเห็น หรือประโยชน์ปัจจุบัน เช่น มีสุขภาพที่ดี มีเงินใช้และมีงานทำ มีสถานภาพที่ดี และมีครอบครัวที่ผาสุก เป็นต้น
2. สัมปรายิกัตถะ จุดหมายขั้นเลียดาเห็น หรือประโยชน์เบื้องหน้า เช่น ความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ ความภาคภูมิใจ ความอึ้งใจ ความกลัวกลัวมั่นใจ และความโล่งจิตมั่นใจ เป็นต้น
3. ปรมัตถะ จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง เช่น ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม ไม่ผิดหวังและเศร้า มีความปลอดภัยโปร่งสงบ และเป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นต้น

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่มีเหตุและผลเป็นศาสนธรรมว่าโดยแม่บทอันเป็นหลักการใหญ่ที่เรียกว่า ปาพจน์ มี 2 อย่างคือ พระธรรมกับพระวินัย ว่าโดยปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์หลักของศาสนามี 3 คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ว่าโดยหัวข้อที่เรียกว่าธรรมชั้นมี 84,000 พระธรรมชั้น

1.4 ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ด้วยชนชาติไทยได้นับถือและยกย่องเทิดทูนเป็นสรณะแห่งชีวิต สืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน ขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมของชาติส่วนใหญ่ มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา

องค์พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นพระประมุขของชาติทุกๆ พระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงยกย่องเชิดชูพระพุทธศาสนาตลอดมาตั้งแต่อดีตอันยาวนาน จวบจนกาลปัจจุบัน อันแสดงให้เห็นเป็นประจักษ์ว่าพระพุทธศาสนาได้สถิตสถาพรเป็นมิ่งขวัญของชาติไทยตลอดมาทุกยุคทุกสมัย

กล่าวได้ว่าชาติไทยได้มีความเจริญมั่นคง ดำรงเอกราชอธิปไตยสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณกาล จวบจนกาลปัจจุบัน ก็ด้วยคนไทยทั้งชาติยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความเคารพบูชาพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อชีวิตของชาวไทย โดยมีส่วนเสริมสร้าง

อุปนิสัยของคนในชาติให้รักความสงบ มีความเสียสละ แกล้งกล้า อาจหาญ รอบรู้ฐานะ ฐานะ มีความรักและยึดมั่นอยู่ในสามัคคีธรรม

โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยดังกล่าวนี้นี้ ชาวไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 95 ของประชากรทั้งประเทศเป็นพุทธศาสนิกชน เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีอิทธิพลเป็นอันมากต่อความเชื่อ และความประพฤติ หรือการดำรงชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่

หากมองดูสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าแม้ชาวไทยเราส่วนใหญ่จะเป็นพุทธศาสนิกชนดังกล่าวแล้ว แต่ส่วนใหญ่มักเป็นกันตามจารีตประเพณี หรือเป็นพุทธศาสนิกชนตามสำมะโนครัว มักไม่ค่อยได้มีโอกาสได้เรียนรู้ ได้ศึกษาพระพุทธศาสนา ได้เท่าที่ควร ทั้งนี้ย่อมสืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน

1.5 ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติ และอยู่เคียงคู่กับชาติไทยมาโดยตลอด ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อสังคมไทย พอสรุปได้ดังนี้[5]

1) พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของคนไทย เพราะคนไทยนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และลักษณะนิสัยของคนไทยมีจิตใจที่ดีงามใน ทุกๆ ด้าน มีความเป็นมิตรกับทุกคน เป็นต้น

2) พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครองประเทศ กษัตริย์ทุกพระองค์ของไทยได้นำเอาหลักธรรมพระพุทธศาสนาไปใช้ในการปกครองประเทศ เช่น ทศพิธราชธรรม ตลอดจนมา หรือใช้หลัก “ธรรมาธิปไตย” และหลักอปาริหานิยธรรม เป็นหลักในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น

3) พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ เนื่องจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นให้เกิดความรักความสามัคคีกัน มีความเมตตากรุณาต่อกัน เป็นต้น จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชนชาวไทยให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน

4) พระพุทธศาสนาเป็นที่มาของวัฒนธรรมไทย ด้วยวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับพระพุทธศาสนา จึงเป็นกรอบในการปฏิบัติตนตามหลักพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา ต่างๆ เช่น การบวช การแต่งงาน การทำบุญเนื่องในพิธีการต่างๆ การปฏิบัติตนตาม

ประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมไทย จนถึงปัจจุบัน

5) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสถาบันหลักของสังคมไทย พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สังคมไทยส่วนใหญ่นับถือ และสืบทอดกันมาเป็นช้านาน ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญของวิถีชีวิตของคนไทย พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญในด้านต่างๆ ทั้งด้านการศึกษา ด้านสังคม และด้านศิลปกรรม

6) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันอยู่อย่างแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา ชีวทัศน์ของชีวิตอยู่ในแนวความคิด จิตใจ และกิจกรรมแทบทุกก้าวของชีวิตโดยตลอดเวลายาวนาน โดยยังคงเนื้อหาสาระเดิมที่บริสุทธิ์ไว้ได้ก็มี ถูกดัดแปลงเสริมแต่งตลอดจนปรับเปลี่ยนไปกับความเชื่อถือและข้อปฏิบัติสายอื่นหรือผันแปรในด้านเหตุอื่นๆ จนผิดเพี้ยนไปจากเดิมก็มาก

7) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเอกลักษณ์ของชาติ การที่พระพุทธศาสนาอยู่กับคนไทยมาช้านาน จึงก่อให้เกิดการซึมซาบเอาหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ก่อให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยที่ไม่เหมือนกับชาติอื่นๆ ที่เป็นเอกลักษณ์เด่นได้แก่ รักความเป็นอิสระ และความมีน้ำใจไมตรี

8) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นมรดกของชาติ หลักฐานทางคัมภีร์และศาสนาวัตถุ ซึ่งนักประวัติศาสตร์โบราณคดีเชื่อว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนสุวรรณภูมิก่อน พ.ศ. 500 แต่ศรัทธาความเชื่อของปุชนก็เป็นไปตามยุคสมัย พระพุทธศาสนาจึงรุ่งเรืองและเสื่อมลงตามกาลสมัยด้วย จนกระทั่งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้สถาปนากรุงสุโขทัยและรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ครั้นราว พ.ศ. 1836 พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้อาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชไปกรุงสุโขทัยและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาจนมั่นคงยืนนานมาในปัจจุบันนี้

9) พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรม ชนชาติหนึ่ง ๆ นอกจากมีหน้าที่ต้องพัฒนาประเทศชาติของตนเองแล้ว ก็พึงมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และส่งเสริมอารยธรรมโลกด้วย ชนชาติไทยเป็นชนชาติที่เก่าแก่มาชนชาติหนึ่ง มีวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าอย่างสูงมาตลอดเวลายาวนาน จึงได้มีส่วนร่วมในการสร้างเสริมอารยธรรมของโลกด้วย แม้ว่าจะอยู่ในขอบเขตที่ไม่กว้างนัก ส่วนร่วมที่ว่านี้ก็คือศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจนมีแบบแผนเป็นของตนเอง อย่างที่เรียกว่ามี

เอกลักษณ์ของความเป็นไทยเด่นชัด ศิลปวัฒนธรรมไทยเหล่านี้มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

10) พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างความสงบสุขให้แก่โลก พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานอารยธรรมที่สำคัญของโลกดังได้กล่าวมาแล้ว พระพุทธศาสนายังช่วยสร้างความสงบสุขให้แก่ชาวโลกได้ หากศึกษาในประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนามีทั้งการสร้างสรรค อารยธรรมและสันติภาพแก่มวลมนุษย์ นั่นคือพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดียหรือชมพูทวีป พระพุทธศาสนาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอินเดีย กล่าวคือสังคมอินเดียเคยนับถือพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ผู้สร้างผู้บันดาลทุกสิ่ง มีการบูชาอัญญเทพเจ้า แล้วก็มีการกำหนดมนุษย์เป็นวรรณะต่าง ๆ โดยชาติกำเนิด เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร แล้วก็ถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ที่ติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้ากับพระพรหม เป็นผู้รู้ความต้องการของพระองค์ เป็นผู้รับเอาคำสั่งสอนมารักษา มีการผูกขาดการศึกษาให้อยู่ในวรรณะสูง คนวรรณะต่ำเรียนไม่ได้ เป็นต้น เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเหล่านี้อย่างมากมาย เช่น เรื่อง วรรณะ 4 พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับ แต่ให้ถือหลักว่า “คนมิใช่ประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะชาติกำเนิด แต่จะประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะการกระทำ” แล้วก็ไม่ได้หวังผลจากการอ่อนน้อมบูชาอัญญ สอนให้เปลี่ยนการบูชาอัญญหรือเลิกการบูชาอัญญ ให้หันมาหวังผลจากการกระทำ นี่คือการ “ประกาศอิสรภาพของมนุษย์”

1.6 แนวคิดประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา

การศึกษาถึงแนวคิดประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตย โดยศึกษาข้อมูลปรากฏในพระไตรปิฎก ดังรายละเอียดดังนี้

หลักประชาธิปไตย คือการให้อำนาจแก่ประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน การให้อำนาจทั้งทางนิติบัญญัติ การบริหาร และด้านตุลาการ หลักการสำคัญของระบอบการเมืองที่ได้รับความศรัทธาเลื่อมใสจากประชาคมโลกอย่างแพร่หลายมากที่สุดในปัจจุบันซึ่งประกอบด้วยหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ

1) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (Popular Sovereignty) เพื่อแสดงออกถึงอำนาจในการปกครองของประชาชนโดยแท้จริง ประชาชนจะแสดงออกซึ่ง

การเป็นเจ้าของโดยใช้อำนาจกำหนดตัวผู้ปกครอง และผู้แทนของตน รวมทั้งอำนาจในการถอดถอนในกรณีที่มีการใช้อำนาจโดยมิชอบ โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งของประชาชนอย่างอิสระเสรีแบบลับและทั่วถึง มีกำหนดเวลาที่แน่นอน[6] ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักอริยปไตย 3 ประการคือ หลักอัตตาริยปไตย คือการเอาตนเป็นใหญ่ หลักโลการิยปไตย คือการเอาโลกเป็นใหญ่ และหลักธรรมาริยปไตย คือการเอาหลักธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งพระพุทธศาสนามุ่งเน้นหลักธรรมาริยปไตยเป็นรูปแบบในการปกครองที่ดีที่สุด

2) หลักเสรีภาพ (Liberty) หมายถึง การที่บุคคลสามารถกระทำ หรืองดเว้นกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดตามที่ต้องการ ตราบเท่าที่การกระทำหรือการกระทำนั้นไม่ไปละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน[7] ตามหลักพระพุทธศาสนา มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ ไว้ในพระวินัยไว้อย่างชัดเจน เช่น การกำหนดบทบาทและหน้าที่ของสงฆ์ในการทำอุตติกรรม ทำด้วยสงฆ์จตุรกร คือ สงฆ์ 4 รูปขึ้นไป ได้แก่ การสวดปาฏิโมกข์ ทำสังฆกรรม เป็นต้น การทำอุตติจตุตถกรรม ทำด้วยสงฆ์ปัญจกร คือ สงฆ์ 5 รูปขึ้นไป ได้แก่ การกรานกฐิน เป็นต้น และอุตติจตุตถกรรม ทำด้วยสงฆ์ 10 รูปขึ้นไป (ยกเว้นในที่กัณดารที่หาพระสงฆ์ได้ยาก) ได้แก่ การอุปสมบท เป็นต้น นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังให้หลักเสรีภาพในการคิด เช่น ชาวกาลามะ ในการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ในกาลามสูตร 10 ประการ เช่น อย่าเชื่อเพียงเพราะเล่าสืบกันมา ฟังตามกันมา ขาวลือ การอ้างตำราหรือทฤษฎี เป็นต้น หากจะเชื่อต้องใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบตามหลักของโยนิโสมนสิการ

3) หลักความเสมอภาค (Equality) คือ ในระบอบประชาธิปไตยเชื่อมั่นว่าหากมนุษย์มีโอกาสที่เสมอภาคเท่าเทียมกันถึงแม้ว่าจะมีความสามารถที่แตกต่างกันก็ตาม มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตที่ดีร่วมกันได้ ดังนั้นความเสมอภาคจึงหมายถึง ความเสมอภาคขั้นพื้นฐานที่ประชาชนในสังคมเดียวกันมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายเดียวกันได้[8] ในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้อย่างชัดเจนในการให้ความเสมอภาคในเรื่อง วรรณะ เชื้อชาติ เช่น บุคคลไม่ว่าจะอยู่วรรณะไหนก็สามารถเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ และนับถือกันในเรื่องของพรชา โดยไม่คำนึงว่าจะอยู่วรรณะใด เชื้อชาติใด หลักความเสมอภาคในการเคารพนับถือพระรัตนตรัย เป็นต้น

4) หลักการปกครองโดยกฎหมาย (Rule of Law) หลักการนี้มีขึ้นเพื่อบังคับให้มีความคุ้มครองแก่สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้ปกครองจะใช้อำนาจใดๆ ได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้ อีกทั้งการใช้อำนาจนั้นจะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเท่านั้น การจำกัดสิทธิเสรีภาพใดๆ ของประชาชนจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขของกฎหมายเท่านั้น[9] ในพระพุทธศาสนามีพระวินัย ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายที่เป็นหลักปฏิบัติของสงฆ์ ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหมู่คณะมีความสุข ช่มชู้ญ ชั่ว ปกป้องคนดี จนถึงเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม คือพระพุทธศาสนา เป็นต้น

5) หลักเสียงข้างมาก (Majority Rule) การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ในการตัดสินใจใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือการตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ จะต้องถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ และเพื่อให้มั่นใจว่าการตัดสินใจนั้นสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริงก็ต้องให้ความเคารพและคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วย (Minority Right) ทั้งนี้ เพื่อประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้มติในลักษณะพวกมากลากไป[10] ในพระพุทธศาสนา ก็ใช้หลักเสียงข้างมาก เป็นเครื่องตัดสินใจ เช่น การรับภิกษุ จะต้องมีการถามท่ามกลางสงฆ์ว่า พระภิกษุรูปใดสมควรได้รับผ้ากฐิน โดยมีการเสนอพระภิกษุรูปที่สมควรได้รับผ้ากฐิน หากพระภิกษุสงฆ์เห็นด้วยก็เปล่งวาจาพร้อมกันว่า “สาธุ” หรือหากภิกษุรูปใดทำผิดพระวินัย ก็มีการตัดสินใจที่เรียกว่า “เยภยยสิกา” คือ การระงับด้วยเสียงข้างมากลงมติ ทั้งอธิกรณ์และการระงับสงฆ์ส่วนใหญ่ และในการประชุมทำสังฆกรรมต่างๆ นั้น ต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ หากมีข้อข้องใจมีสิทธิยับยั้ง (Veto) ได้ แม้เพียงพระภิกษุรูปเดียวทั่วทั้ง สงฆ์ทั้งหมดก็ต้องฟัง ดังกรรมวาจาที่ว่า “ยสสายสมโตขมติ...โสตุณฺหสสยสส น ขมติ โส ภาเสยฺย” แปลว่า “ถ้ากรรมนี้ ชอบใจต่อท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเงี้ยว ถ้าไม่ชอบใจต่อท่านผู้ใด ผู้นั้นพึงพูดขึ้น”

บทที่ 2

นิติบัญญัติและตุลาการตามแนวพระพุทธศาสนา

สถาบันนิติบัญญัติก็คือรัฐสภา หน้าที่ของรัฐสภาอย่างหนึ่งก็คือการตราพระราชบัญญัติ วิธีประชุมกันพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่สมาชิกหรือรัฐบาลเสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภา ให้เสียงส่วนใหญ่เป็นมติชี้ขาด การตราพระราชบัญญัตินี้ถ้าเปรียบเทียบกับวิธีการในพระพุทธศาสนา เทียบได้กับการบัญญัติพระวินัยซึ่งใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ พระวินัยเป็นพระพุทธบัญญัติทั้งหมด การบัญญัติพระวินัยเป็นภาระหน้าที่ของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ ไม่ใช่เป็นภารกิจของคณะสงฆ์ คณะสงฆ์คือกลุ่มพระภิกษุที่ประชุมกันทำกิจตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปก็ดี พระภิกษุแต่ละรูปก็ดี มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามพระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัติ เพราะฉะนั้นสถาบันนิติบัญญัติหรือสถาบันที่มีลักษณะและหน้าที่อย่างสถาบันที่มีอยู่ในระบอบการปกครองของทางโลกจึงไม่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา

2.1 ที่มาของพระธรรมวินัย

การตราพระราชบัญญัติหรือการออกกฎหมายของสภานิติบัญญัติอาจกล่าวโดยสรุปมี 2 ลักษณะ คือ

1. การตราพระราชบัญญัติ เพื่อป้องกันมิให้มีการกระทำผิดซ้ำอีก ในกรณีการตราพระราชบัญญัตินี้มีขึ้นหลังจากกระทำความผิดอันยังความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นหรือแก่ส่วนรวมเกิดขึ้นแล้ว กล่าวสั้นๆ ก็คือ การออกกฎหมายมีขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์อันทำให้เกิดความเสียหายขึ้นแล้ว

2. การตราพระราชบัญญัติเพื่อป้องกันล่วงหน้า ในกรณีเหตุการณ์ที่จะก่อให้เกิดความเสียหายยังไม่เกิดขึ้น แต่คาดว่าจะอาจจะมีขึ้นได้ในอนาคต จึงออกกฎหมายป้องกันล่วงหน้าไว้ก่อน

การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้ามีลักษณะเดียว คือ ทรงบัญญัติหลังจากเหตุการณ์อันก่อให้เกิดความเสียหายเกิดขึ้นแล้ว มีการบัญญัติล่วงหน้า วิธีการของพระพุทธเจ้าจึงเป็นวิธีที่ป้องกันข้อครหาอันอาจเกิดขึ้นภายหลังได้ว่า บัญญัติพระวินัยเข้มงวดจนเกินไปหรือไม่ คำนึงถึงข้อเท็จจริง พระวินัยซึ่งเป็นหลักประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นสองสำคัญ 2 ส่วน คือ

1. พระพุทธบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดขึ้นเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายของผู้อุปสมบทเป็นพระภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยการปรับอาบัติหนักบ้างเบาบ้างตามควรแก่กรณี พระพุทธบัญญัติประเภทนี้แบ่งออกเป็นหมวดต่างๆ เช่น ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตติย เป็นต้น ในแต่ละหมวดแบ่งออกเป็นสิกขาบท มีจำนวนมากน้อยตามลักษณะของหมวดนั้นๆ

2. ขนบธรรมเนียมที่ทรงตั้งหรือกำหนดไว้เพื่อเป็นหลักแห่งความประพฤติอันดีงามของภิกษุผู้อยู่ในเพศบรรพชิต ซึ่งดำเนินชีวิตแตกต่างจากฆราวาสทั่วไป กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือหลักความประพฤติที่เป็นไปเพื่อรักษาสถาบันรูป(กิริยามารยาทที่เหมาะสมแก่ความเป็นสมณะหรือนักบวช) ส่วนนี้เรียกว่า อภิสมาจาร

ทั้งพระพุทธรูปและอภิสมาจาร รวมเรียกว่าพระวินัย มีทั้งที่มาในพระปาฏิโมกข์และนอกพระปาฏิโมกข์ ที่นับว่าเป็นหลักสำคัญสำหรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ได้แก่สิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ 227 สิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้สงฆ์ประชุมกันสวดทบทวนทุกกึ่งเดือนในวันขึ้นหรือแรม 15 ค่ำ แล้วแต่ว่าจะเป็นเดือนเต็มหรือเดือนขาด

ดังกล่าว่าแล้วว่า การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติไว้ล่วงหน้า “เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้นเพราะภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทำอย่างใดอย่างหนึ่งลง เมื่อนั้นพระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามความประพฤติเช่นนั้นเป็นอย่างไรๆ ไป” แม้พระวินัยส่วนที่เป็นอภิสมาจารก็ทรงบัญญัติหลังจากเกิดเหตุการณ์ขึ้นแล้วเช่นกัน หากสิกขาบทที่ทรงบัญญัติห้ามการกระทำเฉพาะไว้แล้วยังไม่รัดกุม ยังมีช่องให้มีการปฏิบัติหลบเลี่ยงในลักษณะอื่น เมื่อมีเหตุเสียหายในลักษณะเช่นนั้นเกิดขึ้น ก็ทรงบัญญัติเพิ่มเติมห้ามการกระทำในลักษณะเช่นนั้นด้วย เช่น ในปาราชิกสิกขาบทที่ทรงห้ามภิกษุฆ่ามนุษย์ ต่อมาภายหลังได้ทรงบัญญัติเพิ่มเติมไปถึงการใช้ให้คนอื่นฆ่า หรือแม้แต่การพรรณนาคุณของความตายเพื่อให้คนอื่นฆ่าตัวตายก็มีความผิด ในบางสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เดิมถึงหรือครอบคลุมกว้างเกินไป เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นก็ทรงเพิ่มเติมข้อบัญญัติให้ผ่อนเพลาลงมา หรือมีข้อเฉพาะกรณี เช่น ปาราชิกสิกขาบทที่ห้ามไม่ให้ภิกษุขออดุตรมนุษยธรรม ที่ไม่มีจริงในตน(เช่น อวดว่าได้บรรลุมรรคผลขั้นนั้นขั้นนี้โดยที่ตนไม่ได้บรรลุจริง) ข้อห้ามตามสิกขาบทนี้กินความรวมถึงการกล่าวโดยสำคัญผิดว่าตนได้บรรลุมรรคผล แต่ตามความเป็นจริงไม่ได้บรรลุจริง ในกรณีนี้ทรงบัญญัติเพิ่มเติมถ้ากล่าวโดยความสำคัญผิดก็ไม่มีโทษตามสิกขาบทนี้ ข้อความที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมในกรณีที่ทำให้บัญญัติเพิ่มขึ้นและในกรณีที่ผ่อนเพลาลงมานี้เรียกว่า อนุบัญญัติ ส่วนที่ทรงบัญญัติไว้แต่เดิมเรียกว่า มূলบัญญัติ

ข้อน่าสังเกตในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าประการหนึ่ง คือ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น แม้ภายหลังจะเป็นการไม่สะดวกที่จะปฏิบัติตามก็ไม่ทรงยกเลิกเสียทีเดียว ทรงดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับกาลเทศะขึ้นด้วย อนุบัญญัติ

ถ้าจะเปรียบเทียบพระวินัยอันเป็นพระพุทธรูปบัญญัติที่มาในพระปาฏิโมกข์กับกฎหมายรัฐธรรมนูญก็พอจะเปรียบเทียบกันได้ เพราะกฎหมายรัฐธรรมนูญจัดเป็นกฎหมายหลักของการปกครองในทางโลกเช่นเดียวกับที่พระวินัยในพระปาฏิโมกข์เป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยที่พระองค์ทรงมีพระชนมอยู่และเป็นหลักของการบริหารคณะสงฆ์ในสมัยต่อมา แต่ในระบอบการปกครองทางโลก นอกจากกฎหมายรัฐธรรมนูญแล้วยังมีกฎหมายอื่นๆอีกเป็นจำนวนมาก

มากที่ออกตามความในกฎหมายรัฐธรรมนูญหรือที่ตราขึ้นโดยไม่ขัดกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ ความคล้ายคลึงกันระหว่างพระวินัยกับกฎหมายรัฐธรรมนูญจึงมีเฉพาะในแง่ที่ต่างก็เป็นบทบัญญัติสูงสุดที่ใช้เป็นหลักในการปกครองตามลักษณะของตนเท่านั้น นั่นคือ พระวินัยเป็นบทบัญญัติสูงสุดในการปกครองหรือบริหารคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ส่วนกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นบทบัญญัติสูงสุดในการปกครองหรือบริหารประเทศ ความแตกต่างที่สำคัญก็คือ พระวินัยแต่ละสิกขาบทมีบทบัญญัติระบุโทษแก่ผู้ละเมิดไว้ด้วย ส่วนกฎหมายรัฐธรรมนูญไม่มีบทบัญญัติระบุโทษควบคู่ไปด้วย แต่ระบุโทษแก่ผู้ละเมิดไว้ในกฎหมายที่ออกตามความในกฎหมายรัฐธรรมนูญ เพราะฉะนั้นพระวินัยอันเป็นพุทธบัญญัติจึงมีส่วนคล้ายประมวลกฎหมายมากกว่า

ในระบอบการปกครองทางโลก การแบ่งประเภทของกฎหมายวิธีหนึ่ง ก็คือ แบ่งเป็นกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชน กฎหมายเอกชนได้แก่ กฎหมายแพ่งที่บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับนิติบุคคล หรือระหว่างเอกชนกับเอกชน และได้กำหนดวิธีการต่างๆ เพื่อให้เอกชนกับบุคคลสามารถรักษาและป้องกันสิทธิของตนเองมิให้ถูกละเมิดจากผู้อื่นได้ ส่วนกฎหมายมหาชนหมายถึงกฎหมายซึ่งรัฐเป็นคู่กรณีด้วย เป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ได้แก่ กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายปกครอง และกฎหมายอาญา

พระวินัยอันเป็นพระพุทธบัญญัติของพระพุทธเจ้า ถ้าจะเปรียบกับกฎหมายทั้ง 2 ประเภทดังกล่าวนี้ อาจจะกล่าวได้ว่า พระวินัยมีทั้งลักษณะของกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชนรวมอยู่ด้วยกัน พระวินัยบางสิกขาบทเป็นเรื่องเฉพาะตัวของภิกษุ แต่เป็นความประพฤติหรือการกระทำที่ไม่เหมาะสมแก่ภาวะของผู้ครองเพศเป็นภิกษุ พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติห้ามการกระทำเช่นนั้นและทรงปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิด เช่น สิกขาบทที่ 8 แห่งโกชนวรรคในปาจิตติย ซึ่งมิพระพุทธบัญญัติว่า

“อนึ่ง ภิกษุใดเคี้ยวก็ดี ฉั่นก็ดี ซึ่งของเคี้ยวก็ดี ซึ่งของฉั่นก็ดี ที่ทำการสังสม เป็นปาจิตติย”

สิกขาบทนี้ถ้าจะจัดประเภทตามกฎหมายในระบอบการปกครองทางโลก ก็สงเคราะห์เข้าในประเภทกฎหมายเอกชนได้ บางสิกขาบทในพระวินัยอาจสงเคราะห์เข้าในประเภทกฎหมายมหาชนได้ เช่น สิกขาบทที่ 2 ในทุติยปาราชิกกัณฑ์ ซึ่งมีพุทธบัญญัติว่า

“อนึ่ง ภิกษุใด ถือนาถทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วพึงประหารเสียบ้าง จองจำไว้บ้าง เนรเทศเสียบ้าง ด้วยบริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย ในเพราะเหตุถือนาถทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้ปานใด ภิกษุก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

ในปาราชิกสิกขาบทนี้ ลักษณะพฤติกรรมจัดว่าเป็นความผิดทางอาญา ในกฎหมายซึ่งจัดเป็นกฎหมายมหาชนในระบอบการปกครองทางโลก ความผิดเช่นนี้ย่อมมีบทบัญญัติลงโทษตาม

ควรแต่กรณี ในพระวินัยของพระพุทธเจ้า ทรงห้ามมิให้ภิกษุกระทำ ทรงปรับอาบัติปาราชิกแก่ผู้ละเมิด ผู้ต้องอาบัติปาราชิก ก็คือ ขาดจากความเป็นภิกษุ ถ้าเทียบกับการลงโทษในระบบการปกครองทางโลกก็เท่ากับตัดสิ้นประหารชีวิต ซึ่งถือเป็นโทษหนักที่สุด ปาราชิกสิกขาบทนี้มีลักษณะที่อยู่ในประเภทเดียวกับกฎหมายอาญาซึ่งเป็นกฎหมายมหาชน

ในการปกครองของฝ่ายอาณาจักร พระราชบัญญัติหรือกฎหมายในลักษณะต่างๆ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ใช้เป็นหลักในการบริหารสังคมใหญ่ คือประเทศชาติให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบมีความสุขและเจริญก้าวหน้าไปด้วยดี ในฝ่ายพุทธจักรหรือพระพุทธศาสนา พระวินัยอันเป็นพระพุทธานุญาตก็เป็นหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นระเบียบ และความสงบสุขในสังฆมณฑลในทำนองเดียวกัน แม้โดยทั่วไปจะมีส่วนหรือลักษณะที่คล้ายกันระหว่างกฎหมายบ้านเมืองกับพระวินัยบัญญัติ แต่องค์กรที่เรียกว่าสถาบันนิติบัญญัติในระบบการปกครองทางโลกก็ไม่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา เพราะการบัญญัติพระวินัยเป็นหลักแห่งความเป็นระเบียบและความสงบสุขในสังฆมณฑลเป็นภาระหน้าที่ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ

2.2 หลักนิติบัญญัติ

นักรัฐศาสตร์ได้กล่าวถึง หลักนิติบัญญัติ อยู่ 2 ลักษณะคือ สถาบันนิติบัญญัติกับอำนาจนิติบัญญัติ ซึ่งจะกล่าวถึงทั้ง 2 ลักษณะดังนี้

2.2.1 สถาบันนิติบัญญัติ เป็นสถาบันที่รับผิดชอบต่อกระบวนการบัญญัติกฎหมายเป็นสำคัญ ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยมีองค์กรที่ทำหน้าที่บัญญัติกฎหมาย คือ รัฐสภา (Parliament) เพราะถือว่ารัฐสภาเป็นสถาบันที่แสดงเจตนารมณ์ทั่วไปของประชาชน เพราะฉะนั้นการตราพระราชบัญญัติจึงถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ ให้ผ่านกระบวนการพิจารณาและแสดงความเห็นชอบของรัฐสภา ถ้ารัฐสภาให้ความเห็นชอบผ่านร่างพระราชบัญญัติก็เป็นผลให้ร่างพระราชบัญญัตินั้นได้รับการตราให้เป็นกฎหมายออกมาบังคับใช้

สถาบันนิติบัญญัติมีหน้าที่หลักคือ การออกกฎหมาย ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในการบริหารและปกครองประเทศ ส่วนหน้าที่รองได้แก่ หน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชน ได้แก่ การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การแสดงเจตนารมณ์ของประชาชนและเจตนารมณ์ของตนเอง หน้าที่ต่อมาคือ หน้าที่ในการควบคุมการทำงานของรัฐบาล ในระบบรัฐสภาอันหมายถึง การสอดส่องดูแลการปฏิบัติงานของคณะรัฐมนตรีหรือฝ่ายบริหารด้วยวิธีการที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดไว้คือ การตั้งกระทู้ถาม การขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อให้คณะรัฐมนตรีแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความคิดเห็นในปัญหาอันเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นต้น

นอกจากนั้นสถาบันนิติบัญญัตียังมีอำนาจในการให้ความเห็นชอบ เป็นผู้ที่มีอำนาจในการพิจารณาให้ความเห็นชอบในเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของแผ่นดินในกรณีต่างๆ เช่น การ

ให้ความเห็นชอบในการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในการสืบราชสมบัติ ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติต่างๆ เป็นต้น

2) อำนาจนิตินิติบัญญัติเป็นอำนาจในการบัญญัติกฎหมาย สถาบันทางการเมืองที่มีอำนาจในทางนิตินิติบัญญัติ คือ สถาบันรัฐสภา หลักการสำคัญของระบบรัฐสภา ประกอบด้วย 3 หลักการคือ

2.1) หลักการแบ่งแยกอำนาจ อันเป็นหลักการสำคัญของการปกครองระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย ที่สำคัญคือ การแบ่งแยกอำนาจทางการเมืองเป็นการแบ่งแยกอำนาจเพื่อเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน ป้องกันผู้ใช้อำนาจใช้อำนาจในทางที่ผิด อันเป็นที่มาของการแบ่งแยกอำนาจออกเป็นสามส่วนคือ นิตินิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ

2.2) หลักการมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นหลักการส่วนหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีความสัมพันธ์กับประชาชน ในส่วนของการมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่ประชาชนเลือกตัวแทนเข้าในรัฐสภาเพื่อเป็นตัวแทนของประชาชนทั้งประเทศ อันสะท้อนถึงความสัมพันธ์กับชาติ มติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ มติของประเทศ เป็นต้น

2.3) หลักการตามกฎหมายที่กฎหมายกำหนดให้ เป็นที่ยอมรับอย่างถาวร กฎหมายที่มาจากรัฐสภามีศักดิ์ศรีเหนือกว่ากฎหมายอื่น ยกเว้นกฎหมายรัฐธรรมนูญที่มีกระบวนการดำเนินการจัดทำแตกต่างจากกฎหมายฉบับอื่น อันแสดงถึงหลักการของระบบเสรีนิยม

2.3 หลักตุลาการ

หลักตุลาการ สามารถกล่าวได้ 2 ประเด็น เช่นเดียวกับหลักนิตินิติบัญญัติ กล่าวคือ

1) สถาบันตุลาการ สถาบันตุลาการมีหน้าที่โดยตรงในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามหลักกฎหมายของประชาชน ดังนั้นผู้พิพากษาซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญในกระบวนการยุติธรรม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะผดุงไว้ซึ่งหลักการดังกล่าว ผู้พิพากษาจะต้องมีหลักการที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ เป็นกลางและปราศจากอคติใดๆ รวมทั้งต้องมีความรู้และประสบการณ์ทางด้านกฎหมายเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้พิพากษาต้องไม่เป็นผู้ที่ผูกพันหรือถูกกดดันต่อสถาบันอื่นใด สถาบันนี้จึงเป็นที่พึ่งของประชาชนในกรณีที่เกิดความขัดแย้งหรือความผิดขึ้น ตุลาการจึงต้องใช้อำนาจอย่างบริสุทธิ์ ยุติธรรม และเสมอภาคต่อคนทุกๆ ชนชั้นและสาขาอาชีพ และทั่วทุกแห่งภายในอาณาเขตของรัฐนั้น บทบาทอื่นๆ ของฝ่ายตุลาการ ประกอบด้วย การตีความกฎหมาย การกำหนดกฎเกณฑ์ในกระบวนการยุติธรรม สร้างขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งศาล ให้คำแนะนำของศาล และเป็นกระบวนการสุดท้ายในการสร้างความมั่นคงและผดุงไว้ซึ่งความยุติธรรม

2) อำนาจตุลาการ คืออำนาจในการอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนทั่วหน้ากัน เพื่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องรักษาความยุติธรรมตามกฎหมาย

การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐดังกล่าวนี้เป็นหน้าที่ของศาล ซึ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งศาลเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการ

2.4 หลักนิติบัญญัติและตุลาการเปรียบเทียบกับหลักประชาธิปไตย

ถ้าพิจารณากำเนิดของกษัตริย์ตามที่ปรากฏในอัครัญญสูตรก็จะเห็นว่ากษัตริย์มีอำนาจเพราะประชาชน และประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง กษัตริย์เป็นเพียงมหาชนสมมติ คือ มหาชนยกขึ้นเพื่อให้ใช้อำนานั้น ข้อนี้คงเป็นที่มาของประชาธิปไตยได้ แต่ลำพังการที่ประชาชนมอบอำนาจให้แก่บุคคลใดนั้นยังหานับเป็นประชาธิปไตยเสมอไปไม่ เพราะในระบบของโรมัส ฮอบส์ อำนาจก็เป็นของประชาชน และประชาชนมอบให้แก่ผู้ปกครองหรืออภิปตย์ แต่ระบบนั้นก็เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะอำนาจนั้นอภิปตย์ใช้ได้โดยสิทธิ์ขาด ประชาชนไม่มีสิทธิ์เข้าไปตรวจสอบหรือเรียกเอาอำนาคืนได้ นั่นคือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจแต่ประชาชนมิได้มีส่วนแห่งการใช้อำนานั้น โดยเฉพาะอำนาจที่แสดงถึงการปกครองตนเองคือ อำนาจนิติบัญญัติ ดังนั้น หากระบบการเมืองในพระพุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตยจริงก็ต้องตัดสินได้ด้วยเกณฑ์ข้อนี้ ในอัครัญญสูตรจะเห็นได้ว่ากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการ คือ ตัดสินข้อขัดแย้งต่างๆ และอ้างถึงอำนาจบริหารด้วยคือ เป็นผู้ทำให้ประชาชนพอใจ จึงใช้คำเรียกกษัตริย์ว่า “ราชา” แต่อำนาจทั้งสองนั้นก็อยู่ในมือคนคนเดียว ซึ่งไม่ต่างอะไรกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงต้องพิจารณาดูอำนาจอีก อำนาจหนึ่ง คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจทั้ง 3 ตามแนวพระพุทธศาสนา มีดังนี้

1. ด้านนิติบัญญัติ ในสังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติ อย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรมดังข้อความว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ 10 ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ 1 เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ 1 เพื่อข่มผู้เกียติ 1 เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก 1 เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน 1 เพื่อกำจัดอาสวะ อันจักบังเกิดในอนาคต 1 เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส 1 เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว 1 เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม 1 เพื่อถือตามพระวินัย 1”

2. ด้านการบริหาร ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มากนักพระพุทธองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เอง โดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มขึ้นและมีผู้ขอเข้าอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอ

บวชได้ โดยให้ผู้ขอบวชเปล่ง วาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มขึ้นอีก ทรงมอบ ความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน การกำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับมอบให้สงฆ์เป็นผู้บริหารงาน พระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหารคณะสงฆ์ในรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัยแต่ก็ได้จัดพระวินัย

3. ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบัน ตุลาการทางอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมทั่วไปเป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลใน สังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำหรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่าย อาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีธรรมวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่าย อาณาจักร และพุทธจักรมีกระบวนการพิจารณาตัดสินหรืออธิกรณ์ และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดที่ ร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศ สำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจไม่ถือว่าเป็นผิด

เมื่อกล่าวโดยสรุป การแบ่งแยกอำนาจออกเป็นสามฝ่ายมีอยู่จริงในพระพุทธศาสนา แต่ การแบ่งอำนาจทำนองเดียวกันนี้อยู่ในระบอบการปกครองอื่น ๆ ที่มีประชาธิปไตย ความเป็น ประชาธิปไตยของการแบ่งแยกอำนาจในระบอบประชาธิปไตยนั้นอยู่ที่การคานอำนาจระหว่างกัน เพื่อให้ประชาชนได้รับความปลอดภัยจากรัฐ และควบคุมการปฏิบัติงานของรัฐให้เป็นไปตามกฎหมาย ซึ่งประชาชนเป็นผู้บัญญัติ ลำพังการแบ่งแยกอำนาจจะถือว่าเป็นลักษณะประชาธิปไตยไม่ได้ หากแต่ เป็นความจำเป็นทางสังคมที่จะต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์การทำตามกฎหมายและการตัดสินปัญหาด้วย กฎเกณฑ์ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอยู่ทุกสังคมการที่จะตัดสินว่าการแบ่งอำนาจเช่นนี้แสดงความเป็น ประชาธิปไตยหรือไม่

การเปรียบเทียบลักษณะการปกครองของฝ่ายอาณาจักรกับฝ่ายพุทธจักรซึ่งมีรูปแบบ ตามระบอบของประชาธิปไตย 3 สถาบันหลัก คือ

1. สถาบันนิติบัญญัติ ก็คือรัฐสภาที่มีหน้าที่คือตราพระราชบัญญัติโดยวิธีประชุมกัน พิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือรัฐบาลเสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภา ใช้ระบบเสียงส่วนใหญ่เป็นมติในการชี้ขาด พระวินัยเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด ส่วนคณะสงฆ์ไม่มีอำนาจ ในการบัญญัติ เพียงแต่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามพระวินัยหรือพุทธบัญญัติ

การตราพระราชบัญญัติ หรือออกกฎหมายของสถาบันนิติบัญญัติมี 2 ลักษณะ คือ

ก. การตราพระราชบัญญัติ เพื่อป้องกันมิให้มีการกระทำความผิดซ้ำอีก คือเมื่อมี เหตุการณ์เกิดขึ้นแล้ว จึงออกกฎหมาย

ข. การตราพระราชบัญญัติเพื่อป้องกันล่วงหน้า คือเหตุการณ์ที่จะก่อความเสียหาย ยังไม่เกิดขึ้น แต่คาดว่าจะเกิดขึ้นจึงออกกฎหมายไว้ล่วงหน้า

กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายหลักหรือกฎหมายสูงสุดของการปกครองในทางโลก ส่วนพระวินัยในพระปาฏิโมกข์ เป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์ พระวินัยแต่ละสิกขาบทมีบัญญัติระบุโทษแก่ผู้ละเมิดไว้ แต่กฎหมายรัฐธรรมนูญ ไม่มีบทบัญญัติระบุโทษควบคู่ไปด้วย แต่ไม่ระบุโทษแก่ผู้ละเมิดไว้ในกฎหมายอื่นที่ออกตามความในกฎหมายรัฐธรรมนูญ จึงมีส่วนคล้ายประมวลกฎหมายมากกว่า การแบ่งกฎหมายทางโลกแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ กฎหมายเอกชน กฎหมายมหาชน แต่พระวินัยจะมีลักษณะของกฎหมายเอกชน และกฎหมายมหาชนรวมกันอยู่

อาบัติปาราชิก ถ้าเป็นกฎหมายทางโลกจัดว่าเป็นความผิดทางอาญา ซึ่งละเมิดย่อมมีบทบัญญัติลงโทษตามควรแก่กรณี แต่พุทธบัญญัติทรงปรับอาบัติปาราชิกก็คือการขาดจากความเป็นภิกษุซึ่งจะเข้ามาบวชอีกมิได้ ซึ่งเท่ากับโทษประหารชีวิตนั่นเอง ส่วนเจตนารมณ์ในการบัญญัติกฎหมายและพระวินัย เจตนารมณ์ของการบัญญัติกฎหมายคือเพื่อเป็นหลักการปกครองประเทศ หรือบริหารสังคมให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบและมีความสุขตลอดจนเพื่อให้สังคมเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้าไปได้อย่างไม่ติดขัด อันจะอำนวยให้ปัจเจกบุคคลสามารถดำรงและดำเนินชีวิตไปได้ตามปกติและอย่างมีความสุขตามควรแก่อัตภาพ

2.5 วัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัย

วัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยมี 10 ประการคือ

1. สังฆะสุภุจทายะ : เพื่อความร่ำว่าดีแห่งสงฆ์
2. สังฆะผาสุตายะ : เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์
3. ทุมมังกุณัง ปุคคะลันัง นิคคะหายะ: เพื่อชมบุคคลผู้เกื้อยาก
4. เปสละนัง ภิกขุณัง ผาสุวิหารายะ : เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
5. ทิฏฐะธัมมิกานัง อาสะวานัง สังวะรายะ: เพื่อป้องกันอาสวะอันจะเกิดในปัจจุบัน
6. สัมปะรายิกานัง อาสะวานัง ปะฏิฆาตายะ: เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดใน

อนาคต

7. อัปปะสันนानัง ปะสาทายะ : เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
8. ปะสันนानัง ภิชโยภาวายะ: เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว 9.

สัทธัมมัญญิตยา : เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

10. วินะยานุกะหายะ : เพื่อถือตามพระวินัย

ผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา มาจากตระกูลและภูมิหลังที่แตกต่างกัน สมัยพุทธกาลเห็นได้ชัด เพราะสังคมอินเดียยึดถือระบบ “วรรณะ” อย่างเคร่งครัด ค่านิยมดีหรือเลวตัดสินกันที่วรรณะ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงนำเอาคนทุกวรรณะมาบวชรวมกันในสังคมสงฆ์ ก็ได้ทรงขจัดความเหลื่อมล้ำนั้นด้วยการบัญญัติวินัยให้ยึดถือปฏิบัติโดยทัดเทียมกัน ไม่ยึดเอาวรรณะมาเป็นเกณฑ์อีก

ต่อไปภิกษุที่ไม่ปฏิบัติตามพระวินัยก็อยู่ไม่ได้ เพราะได้รับความรังเกียจและถูกปฏิเสธจากสงฆ์ที่มีศีลดีงาม ถ้ามีความผิดเล็กน้อยก็ต้องแก้ไขตามระเบียบ คือ การปลงอาบัติ จึงจะไม่ถูกรังเกียจ เป็นต้น ผู้ที่เห็นพระภิกษุที่มีศีลดีงามก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้น

ในอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงวัตถุประสงค์ของการบัญญัติสิกขาบท เพิ่มอีก 2 ข้อคือ เพื่อเอื้ออนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย และเพื่อตัดรอนฝักฝ่ายของภิกษุผู้มีความปรารถนาชั่วร้าย

จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์เหล่านี้ แสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความดีงามและประโยชน์สุขของสังคมเป็นอย่างมาก และบรรดาบทบัญญัติทั้งหลายในวินัยนั้น เรื่องที่ยืนยันถึงการให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมได้ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ก็คือบทบัญญัติเกี่ยวกับสังฆกรรมต่างๆ อันได้แก่ การดำเนินกิจการของสงฆ์โดยการร่วมกันคิดร่วมกันพิจารณาของภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสมาชิก แต่สังฆกรรมทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยดีก็เพราะสงฆ์มีความสามัคคี ไม่แตกแยก ข้อนี้จึงเป็นเหตุผลหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงย้ำความสำคัญของสังฆเภทและสังฆสามัคคี พุทธบัญญัติต่างๆ ก็ล้วนเป็นการแสดงออกถึงเจตนารมณ์ที่เกี่ยวกับประโยชน์สุขและความดีงามของสงฆ์และสังคมทั้งสิ้น

2.6 ขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัย

ส่วนขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัยนั้น เนื่องจากสิกขาบททั้งหลาย พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า เมื่อเกิดเรื่องมีวามองไม่ดีงามขึ้นภายในคณะสงฆ์ พระพุทธองค์จึงจะทรงบัญญัติขึ้น ดังนั้น ทุกสิกขาบทจะมีลำดับขั้นตอนดังนี้

- 1) เมื่อมีเพื่อนภิกษุหรือชาวบ้านตำหนิ ประณามภิกษุผู้เป็นต้นเหตุ
- 2) เมื่อภิกษุอื่นประพฤติดังามทราบเรื่องแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ
- 3) พระพุทธองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ แล้วตรัสถามภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้รับตามจริง
- 4) ทรงตำหนิแล้วชี้โทษแห่งการประพฤติดังนั้นแล้วตรัสอานิสงส์แห่งการสำรวม
- 5) ทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีก

ขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัย หากเปรียบเทียบกับกฎหมายบ้านเมืองแล้ว เป็นขั้นตอนในการลงโทษผู้กระทำความผิด ตั้งแต่กระบวนการดำเนินคดีความของตำรวจ เข้าสู่ศาลเพื่อสืบสวนโจทก์จำเลย และพยานต่างๆ จากนั้นพระองค์จึงทรงตำหนิผู้กระทำความผิด รวมทั้งมีการกล่าวถึงอานิสงส์หรือข้อดีของการประพฤติดังงาม แล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทตามความผิดนั้น ๆ เพียงแต่กระบวนการของศาล จะตัดสินโดยมีบทลงโทษกำหนดไว้ชัดเจนอยู่แล้ว

2.7 สถาบันบริหาร

ระยะเริ่มแรกทรงจัดการบริหารด้วยพระองค์เอง และทรงมีพระสาวกหรืออัครสาวกเบื้องขวา และพระมหาโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้าย แบ่งเบาภาระระยะหลังทรงมอบความเป็นใหญ่ให้กับคณะสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่างๆ เช่น พิธีอุปสมบท การกำหนดเขตสีมา กฐิน ปาฏิโมกข์

เป็นต้น มติทางโลกเสียงข้างมาก แต่มติคณะสงฆ์ต้องเป็นเอกฉันท์แม้ภิกษุหักท้วงเพียง 1 รูปก็ต้องทบทวนมติใหม่ ทรัพย์สินของสงฆ์ ภิกษุอยู่อาวาสเดียวกันเป็นเจ้าของร่วมกัน ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะถือเอาทรัพย์สินเป็นส่วนตัวไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับการอนุมัติจากสงฆ์ สงฆ์มีความหมายกว้าง ไม่มีลักษณะแน่นอนตายตัว เช่น ภิกษุในอาวาสหนึ่งประชุมกันทำกิจกรรม ก็เป็นกิจของสงฆ์ ถ้ามี 100 วัด สงฆ์ก็มี 100 กลุ่ม หรือคณะ (โบราณถือว่าหนึ่งอาวาสก็คือหนึ่งประเทศ หรือองค์กรหนึ่ง)

2.8. สถาบันตุลาการ

กระบวนการตุลาการในระบอบการปกครองฝ่ายอาณาจักรเรียกว่า คดี ในทางพระวินัยเรียกว่า อธิกรณ์ คือ เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ ศาลยุติธรรมทำหน้าที่ วินิจฉัยและพิพากษา อรรถคดีให้สอดคล้องกับกฎหมาย สงฆ์ทำหน้าที่ วินิจฉัยและพิพากษาอรรถคดีให้สอดคล้องกับพระวินัย การทำหน้าที่ของสงฆ์ในการเป็นสถาบันตุลาการเมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น 4 ประการคือ

1) **วิวาทาธิกรณ์** การวิวาทกันของภิกษุในเรื่องพระธรรมวินัยสงฆ์จะวินิจฉัยว่าฝ่ายไหนผิดฝ่ายไหนถูก เช่น วิวาทกันว่า สิ่งนี้เป็นธรรมเป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรมไม่ใช่วินัย เป็นต้น ดังนั้นสงฆ์พึงระงับด้วยสัมมาวินัย และเยยยลิกา

2) **อนุวาทาธิกรณ์** การกล่าวโจทก์กันด้วยอาบัติ เช่น การฟ้องร้องกล่าวหาว่าภิกษุต้องอาบัติ ผู้วินิจฉัยพึงใช้หลักสัมมาวินัย สติวินัย อมูหวินัย และตัสสปาปิยลิกา ข้อใดข้อหนึ่งเป็นเครื่องตัดสิน

3) **อาปัตตาธิกรณ์** อาบัติที่ภิกษุต้องแล้ว (ได้ทำลงไปแล้ว) การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ ด้วยวิธีปลงอาบัติ หรืออยู่กรรม เป็นต้น คณะผู้วินิจฉัยพึงใช้หลัก สัมมาวินัย ปฏิญญาตรณวินัย และติณวัตถารกวินัย ข้อใดข้อหนึ่งเป็นเครื่องตัดสิน

4) **กิจจาธิกรณ์** กิจที่เกิดขึ้นที่สงฆ์ต้องทำ ทั้งรับเข้าหมู่ เช่น พิธีอุปสมบท การลงโทษ เช่น นิคหกรรม เป็นต้น กิจจาธิกรณ์นี้ สงฆ์พึงระงับด้วย สัมมาวินัย

นอกจากนั้นแล้วถ้าภิกษุรูปใดกระทำความผิดพระพุทธรองค์จะไต่สวนหาความผิด แล้วจึงตัดสินพิพากษา ถ้าหากสิกขาบท (กฎหมาย) ใดไม่มี ก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์แล้วแจ้งเหตุที่เกิดขึ้นและปรับแก้สิกขาบทนั้นใหม่ (ตรากฎหมายใหม่) การบัญญัติครั้งแรก เรียกว่า มูลบัญญัติ หรือบัญญัติเดิม ส่วนข้อแก้ไขเพิ่มเติมเรียกว่า อนุบัญญัติ

อธิกรณ์สมณะคือ ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ สิกขาบทสำหรับระงับอธิกรณ์ หรือวิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ์ให้เสร็จสิ้นอย่างถูกต้องเหมาะสม มี 7 อย่างคือ

1) **สัมมาวินัย** คือ วิธีระงับในที่พร้อมหน้า ต่อหน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า 4 ประการคือ

1.1) สังฆสัมมุขตา ภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์

1.2) บุคคลสัมมุขตา บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้า

1.3) วัตถุสัมมุขตา ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย

1.4) ัมมสัมมุขตา และวินยสัมมุขตา นำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่ วินิจฉัยอุกกรรมอุกวินัย

สัมมุขาวินัยนี้ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกเรื่อง

2) **สติวินัย** คือ วิธีระงับอธิกรณ์ถือสติเป็นหลัก ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติเต็มที่เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่มีผู้โจทก์ด้วยศีลวิบัติ หมายความว่า จำเลยเป็นพระอรหันต์ สงฆ์เห็นว่าไม่เป็นฐานะที่จำเลยจะทำการล่วงละเมิดตั้งใจทักกล่าวหา จึงสวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่า ให้สติวินัยแล้วยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังจำเลยจะถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยอาบัตินั้นอีก ก็ไม่ต้องพิจารณาให้อธิกรณ์ระงับด้วยสติวินัย

3) **อมุพหวินัย** คือ วิธีตัดสินที่ให้แกภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ อธิบายว่า จำเลยเป็นบ้าทำการล่วงละเมิดอาบัติแม้จะเป็นจริงก็ไม่ต้องอาบัติ เมื่อหายบ้าแล้ว มีผู้โจทก์ด้วยอาบัติระหว่างเป็นบ้าไม่รู้จบ ท่านให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้เรียกว่า อมุพหวินัย ยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้โจทก์ด้วยอาบัตินั้นหรืออาบัติเช่นนั้นในคราวที่เป็นบ้า ก็ให้อธิกรณ์ เป็นอันระงับด้วยอมุพหวินัย

4) **ปฎิญาตรากรรมะ** คือ วิธีตัดสินโดยปรับโทษตามคำสารภาพ ได้แก่ ปรับอาบัติตามปฎิญาตราของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์ การแสดงอาบัติก็จัดเข้าในข้อนี้

5) **เขญยลิกา** คือ วิธีตัดสินโดยอาศัยเสียงข้างมาก ได้แก่ วิธีตัดสินอธิกรณ์โดยถือเอาตามคำของคนข้างมาก เช่น วิธีจับสลากเพื่อชี้ข้อผิดถูก ข้างไหนมีภิกษุผู้ร่วมพิจารณาลงความเห็นมากกว่าก็ถือเอาพวกข้างนั้น เป็นวิธีอย่างเดียวกับการเลือกตั้งคะแนนเสียงของทางโลก

6) **ตสสปาปิยลิกา** คือ วิธีตัดสินโดยปรับโทษแก่ผู้ทำความผิดเป็นกรรมอันสงฆ์พึงทำ เพราะความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้เลวทราม กรรมนี้สงฆ์ทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยอนุวาทาธิกรณ์ ให้การกลับไปกลับมา เดียวปฏิเสธ เดียวสารภาพ พุดกลบเกลื่อนข้อความที่ถูกซัก พุดมุสาซึ่งหน้า สงฆ์ทำกรรมนี้เป็นการลงโทษตามความผิด แม้ว่าจะไม่รับสารภาพ หรือเพื่อเพิ่มโทษจากอาบัติที่ต้อง

7) **ติณัตถการวินัย** คือ ระบียบวิธีระงับอธิกรณ์ดังกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่ กิริยาที่ให้ประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ไม่ต้องชำระสะสางหาความเดิม เป็นวิธีระงับอาบัติตาธิกรณ์ ที่ใช้ในเรื่องจะระงับลหุกาบัติที่เกี่ยวกับภิกษุจำนวนมาก ต่างก็ประพฤตินี้สมควรและขัดทอดกันเป็นเรื่องสลับซับซ้อน ขวนให้ทะเลาะวิวาท กล่าวขัดคำล้าเลิกกันไม่มีที่สิ้นสุด จะระงับด้วยวิธีอื่นก็จะเป็นเรื่องลูกกลมไป เพราะถ้าจะสืบสวนปรับให้กันและกันแสดงอาบัติก็มีแต่จะทำให้อธิกรณ์รุนแรงยิ่งขึ้นจึงระงับเสีย ด้วยติณัตถการวินัย โดยการยกเลิก ไม่สะสางอีก

จากการระงับอธิกรณ์ด้วย “อธิกรณ์สมณะ” ทั้ง 7 ข้อนี้ สรุปได้ว่า

- 1) สัมมุขานีนัย เป็นวิธีระงับอธิกรณ์ได้ทุกเรื่อง
- 2) สติวินัย อมูพหวินัย และตัสสปาปิยสิกา เป็นวิธีระงับอธิกรณ์เฉพาะเรื่องที่เป็นอนุวาทาธิกรณ์
- 3) ปฏิญญาตกรณะ และติณวัตถารกวินัย เป็นวิธีระงับอาปัติาธิกรณ์และอนุวาทา ธิกรณ์
- 4) เยภุยยสิกา เป็นวิธีระงับวิวาทาธิกรณ์

ส่วนการตัดสินลงโทษ มี 6 ประการ ดังต่อไปนี้

- 1) ตัชฌนียกรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงชู้ ได้แก่การตำหนิติเตียน
- 2) นียสกรรม กรรมคือการถอดยศ ลดฐานะทางวินัย
- 3) ปัพพาชนียกรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงไล่เสีย คือไล่ออกจากวัด
- 4) ปฏิสารณียกรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงให้กลับไปคือกลับไปขอโทษ
- 5) อุกเขปนียกรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงยกเสีย คือการตัดสิทธิ
- 6) ตัสสปาปิยสิกากรรม กรรมอันสงฆ์ทำด้วยความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้ชั่วช้า คือการเพิ่มโทษ (อีกกระทง) ในสังคมบรรพชิตนอกจากจะปฏิบัติตามพระวินัยของสังคมตนเองแล้วยังต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองอีกด้วย

2.9 ระบบกฎหมาย และการลงโทษที่สอดคล้องกับพระวินัย และกฎหมายคณะสงฆ์

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในตอนแรกที่ยังมีพระภิกษุอยู่น้อยอยู่ การปกครองก็ไม่ต้องการเท่าไรนัก สวาททั้งปวงได้ประพฤติดตามปฏิปทาของพระศาสดา และเข้าใจพระศาสนาทั่วถึง ครั้นภิกษุมีมากขึ้นโดยลำดับกาลและกระจายกันอยู่ ไม่ได้อยู่รวมกันเป็นหมู่เดียวกัน การปกครองก็ต้องการมากขึ้นตามกัน คนเราที่อยู่เป็นหมวดหมู่จะอยู่ตามลำพังไม่ได้เพราะมีอัธยาศัยต่างกัน มีกำลังไม่เท่ากัน ผู้มีอัธยาศัยหยาบและมีกำลังมาก ก็จะข่มเหงคนอื่น คนสุภาพและมีกำลังน้อย ก็จะอยู่ไม่เป็นสุข เหตุนี้พระพุทธเจ้าแผ่นดินจึงทรงตรากฎหมายขึ้น ห้ามปรามไม่ให้คนประพฤตินทางที่ผิด และวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดไว้ด้วย นอกจากนี้ในหมู่หนึ่งๆ เขาก็ยังมีธรรมเนียมสำหรับประพฤติดีก เช่นในสกุลผู้ดี เขาก็มีธรรมเนียมสำหรับคนในสกุลนั้น ในหมู่ภิกษุก็จำต้องมีกฎหมายและขนบธรรมเนียม สำหรับป้องกันความเสียหายและชักจูงให้ประพฤติดงามเหมือนกัน พระศาสดาทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระธรรมราชาผู้ปกครอง และทรงตั้งอยู่ในที่เป็นสังฆบิดรผู้ดูแลภิกษุสงฆ์ พระองค์จึงได้ทรงทำหน้าที่ทั้ง 2 ประการนั้น คือทรงพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันความเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ด้วยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง อย่างเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินทรงตรา

พระราชบัญญัติ อีกฝ่ายหนึ่งทรงตั้งขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่า อภิสมจาร เพื่อชักนำความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม ดุจบิดาผู้เป็นใหญ่ในสกุลฝึกปรือบุตรของตนในขนบธรรมเนียมของสกุลฉะนั้น

พระพุทธบัญญัติและอภิสมจารทั้ง 2 นี้ รวมเรียกว่า พระวินัย พระวินัยนี้ ท่านเปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้ อันควบคุมดอกไม้ไว้ไม่ให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุรักษาสงฆ์ให้ตั้งอยู่เป็นอันดี อีกอย่างหนึ่งคนที่บวชเป็นภิกษุจากสกุลต่างๆ สูงบ้าง กลางบ้าง ต่ำบ้าง มีพื้นเพต่างกันมาแต่เดิม มีน้ำใจต่างกัน หากจะไม่มีพระวินัยปกครอง หรือไม่ประพฤติตามพระวินัย จะเป็นหมู่ภิกษุที่เลวทรามไม่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาและเลื่อมใส ถ้าต่างรูปประพฤติตามพระวินัยอยู่แล้ว จะเป็นหมู่ภิกษุที่ดี นำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส

พระวินัยหรือพุทธบัญญัติหมายถึง ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต และวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความหมายอย่างง่าย ๆ ของพระวินัย ออกเป็น 2 อย่างคือ

ก. การฝึกให้มีความประพฤติและความเป็นอยู่เป็นระเบียบแบบแผน หรือ การบังคับควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคน และกิจการของหมู่ชน

ข. ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่วางลงไว้เป็นหลักหรือเป็นมาตรฐานสำหรับใช้ฝึกคน หรือใช้บังคับควบคุมคน ตลอดจนเป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของหมู่ชนให้เรียบร้อยดีงาม

พระวินัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1) อาทิพรหมจริยการศึกษา หมายถึง หลักการศึกษอบรมในฝ่ายบทบัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา (อำนาจปกครองของพระพุทธเจ้า หรืออำนาจปกครองฝ่ายพุทธจักร) เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายของพระภิกษุและวางโทษผู้ล่วงละเมิด โดยปรับอาบัติสถานหนักบ้าง เบาบ้าง ตามสมควรแก่ความผิด และให้พระสงฆ์สวดทุกครึ่งเดือน เรียกว่า “พระปาฏิโมกข์”

2) อภิสมจารการศึกษา หมายถึง หลักการศึกษอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาท และความประพฤติความเป็นอยู่อันดีงามของพระภิกษุ อันนำมาซึ่งความเคารพศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชน

พระวินัยกำหนดอาบัติไว้ดังนี้

1) ปาราชิก 4 เป็นอาบัติหนัก ถ้าภิกษุล่วงละเมิดแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ คือ เสพเมถุน ลักทรัพย์มีมูลค่าตั้งแต่ 5 มาสก (มาตราเงินในครั้งโบราณ 5 มาสก เป็น 1 บาท) ขึ้นไปฆ่ามนุษย์ และอวดอุตริมนุสธรรมที่ไม่มีในตน

2) **สังฆาติเสส 13** เป็นอาบัติหนักรองจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ แก้ไขได้ เช่น เจตนาทำให้น้ำอสุจิเคลื่อน มีความกำหนดจับต้องกายหญิง มีความขุ่นเคือง แล้วกล่าวหาภิกษุอื่น ด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล เป็นต้น

3) **อนियต 2** คำว่า อนियต แปลว่า ไม่แน่นอน เป็นอาบัติที่ยังไม่แน่นอนระหว่าง ปาราชิกกับสังฆาติเสสหรือปาจิตติย ซึ่งพระวินัยธรจะต้องวินิจฉัย มี 2 ข้อคือ ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับ หญิงสองต่อสอง และภิกษุหนึ่งในที่ลับกับหญิงสองต่อสอง

4) **นิสัคคียปาจิตติย 30** เป็นอาบัติเบา แก้ไขได้ ด้วยการแสดงหรือการปลงที่ เรียกว่า แสดงอาบัติหรือปลงอาบัติ เช่น ภิกษุทรงอธิเรกจีวร (ผ้าส่วนเกินจากไตรจีวร) ได้เพียง 10 วัน เป็นอย่างยิ่ง ถ้าทรงเกิน 10 วันก็อาบัติ ภิกษุรับประเคนเภสัชทั้ง 5 คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยแล้ว เก็บไว้ฉันได้เพียง 7 วัน เป็นอย่างยิ่ง ถ้าเก็บไว้เกิน 7 วันต้องอาบัติ เป็นต้น

5) **ปาจิตติย 92** เป็นอาบัติเบา แก้ไขได้ ด้วยการแสดงหรือการปลง เช่น พุดปด ต่ำ ภิกษุ นิ่งในที่แจ้งกับหญิงสองต่อสอง หลอกภิกษุให้กลัวผี เป็นต้น

6) **ปฏีเทศนียะ 4** เป็นอาบัติเบา เป็นอาบัติที่จะพึงแสดงคืน เช่น ภิกษุรับของเคี้ยว ของฉันจากมือของภิกษุณีที่มีโชฎฐาติด้วยมือของตนมาบริโภค เป็นต้น

7) **เสขยวัตร 75** เป็นวัตรที่ภิกษุ จะต้องศึกษา อันเป็นธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ ภิกษุพึงสำเหนียกหรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ เช่น พึงสำเหนียกว่าเราจักนุ่งห่มให้เรียบร้อย เราจักไม่พูดเสียง ดัง เราจักไม่นั่งรัดเข้าในบ้าน เป็นต้น

2.10 การลงโทษตามบทบัญญัติของพระวินัย

ระดับโทษของอาบัติในพระวินัย มี 3 สถานคือ

1) โทษสถานหนัก หรือ ครุโทษ แก้ไขไม่ได้ เรียก “อเตกัจฉา” ได้แก่ อาบัติปาราชิก ภิกษุต้องแล้ว (ล่วงละเมิดแล้ว) ขาดจากความเป็นภิกษุอย่างเดียว จะกลับมาบวชใหม่อีกไม่ได้

2) โทษสถานกลาง หรือ มัชฌิมโทษ แก้ไขได้ เรียก “สเทกัจฉา” ได้แก่ อาบัติ สังฆาติเสส ภิกษุต้องแล้วต้องอยู่กรรม คือจะต้องอยู่ปริวาสให้ครบตามจำนวนวันที่ปกปิดนับตั้งแต่วันที่ ต้องอาบัติ และประพฤติมานต์อีก 6 ราตรี จึงจะพ้นจากอาบัตินั้นได้

3) โทษสถานเบา หรือ ลหุโทษ แก้ไขได้ เรียก “สเทกัจฉา” เหมือนข้อ 2 แต่เบากว่า เพราะเมื่อภิกษุต้องแล้ว เพียงแสดงอาบัติที่ต่อนั้นต่อหน้าภิกษุด้วยกัน ก็พ้นจากอาบัตินั้นได้ อาบัติ เหล่านี้ ได้แก่ ฤตถัจฉัย ปาจิตติย ปาฏิเทศนียะ ทุกกฏ และพุทภาษิต

โทษของอาบัติจัดประเภทเป็นคู่ ๆ ได้แก่

1) โทษเกี่ยวกับมีเจตนา และไม่มีเจตนา ได้แก่ สจิตตกะ อาบัติที่เกิดโดยมีเจตนาเป็นเหตุ คือเป็นไปพร้อมกับจิตหรือเจตนา และอจิตตกะ อาบัติที่เกิดโดยไม่มีเจตนาเป็นเหตุ คือไม่คิดจะทำหรือไม่มีเจตนาที่จะทำ

2) โทษของอาบัติในความหมายของอาบัติหนัก อาบัติเบา ได้แก่ ครุกาบัติ คือ อาบัติหนัก มี 2 ประเภท คือ

(1) ประเภทแก้ไขไม่ได้ เรียกว่า “อเตกัจฉา” ได้แก่ อาบัติปาราชิก

(2) ประเภทแก้ไขได้ เรียกว่า “สเทกัจฉา” ได้แก่ อาบัติสังฆาทิเสส และ ลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา แก้ไขได้ด้วยการแสดงอาบัติ นำความผิดของตนมาแสดงให้เพื่อนภิกษุรับทราบ เรียก “สเทกัจฉา” ได้แก่ อาบัติอุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาษิต

3) โทษของอาบัติในความหมายอาบัติชั่วหยาบและไม่ชั่วหยาบ ได้แก่ พุทธสาบัติ อาบัติชั่วหยาบ ภิกษุไม่ควรประพฤติ ได้แก่อาบัติปาราชิก และสังฆาทิเสส แต่ในบางกรณีท่านหมายเอาเฉพาะอาบัติสังฆาทิเสส เช่น พุดเกี่ยวหญิง จับต้องกายหญิง และเจตนาทำให้น้ำอสุจิสลื่นออกมา เป็นต้น และอพุทธสาบัติ อาบัติไม่ชั่วหยาบ เป็นอาบัติเบา มีโทษเล็กน้อย และกิริยาที่ล่วงละเมิดไม่หยาบคาย เช่น ภิกษุฉันอาหารที่ยังไม่รับประทาน เป็นต้น

4) โทษของอาบัติในความหมายว่ามีส่วนเหลือ และไม่มีส่วนเหลือ ได้แก่ อนวเสสาบัติ คือ อาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ เมื่อภิกษุต้องแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ ได้แก่ อาบัติปาราชิก และสาวเสสาบัติ คืออาบัติที่มีส่วนเหลือ เมื่อภิกษุต้องแล้ว แม้จะมีความผิดต้องโทษ คือเป็นอาบัติแต่ก็ยังคงเป็นภิกษุอยู่ เมื่อแสดงอาบัติแล้ว ก็พ้นจากโทษนั้น ๆ

5) โทษของอาบัติในความหมายว่า แสดงคืนได้และแสดงคืนไม่ได้ ได้แก่ เทสนาคมนี อาบัติที่พ้นได้ด้วยการแสดงคือเปิดเผยความผิดของตน และอเทสนาคมนี อาบัติที่ไม่พ้นได้ด้วยการแสดง

6) โทษของอาบัติในความหมายว่า ทำคืนได้และทำคืนไม่ได้ ได้แก่ อปฏิกกรรม อาบัติที่ภิกษุต้องแล้วไม่สามารถทำคืนได้ หรือแสดงอาบัติให้หายได้ ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ คืออาบัติปาราชิก และสปฏิกกรรม อาบัติที่ภิกษุต้องแล้วสามารถทำคืนได้ คือหลุดพ้นจากอาบัตินั้น ๆ ได้

7) โทษของอาบัติในความหมายว่า ทำเอง และใช้ให้ผู้อื่นทำ ได้แก่ สาณตติกะ อาบัติที่ภิกษุต้องเพราะสั่งผู้อื่นทำ เช่น สั่งให้ผู้อื่นลักทรัพย์ เป็นต้น และอาณตติกะ อาบัติที่ภิกษุต้องเฉพาะที่ตัวเอง ไม่ต้องเพราะสั่งผู้อื่นทำ อาบัติบางสิกขาบท ภิกษุทำเองจึงต้องอาบัติ ใช้ให้บุคคลอื่นทำตนเองไม่ต้องอาบัติ อาบัติบางสิกขาบท ภิกษุทำเองก็ต้องอาบัติ และใช้ให้ผู้อื่นทำก็ต้องอาบัติเช่นกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโตได้กล่าวถึง วินัยบัญญัติ ในฐานะที่เป็นกฎระเบียบหรือกฎหมายของสังคมไว้อย่างน่าสนใจว่า “วินัยบัญญัติของสงฆ์มิใช่ศีลในความหมายแคบ ๆ อย่างที่มัก

เข้าใจกันง่าย ๆ แต่ครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ทั่ว ๆ ไปที่เรียกว่าชีวิตด้านนอกของภิกษุสงฆ์ ทุกแง่ เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิ หน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่ชุมชนคือสงฆ์ การดูแลฝึกอบรมสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำกิจการสงฆ์พร้อมด้วยคุณสมบัติและหน้าที่ที่กำหนดให้ ระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหา จัดทำ เก็บรักษา แบ่งสรรปัจจัย 4 เช่น ประเภทต่าง ๆ ของอาหาร ระเบียบการรับและจัดแบ่งส่วนอาหาร การทำจีวรและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจีวร ประเภทของยา การปฏิบัติต่อภิกษุอาพาธ ข้อปฏิบัติของคนไข้และผู้รักษาพยาบาลไข้ การจัดสรรที่อยู่อาศัย ข้อปฏิบัติของผู้อยู่อาศัย ระเบียบการก่อสร้างที่อยู่อาศัย การดำเนินงานและรับผิดชอบในการก่อสร้าง การจัดฝังที่อยู่อาศัยของชุมชนสงฆ์คือวัดว่า พึ่งมีอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอย่างใดบ้าง ระเบียบวิธีดำเนินการประชุม การโจทหรือฟ้องคดี ข้อปฏิบัติของโจทก์ จำเลยและผู้วินิจฉัยคดี วิธีดำเนินคดีและตัดสินคดี การลงโทษแบบต่าง ๆ ฯลฯ ว่าโดยสาระ วินัยก็ได้แก่ ระบบแบบแผนทั้งหมดสำหรับหมู่ชนหนึ่ง ที่จะให้หมู่ชนนั้นตั้งอยู่ได้ด้วยดี สามารถมีชีวิตอยู่ตามหลักของตน และสามารถปฏิบัติกิจดำเนินการต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงเกี่ยวกับการปกครอง การบริหาร การศาล นิติบัญญัติ การเศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น ทั้งหมดเท่าที่ชุมชนตลอดถึงประเทศชาติจะตกลงใช้ปฏิบัติเป็นทางการ โดยตราไว้เป็นธรรมนูญ กฎหมาย ประกาศ หรือคำสั่งต่าง ๆ”

2. ความมีคุณค่าและความเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของพระวินัย

พระมหาสมจินต์ สมมาปญญากล่าวถึงความมีคุณค่าและความเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของพระวินัย ไว้ดังนี้

ประการที่ 1 พระวินัยคืออายุของพระพุทธศาสนา ในคราวก่อนที่จะเริ่มทำปฐมสังคายนา พระมหากัสสปะได้ปรึกษากับพระเถระผู้เข้าร่วมทำสังคายนาแล้วเห็นพ้องต้องกันว่า จะดำเนินชำระสังคายนาพระวินัยก่อน เพราะพระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนาพระวินัยจัดว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระศาสนาชื่อว่ายังดำรงอยู่ ดังนั้น จึงขอสังคายนาพระวินัยก่อน

ประการที่ 2 พระวินัยเป็นด้ายร้อยเรียงลักษณะนิสัย/พฤติกรรมของคนไว้ในกรอบเดียวกัน พุทธประสงค์ในการประกาศพระศาสนา ในเชิงจริยศาสตร์สังคมมี 2 ประการ คือ

(1) กำจัดความคิดแบ่งแยกทางสังคม

(2) กระตุ้นเตือนให้มนุษย์คำนึงถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าภายในตน

พระพุทธองค์ทรงเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามาในพระพุทธศาสนาได้ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด ถ้าประสงค์จะบวชเป็นพระภิกษุ ภิกษุณีก็บวชได้ โดยไม่จำกัดว่าจะเกิดในตระกูลใด วรรณะใด และเมื่อประสงค์จะพัฒนาตนก็มีโอกาสพัฒนาได้เต็มที่ ผู้ใดปฏิบัติ ผู้นั้นย่อมได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ไม่มีใครบันดลให้ใครได้ สุทธิ อสุทธิ ปจจัตต นาถญญ อยญญ วิโสธเย ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน ผู้อื่นจะให้ผู้อื่นบริสุทธิ์ไม่ได้

ด้วยพุทธประสงค์อย่างนี้ จำเป็นต้องมีพระวินัยไว้เป็นกฎเกณฑ์ควบคุมดูแล เพราะธรรมดาคนที่มาจากสังคมหลากหลาย ย่อมมีลักษณะนิสัย และพฤติกรรมต่างกันไปอยู่แล้ว

ประการที่ 3 ความมีคุณค่าและความเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของพระวินัย ที่ชัดเจนอีกประการหนึ่ง เห็นได้จากพุทธประสงค์ 10 ประการในการบัญญัติพระวินัย คือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลดีงาม เพื่อปิดกั้นอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน เพื่อบำบัดอาสวะอันจะบังเกิดในอนาคต เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม เพื่อเอื้อเฟื้อพระวินัย

วัตถุประสงค์ทั้ง 10 ข้อนี้ กล่าวโดยสรุปคือ (1) เพื่อความเรียบร้อยดีงามของสังคมสงฆ์ (2) เพื่อความสบายใจของสังคมคฤหัสถ์ และ (3) เพื่อพระพุทธศาสนาโดยตรง

ประเด็นนี้หมายถึง เมื่อมีพระวินัยเป็นเกณฑ์มาตรฐาน ความสามัคคี ความผาสุกย่อมเกิดขึ้น สังคมมีมาตรการในการที่จะตัดสินลงโทษคนผิดชัดเจน กำจัดความเสื่อมเสียที่เกิดขึ้นแล้วในปัจจุบัน และป้องกันความเสื่อมเสียอันจะเกิดในอนาคต ในส่วนของประชาชนคฤหัสถ์ แม้จะไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา แต่เมื่อเห็นภาพการประพฤติปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ ย่อมเกิดความเลื่อมใส ส่วนผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งมีความเลื่อมใสเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อเห็นภาพแห่งการประพฤติปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ ย่อมมีความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น อันว่าความเลื่อมใสนี้แหละทำให้จิตใจเย็นสบาย ไม่อึดอัดไม่ขัดเคือง

ประการที่ 4 พระวินัยสร้างหลักประกันให้บุคคลผู้ปฏิบัติทั้งในปัจจุบันและอนาคต เห็นได้จากที่พระพุทธองค์ตรัสอานิสงส์ 5 ประการแห่งความเป็นผู้มีศีล คือ (1) ได้โภคทรัพย์กองใหญ่ (2) ชื่อเสียงดีงามขจรไป (3) เป็นผู้องอาจในที่ประชุมชน (4) ไม่หลงตาย คือ ตายไปอย่างมีสติ (5) เมื่อตายไป ย่อมไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์

ประการที่ 5 ความเป็นกฎเกณฑ์และความมีคุณค่าทางสังคมของพระวินัย เห็นได้จากประเด็นต่อไปนี้

คำว่า วินัย ในที่นี้หมายถึงศีล 2 ส่วน คือ (1) ศีลที่มาในพระปาติโมกข์ของภิกษุ 227 ข้อ และศีลของภิกษุณี 311 ข้อ (2) ศีลที่มานอกพระปาติโมกข์อีกจำนวนมาก ศีลมีอรรถลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน และปทัฏฐานดังนี้

1. ลักษณะของศีล คือความเป็นรากฐาน
2. รสของศีล คือ กำจัดความทุกข์ หรือคุณที่หาโทษมิได้
3. ปัจจุปัฏฐานของศีล คือความสะอาด
4. ปทัฏฐานของศีล คือ หิริและโอตตปปะ

ประเด็นที่ 1 สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมที่มีรากฐานแข็งแกร่ง

ประเด็นที่ 2 สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมที่ไร้ทุกข์โทษ

ประเด็นที่ 3 สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมสะอาด

ประเด็นที่ 4 สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมแห่งความละเอียดและเกรงกลัวต่อความชั่ว
กล่าวโดยสรุป สังคมต้องมีวินัย วินัยแบ่งตามกลุ่มของผู้ปฏิบัติ มี 2 อย่าง คือ

1. อาคาริยวินัย กรอบควบคุมวิถีชีวิต แนวทางประพฤติสำหรับคฤหัสถ์ การกล่าววาจาถึงพระรัตนตรัยว่า พุทธฺ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึก การสมาทานศีล 5 ศีล 8 หรืออุสสภกรรมบถ 1 จัดเป็นอาคาริยวินัยหรือวินัยของคฤหัสถ์ ซึ่งเมื่อชายหญิงถือปฏิบัติทั่วถึงกันแล้ว ชื่อว่าเป็นมงคลสูงสุดแก่ชีวิต เพราะเป็นเหตุนำความสงบสุขมาให้ทั้งแก่ตนและแก่หมู่คณะ

2. อนาคติยวินัย กรอบควบคุมวิถีชีวิต แนวทางประพฤติสำหรับสามเณร สามเณรีสิกขมานา พระภิกษุและภิกษุณี เช่น ศีล 1 มีเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นข้อต้น เว้นจากการรับทองและเงินเป็นข้อสุดท้าย ปาติโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และปัจฉยสันนิสิตศีล

พระพุทธเจ้าก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ตรัสกับพระอานนท์ว่า ธรรมและวินัยที่แสดงไว้ บัญญัติไว้ จักเป็นศาสดาของพวกเธอ เมื่อเราล่วงลับไป

3. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เป็นพระราชบัญญัติที่ตราไว้ในพุทธศักราช 2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

1. กำหนดให้สมเด็จพระสังฆราช ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ตามมาตรา 8 ความว่า “สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช โดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัยและกฎหมายเถรสมาคม”

2. กำหนดให้มีมหาเถรสมาคม เป็นคณะกรรมการบริหาร มืองค์ประกอบตามมาตรา 12 ความว่า “มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ โดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะ ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่าสี่รูป และไม่เกินแปดรูป เป็นกรรมการ”

3. กำหนดการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีมาตรา 20 กล่าวถึงการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายเถรสมาคม มาตรา 21 แบ่งการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล และให้มีพระภิกษุผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับดังนี้ (มาตรา 22) เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล

4. กำหนดให้มีบทกำหนดโทษ ตามความผิดของพระภิกษุสามเณรที่ละเมิดพระธรรมวินัย โดยมีการกำหนดลงโทษสูงสุดคือสละสมณเพศ

กล่าวโดยสรุป พระวินัย คือ กฎหมายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการละเมิดและการกระทำผิดในครั้งต่อไปของพระภิกษุ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยในกรณีที่พระภิกษุรูปนั้น ๆ กระทำผิดที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธศาสนาของพระองค์มีหมอง ทำให้พุทธศาสนิกชนขาดศรัทธาที่จะทำนุบำรุง และขาดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของพระองค์ จึงทรงบัญญัติข้อห้ามไว้เพื่อป้องกันพระภิกษุรูปอื่นที่จะละเมิดและกระทำผิดในอนาคตเช่นนั้นอีก พระองค์จะไม่ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นบังคับก่อนเหตุการณ์จะเกิดขึ้น จะบัญญัติพระวินัยเพื่อลงโทษพระภิกษุรูปนั้น ๆ หลังกระทำผิดแล้ว เพื่อไม่ให้ภิกษุรูปอื่นยึดถือเป็นเยี่ยงอย่างในการกระทำผิดต่อไป แต่ในยุคต่อมา จนถึงยุคปัจจุบัน การจะควบคุมพระภิกษุ สามเณร ที่ละเมิดพระวินัย โดยอาศัยพระวินัยอย่างเดียวมาควบคุมลงโทษคงไม่เพียงพอ จะต้องอาศัยกฎหมายของบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎหมายปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 มาควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุที่ละเมิดพระวินัยและกฎหมายต่อไป

บทที่ 3

การบริหารตามแนวพระพุทธศาสนา

ในสถานการณ์ปัจจุบันประเทศไทยต้องการนักบริหารผู้ที่มีความรู้ ความซื่อสัตย์ สุจริต เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารในระดับต่างๆ ย่อมต้องการผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต เป็นทุนเดิมนั้นหมายความว่าบุคคลนั้นๆ เป็นคนที่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง ซื่อสัตย์ สุจริต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยจิตสำนึกมุ่งมั่นในการเสริมสร้างคุณงามความดี มีความรับผิดชอบ ที่จะนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเจตนารมณ์วัตถุประสงค์ขององค์กรนั้นๆ อีกทั้งรวมไปถึงทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะผู้ปฏิบัติตามในองค์กร หรือผู้ได้บังคับบัญชา

การบริหารงานของผู้บริหารนั้นสามารถอ้างอิงนำหลักการในทางทฤษฎีของการบริหารงานของท่านผู้รู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับเป็นสากลทั่วไป แต่ในบางครั้งการบริหารงานในแนวต่างๆ ตามหลักการบริหารนั้นอาจจะมีความกระด้างอยู่บ้างก็เป็นได้ซึ่งอาจเป็นเหตุให้การบริหารงานไม่ประสบความสำเร็จตามคาดหวัง แต่ถ้ามีการผสมผสานหลักการทางทฤษฎีต่างๆ ของการบริหารเข้ากับหลักการทางคำสอนศาสนาแล้วเชื่อว่าจะทำให้เสริมสร้างทักษะการบริหารงานได้ดีและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะในทางพุทธศาสนานั้นสอนให้ทุกคนเป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรมซึ่งหากนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารงานจะเกิดความอ่อนนุ่มในการบริหารงานมากขึ้น เกิดความยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสมได้

อนึ่งการบริหารงานยังต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ควบคู่กันไป ซึ่งคำว่า “ศาสตร์” นั้นอาจแปลความว่า การบริหารงานย่อมต้องยึดกฎระเบียบแบบแผนตามกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันคำว่า “ศิลป์” เป็นการใช้ทักษะเทคนิคในด้านมนุษยสัมพันธ์ในการช่วยบริหารงานระดับประคับประคองให้เกิดความยืดหยุ่นแต่ต้องไม่ผิดกฎกติกา ระเบียบกฎหมายกำหนด หากไม่เช่นนั้นแล้วอาจทำให้การบริหารงานผิดไปจากกฎระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ อันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนภายหลังได้ ดังนั้นผู้บริหารทุกคนต้องตระหนักในเรื่องดังกล่าวนี้ให้มาก

3.1 แนวคิดการบริหารจัดการองค์กรของผู้นำเชิงพุทธ

การบริหารจัดการองค์กรต่าง ๆ ในปัจจุบันมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยวิทยาการบริหารจัดการ เข้ามาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร และสิ่งที่สำคัญมากคือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้บริหารต้องมีจักขุมตา แปลว่า มีสายตาทียาวไกล คือมองการณ์ไกล” วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสารให้สมาชิกในองค์กรยอมรับ และดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นองค์กรทั้งหมดก็จะถูกขับเคลื่อนไปด้วย

วิสัยทัศน์นี้ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทางในพระพุทธศาสนาไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่จุดเดียวคือ วิมุตติ (ความหลุด พันทุกข์) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเทียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม ฉันทิ ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือวิมุตติรส ฉันทิ”

3.2 ความหมายของการบริหาร

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมาย การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น

สมพงศ์ เกษมสิน ได้ให้ความหมาย การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรบริหาร (administrative resource) เช่น คน เงิน วัสดุสิ่งของ และการจัดการ มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร (process of administration) เช่น POSDCoRB Model ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ¹

อนันต์ เกตุวงศ์ ให้ความหมายการบริหารว่า เป็นการประสานความพยายามของมนุษย์ (อย่างน้อย 2 คน) และทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดผลตามต้องการ²

ไพบุลย์ ช่างเรียน ให้ความหมายการบริหารว่า หมายถึง ระบบที่ประกอบไปด้วยกระบวนการในการนำทรัพยากรทางการบริหารทั้งทางวัตถุและคนมาดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล³

ติน ปรัชญพฤทธิ์ มองการบริหารในลักษณะที่เป็นกระบวนการโดยหมายถึงกระบวนการนำเอาการตัดสินใจ และนโยบายไปปฏิบัติ ส่วนการบริหารรัฐกิจหมายถึงเกี่ยวข้องกับการนำเอานโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ⁴

บุญทัน ดอกไธสง ให้ความหมายว่า การบริหาร คือ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กร หรือประเทศ หรือการจัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์กร⁵

¹ สมพงศ์ เกษมสิน, การบริหาร พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เกษมสุวรรณ, 2514, หน้า 13-14.

² อนันต์ เกตุวงศ์, การบริหารการพัฒนา กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523 หน้า 27.

³ ไพบุลย์ ช่างเรียน, วัฒนธรรมการบริหาร กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2532), หน้า 17.

⁴ ติน ปรัชญพฤทธิ์, ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535, หน้า 8.

⁵ บุญทัน ดอกไธสง, การจัดองค์กร พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2537, หน้า 1.

ดังนั้น สรุปความหมายต่าง ๆ ข้างต้น ได้ว่า “การบริหารจัดการ” จึงเป็นกระบวนการของกิจกรรมที่ต่อเนื่องและประสานงานกัน ซึ่งผู้บริหารต้องเข้ามาช่วยเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กร ประเด็นสำคัญของการบริหารจัดการ (Management) มีดังนี้

- (1) การบริหารจัดการสามารถประยุกต์ใช้กับองค์กรใดองค์กรหนึ่งได้
- (2) เป้าหมายของผู้บริหาร คือ ความสำเร็จ และบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร
- (3) การบริหารจัดการเกี่ยวข้องกับการเพิ่มผลผลิต (Productivity) โดยมุ่งสู่ประสิทธิภาพ (Efficiency) (วิธีการใช้ทรัพยากรโดยประหยัดที่สุด) และประสิทธิผล (Effectiveness) (บรรลุเป้าหมายคือประโยชน์สูงสุด)
- (4) การบริหารจัดการสามารถนำมาใช้สำหรับผู้บริหารในทุกระดับชั้นขององค์กร

3.-3 พุทธวิธีการบริหาร

การศึกษาพุทธวิธีการบริหารในครั้งนี้ขอใช้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณาหน้าที่ (Function) ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการ ตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีจะต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากรเป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร และการใช้คนให้เหมาะกับงาน

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ

C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

ดังนั้น เมื่อพิจารณาพุทธวิธีบริหารในประเด็นที่เกี่ยวกับการวางแผน การจัดองค์กร การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ และการกำกับดูแล ตามลำดับดังต่อไปนี้

(1) **พุทธวิธีในการวางแผน** คือ การใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจ ให้ชัดเจน เพื่อให้สมาชิกได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสารให้สมาชิกภายในองค์กรยอมรับและดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นองค์กรทั้งหมดก็จะถูกขับเคลื่อนไปด้วยวิสัยทัศน์นี้

(2) **พุทธวิธีในการจัดองค์กร** คือ การกระจายอำนาจ การให้ความเคารพซึ่งกันและกัน หมายถึง ลูกน้องต้องให้ความเคารพหัวหน้า ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้

พระภิกษุต้องเคารพกันตามลำดับพรรษา ผู้บวชทีหลังต้องแสดงความเคารพต่อผู้บวชก่อน และการใช้คนให้เหมาะกับงานในองค์กร

(3) พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล คือ การจัดอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร การจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานตามความรู้ความสามารถ มีระบบการให้รางวัลและการลงโทษ นั่นคือ ใครทำดีก็ควรได้รับการยกย่อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษ

(4) พุทธวิธีในการอำนวยการ คือ การสื่อสารเพื่อการบริหารการดำเนินงาน ใช้หลัก 4 ส. ได้แก่ 1) สันติสนา(แจ่มแจ้ง) หมายถึง อธิบายขั้นตอนการดำเนินงานได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ช่วยให้สมาชิกปฏิบัติตามได้ง่าย 2) สมหาปนา(จงใจ) หมายถึง อธิบายให้เข้าใจและเห็นชอบกับวิสัยทัศน์จนเกิดศรัทธาและความรู้สึกว่าต้องฝ่าให้ไกลและไปให้ถึง 3) สมุตเตชนา(แก้แค้น) หมายถึง ปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและมีความกระตือรือร้นในการดำเนินการไปสู่เป้าหมาย และ 4) สัมปหังสนา(ร่าเริง) หมายถึง สร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบกัลยาณมิตรซึ่งจะส่งเสริมให้สมาชิกมีความสุขในการทำงาน และความสามารถในการจูงใจคนของพระพุทธเจ้า ตรงกับพระสมัญญาว่า ตถาคต หมายถึง คนที่พูดอย่างไรแล้วทำอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีภาวะผู้นำสูงมาก เพราะทรง สอนให้รู้ (ยถาวาที) ทำให้ดู (ตถาการิ) และอยู่ให้เห็น (ยถาวาที ตถาการิ) ยิ่งไปกว่านั้น การสั่งการแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยอมรับได้ง่ายเพราะไม่ทรงใช้วิธีเผด็จการ แต่ทรงใช้วิธีการแบบธรรมาธิปไตย ดังที่ทรงจำแนกแรงจูงใจในการทำมาดี ซึ่งเรียกว่า อธิปไตย 3 ประการ ดังนี้ 1) อัตตาธิปไตย การทำความดีเพราะยึดผลประโยชน์หรือความพอใจของตนเป็นที่ตั้ง 2) โลกาธิปไตย การทำความดีเพราะต้องการให้ชาวโลกยกย่อง นั่นคือ ยึดทัศนะหรือคะแนนนิยมจากคนอื่นเป็นที่ตั้ง 3) ธรรมาธิปไตย การทำความดีเพื่อความดี ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นั่นคือยึดธรรมคือหน้าที่เป็นสำคัญ

(5) พุทธวิธีในการกำกับดูแล คือ การควบคุม การกำกับดูแลสมาชิกภายในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การกำกับดูแลองค์กรเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน ทรงให้เหตุผลในการบัญญัติพระวินัยไว้ 10 ประการ เช่น เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพื่อช่มบุคคลผู้ไร้ยางอาย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

สรุปว่า พุทธวิธีการบริหาร ยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้บริหารเองต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร พุทธวิธีบริหารจึงไม่เป็นทั้งเป็นอัตตาธิปไตย (การถือตนเองเป็นใหญ่) และโลกาธิปไตย (การถือคนอื่นเป็นใหญ่)

3.4 การบริหารรู้จักใช้เครื่องมือแห่งความสำเร็จ 4 ข้อ (ปณิธิัมมุปกรณกถา)

ในทางพระพุทธศาสนานั้น เมื่อเราพิจารณาถึงองค์ความรู้การบริหารเชิงพุทธแล้วสามารถนำหลักการมาประยุกต์ใช้ เพื่อบริหารจัดการองค์กร ให้บรรลุเป้าหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำหลักธรรมมาใช้นั้นมีหลักต่าง ๆ ดังนี้ หลักธรรมที่ใช้ประกอบกับการดำเนินงานให้เกิดความสำเร็จมี 4 ประการ คือ

1. ศรัทธา ทำให้ข้ามโอชะได้
2. ความไม่ประมาท ทำให้ข้ามอรรณพได้
3. ความเพียร ทำให้ล่วงทุกข์ได้
4. ปัญญา ทำให้บริสุทธิ์ได้

ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อาฬวกสูตร ยักขสังยุต ได้แสดงเกี่ยวกับเรื่องว่าด้วยเครื่องมือแห่งความสำเร็จ 4 ดังนี้ “ความว่า คนจะข้ามโอชะได้ด้วยศรัทธา 1 จะข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท 1 จะล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร 1 จะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา”

ข้อ 1 ศรัทธาที่อธิบายความว่าคนจะข้ามโอชะได้ด้วยศรัทธา หรือศรัทธาทำให้ข้ามโอชะได้นั้นในการทำงานอะไรถ้าคนเราหรือผู้ทำงานนั้นไม่มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนเองกระทำผลของงานก็จะไม่สำเร็จแต่เมื่อเราทำด้วยความเชื่อมั่นว่าการกระทำในสิ่งนั้น ๆ เมื่อสำเร็จแล้วจะได้ผลตามที่ตนคิดเหล่านี้โดยไม่ย่อท้ออุปสรรค ความเชื่อเหล่านี้จะข้ามพ้นอุปสรรคไปได้

ข้อ 2 ความไม่ประมาท ทำให้ข้ามอรรณพได้ความหมายว่า การบริหารงานต่าง ๆ ถ้าเราทำด้วยความไม่ประมาทพิจารณาถึงเหตุผลคอยระมัดระวังจะทำให้งานเรียบร้อย ความประมาททำให้เกิดความผิดพลาดและมีปัญหาตามมาหลาย ๆ อย่าง การจะก้าวไปสู่ความสำเร็จต้องไม่มองข้ามปัญหาเล็กๆ น้อยๆ เมื่อมีปัญหาแล้วต้องรีบแก้ไขหาทางป้องกันไม่ให้เกิดปัญหา การมองปัญหาว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่รีบหาทางแก้ไขหรือป้องกันถือว่ามีความประมาทความสำเร็จของงานจะไม่ราบรื่นหรือไม่สำเร็จตามเป้าหมายได้ดังนั้นหลักความไม่ประมาทจึงเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการที่ผู้นำหรือผู้บริหารต้องมีความตระหนักอยู่เสมอ

ข้อ 3 ความเพียร ทำให้ล่วงทุกข์ได้หมายความว่า ความเพียรคือหัวใจสำคัญของการทำงานผู้นำหรือผู้บริหารเมื่อเจอปัญหาแล้วไม่อดทนไม่มีความเพียรพยายามที่จะแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นก็จะพบแต่ความทุกข์ใจ ผู้นำหรือผู้บริหารที่เข้าใจสภาพปัญหาแล้วค่อยเพียรพยายามแก้ไขด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายที่ตัวเองตั้งไว้ถึงแม้จะพบอุปสรรคปัญหาก็ยังไม่ถอยในที่สุดก็จะประสบความสำเร็จ ดังนั้นความเพียรจึงได้ชื่อว่า ทำให้ล่วงทุกข์ได้

ข้อ 4 ปัญญา ทำให้บริสุทธิ์ได้ หมายความว่า การบริหารงานต่าง ๆ ของผู้นำต้องใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง มองให้ทะลุในปัญหาทุกด้าน

สรุปได้ว่า หลักธรรมที่ใช้ประกอบดำเนินงานให้เกิดความสำเร็จหรือที่เรียกทั่วไปว่า ปลิทธิภูมิปรกณกถาหรือธรรมเป็นเครื่องมือแห่งความสำเร็จมี 4 ประการ คือ ศรัทธาทำให้ข้ามโสมะได้ ความไม่ประมาททำให้ข้ามอรรณพได้ ความเพียร ทำให้ล่วงทุกข์ได้ และปัญญาทำให้บริสุทธิ์ได้ บุคคลทั้งหลายควรมีเครื่องมือทั้ง 4 ประการจะทำให้ประสบความสำเร็จได้

3.5 หลักการบริหารเชิงพุทธ 3 ข้อ

การบริหารงานในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ใช้ในการบริหารเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ใน ทุติยาปานิณิสสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงลักษณะของนักบริหารไว้ 3 ประการ คือ

1. จักขุมา หมายถึง มีปัญญามองการณ์ไกล เช่น ถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจ ต้องรู้ว่าสินค้าที่ไหนได้ราคาถูก แล้วนำไปขายที่ไหนจึงได้ราคาแพง ในสมัยนี้ต้องรู้ว่าหุ้นจะขึ้นหรือจะตก ถ้าเป็นนักบริหารทั่วไปต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อนี้คือ มีความชำนาญในการใช้ความคิด

2. วิธูโร หมายถึง จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พ่อค้าเพชรต้องดูออกกว่าเป็นเพชรแท้หรือเพชรเทียม แพทย์หัวหน้าคณะผ่าตัดต้องเชี่ยวชาญการผ่าตัด คุณลักษณะข้อนี้คือ ความชำนาญด้านเทคนิค

3. นิสสยสัมปันโน หมายถึง พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็นคนมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น พ่อค้าเดินทางไปค้าขายต่างเมืองก็มีเพื่อนพ่อค้าในเมืองนั้น ๆ ให้ที่พักอาศัยหรือให้กู้ยืมเงิน เพราะมีเครดิตดี นักบริหารที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะข้อนี้สำคัญมาก “นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน ขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้” คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

นอกจากนั้น พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า ลักษณะทั้ง 3 ประการ มีความสำคัญมากน้อยต่างกันขึ้นอยู่กับระดับของนักบริหารถ้าเป็นนักบริหารระดับสูงที่ต้องรับผิดชอบในการวางแผนและควบคุมจำนวนมาก ลักษณะข้อ 1 และข้อ 3 สำคัญมาก ส่วนข้อที่ 2 มีส่วนสำคัญน้อยเพราะเขาสามารถใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความชำนาญเฉพาะด้านได้

สำหรับนักบริหารระดับกลาง ลักษณะทั้ง 3 ข้อ มีความสำคัญพอ ๆ กัน คือ เขาต้องมีความชำนาญเฉพาะด้านและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา ในขณะเดียวกันเขาต้องมีปัญญาที่มองภาพกว้างและไกล เพื่อเตรียมตัวขึ้นเป็นนักบริหารระดับสูง นักบริหารระดับกลางบางคนไม่ได้เตรียมตัวให้พร้อมในด้านสติปัญญา เมื่อขึ้นสูงก็ถูกผู้ใต้บังคับบัญชานิินทาว่า “โง่แล้วยังขยัน”

สำหรับนักบริหารระดับต้นที่ต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมพนักงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดนั้น ลักษณะข้อที่ 2 และข้อที่ 3 คือ ความชำนาญเฉพาะด้าน และมนุษยสัมพันธ์

สำคัญมากแต่กระนั้นเขาก็ต้องพัฒนาคุณลักษณะ ข้อที่ 1 คือ ปัญญาเอาไว้เพื่อเตรียมเลื่อนสู่ระดับกลางต่อไป

สรุปได้ว่า หลักการบริหารเชิงพุทธเป็นการนำหลักที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเกี่ยวกับการบริหารงานทุกระดับ ผู้บริหารที่จะให้การบริหารงานสำเร็จลุล่วงได้ต้องมีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ

1. จักขุมา มีปัญญามองไกล ต้องมีความชำนาญในการใช้ความคิด
2. วิรุโระ มีการจัดการธุระได้ดี ต้องมีความชำนาญด้านเทคนิค
3. นิสสยสัมปันโน มีการพึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ต้องมีความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

3.6 การบริหารจัดการด้วยหลักสัปปริสธรรม 7 ข้อ

ในพระสุตตันตปิฎก สังคีตสูตร ที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรค และธัมมัญญสูตร อังคุตรนิกาย สุตตนิบาต พระพุทธองค์ได้ตรัสการดำรงตน และการบริหาร ดังนี้

สัปปริสธรรม 7 คือ ภาวในพระธรรมวินัยนี้

ธัมมัญญ เป็นผู้รู้จักเหตุ 1 อตถัญญ เป็นผู้รู้จักผล 1

อตตัญญ เป็นผู้รู้จักตน 1 มัตตัญญ เป็นผู้รู้จักประมาณ 1

กาลัญญ เป็นผู้รู้จักกาล 1 ปริสสัญญ เป็นผู้รู้จักบริษัท 1

บุคคลัญญ เป็นผู้รู้จักบุคคล 1

หลักสัปปริสธรรม 7 หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษเป็นคุณสมบัติของผู้ดี ระบบผู้ดี หรือ ที่เรียกว่า สัปปริสธัมมกถา 7 คือ

1. ธัมมัญญตา ความรู้จักเหตุ
2. อตถัญญตา ความรู้จักผล
3. อตตัญญตา ความรู้จักตน
4. มัตตัญญตา ความรู้จักประมาณ
5. กาลัญญตา ความรู้จักกาล
6. ปริสสัญญตา ความรู้จักชุมชน
7. บุคคลัญญตา ความรู้จักบุคคล (บุคคลปโรปริยัญญาตา)

การบริหารจัดการด้วยหลักสัปปริสธรรม 7 นี้ผู้บริหารต้องมีความฉลาดในปัญญา พิจารณาสถานการณ์ต่างๆ ให้เหมาะสม แต่ถ้ายึดถึงความเป็นสำคัญแต่ละข้อนั้นถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ผู้บริหารรู้จักตนเองและเรียงตามลำดับข้อที่ 1 , 2, 3 , 4 , 5 , 6, 7 คือ มีเหตุผล รู้จักความพอดีแก่เวลาแก่ชุมชนและบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารในหมู่คณะถ้าขาดข้อธรรม

ข้อใดข้อหนึ่งอาจทำให้ไม่สะดวกราบรื่นที่ว่า สัปบุริธรรมเป็นคุณสมบัติของผู้ดีต้องมีธรรมเหล่านี้ประจำไว้ และนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม

ในการบริหารจัดการด้วยหลักสัปบุริธรรม ผู้บริหารต้องเป็นคนมีเหตุมีผล รู้จักตนเอง ว่าการบริหารงานได้ดีหรือบกพร่องตรงไหนงานนั้นเกินกำลังที่จะทำด้วยตนเองหรือต้องหาคนช่วยมากน้อยแค่ไหน สถานที่เราทำงานอยู่นั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ ใครควรเป็นผู้ที่จะทำหน้าที่ช่วยเราได้ ในเวลาใดบ้าง ดังนั้น ผู้บริหารควรยึดหลักธรรมที่ดี ๆ และฉลาดเลือกใช้หลักธรรมแต่ละข้อให้เหมาะสมกับสถานการณ์จึงจะทำให้เกิดความสำเร็จด้วยดี

สำหรับหลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธมีอยู่หลายลักษณะ และการดำเนินชีวิตในแต่ละวันย่อมมีวิธีคิด วิธีการทำงานที่แตกต่างกัน ในส่วนที่เหมือนกันคือชาวพุทธมีการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำงานตามความเหมาะสมของแต่ละคน แต่ละครอบครัว ตลอดจนในแต่ละอาชีพ ในการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการรวมห่อล้า คณะเสวยอีสานในงานวิจัยนี้ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา โดยแบ่งเป็นประเด็นหลักไว้ 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ 1) หลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ใช้ด้านจริยศิลป์ (จริยธรรมในการแสดง) เกี่ยวกับหัวข้อเบญจศีลเบญจธรรม อปทานิยธรรม 7 เทวธรรม (หิริ-โอตตปปะ) 2) หลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร เกี่ยวกับพรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 สัจจะ (ความซื่อสัตย์และตรงต่อเวลาการแสดง) ความรู้จักกตัญญูกตเวที ซึ่งผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

3.7 หลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ใช้องค์กร

ในการนำหลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ใช้องค์กรอยู่ 3 ประเด็นคือ เบญจศีลเบญจธรรม อปทานิยธรรม 7 และเทวธรรม (หิริ-โอตตปปะ) ตามที่วิเคราะห์ดังนี้

3.7.1 เบญจศีล เบญจธรรม

เบญจศีล หมายถึง ศีล 5 คือการละปาณาติบาต ชื่อว่าศีล เวรมณี การงดเว้น ชื่อว่าศีล เจตนา ชื่อว่าศีลสังวรชื่อว่าศีล การไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล

ศีล 5 หรือเบญจศีล หมายถึง ความประพฤติชอบทางกายและวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนมี 5 ข้อ คือ

1. ปาณาติปาตา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
2. อทินนาทานา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการลักโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ทำลาย ทรัพย์สิน

3. กาเมสุมิฉณาจารา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการประพฤติดิฉิตในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

4. มุสาวาทา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

5. สุราเมรยมัชชปมาทัญฐานา เวรมณี หมายถึง เว้นจากน้ำเมาคือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

เบญจธรรม หมายถึง ธรรม 5 ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ ได้แก่

1. เมตตากรุณา ความรักความใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ความเจริญและความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์คู่กับศีลข้อ 1

2. สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริตคู่กับศีลข้อ 2

3. กามสังวร ความสังวรในกาม ความสำรวม ระวัง รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูปเสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อ 3

4. สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อ 4

5. สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวเสมอ คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิดรู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อ 5

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักเบญจศีลเบญจธรรมในการบริหารองค์กรขององค์กร กล่าวคือ เบญจศีลเบญจธรรมมาใช้ มีการนำหลักการที่ไม่ให้มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งภายในองค์กรให้มีความรักใคร่ปรารถนาที่ดีต่อกัน ให้คิดช่วยเหลือกันภายในองค์กรรักกันเหมือนพี่น้องเอ็นดูกัน การอยู่ร่วมกันให้ทุกคนมีความจริงใจต่อกัน ห้ามลักขโมยของสมาชิกร่วมงานกัน ศีลข้อ 3 ทางคณะมีกฎห้ามอยู่ร่วมกันฉันชู้สาว การควบคุมคือให้ทุกคนมีความสำรวมในกามารมณ์ ไม่ให้หลงระเริง มีความพอดีไม่ติดใน รูป รส กลิ่น เสียง หรือยินดีในอารมณ์ต่าง ๆ จนเกินตัว สมาชิกทุกคนในองค์กรต้องมีความซื่อสัตย์ ซื่อตรงต่อกัน พูดแต่ความจริงไม่เอาเรื่องเปรียบกันยินดีเฉพาะส่วนที่ตนเองจะพึงได้เท่านั้น ประการสุดท้ายคือให้ทุกคนฝึกฝนตนเองตลอดเวลา ให้ทำเฉพาะสิ่งใดที่ควรทำ ให้ละในสิ่งที่ไม่ควรละ การฝึกให้สมาชิกทุกคนไหว้พระสวดมนต์ทุกวัน ก็เพื่อเป็นการกระตุ้นให้มีจิตใจสงบ เกิดความสงบ การพูดหรือการสวดบอญ ๆ เป็นการปลูกฝังจริยธรรมให้เกิดแก่ลูกวงทุกคน

ดังนั้นการนำหลักเบญจศีล เบญจธรรมมาประยุกต์ใช้ก็เป็นการบังคับเบื้องต้นให้รู้จักควบคุมตนเอง ให้แสดงเฉพาะส่วนที่ควรแสดงได้ ให้ทุกคนรู้จักซื่อสัตย์ต่ออาชีพของตนเอง ไม่ทรยศต่ออาชีพ ไม่เอาเปรียบ

สรุปได้ว่า แนวทางประยุกต์ใช้เบญจศีล เบญจธรรม ในการบริหารวงมี 2 แนวทาง คือ ประยุกต์ใช้ในการทำงานให้รู้จักควบคุมอารมณ์ มีสติสัมปชัญญะ อะไรควรพูดควรแสดง อะไรไม่ควรพูดไม่ควรแสดง ไม่พูดคำหยาบมีความรักปรารถนาดีต่อกัน มีความซื่อสัตย์ต่อการแสดง ส่วนแนวทาง

ที่ 2 คือ ให้สมาชิกในองค์กรรู้จักการดำเนินชีวิตในแต่ละวันให้รู้จักปฏิบัติตาม ศีล 5 และปฏิบัติตามหลักของสังฆะธรรม 5 มีความเมตตาต่อคนทั่วไป ประกอบอาชีพที่สุจริต มีความซื่อสัตย์ต่อครอบครัว รู้จักควบคุมอารมณ์ กระทำในสิ่งที่ถูกต้องไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตของตัวเอง

3.7.2 อปรีหานิยธรรม 7

อปรีหานิยธรรม หมายถึง ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ได้แก่

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำสิ่งที่พึงทำ และแปลอีกนัยหนึ่งว่า พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม
4. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชุมชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
5. บรรดาकुलสตรีकुมารีทั้งหลายให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ
6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดจนอนุสาวรีย์ต่าง ๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้พลที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป
7. จัดให้ความอารักขา คุ่มครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึง บรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมีได้มา พึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก

อปรีหานิยธรรม 7 ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐ โดยระบอบสามัคคีธรรม แนวทางการประยุกต์ใช้หลักอปรีหานิยธรรม 7 ในการบริหารองค์กรหลักอปรีหานิยธรรมเป็นหลักเพื่อส่งเสริมความเจริญ บุคคลกลุ่มใดประพฤติปฏิบัติอยู่เนืองนิตย์จะไม่พบกับความเสื่อม ผู้เป็นหัวหน้าเป็นผู้บริหารควบคุมคนเป็นจำนวนมากสมควรยึดหลักธรรมเหล่านี้ไว้เป็นหลักในการบริหาร

จากการประยุกต์หลักธรรมที่กล่าวมาพอสรุปแนวทางสำคัญได้ 4 แนวทาง คือ

1. แนวทางที่ใช้หลักความพร้อมเพรียงกันทั้งการเตรียมความพร้อมก่อนการแสดง ช่วงการแสดง และหลังการแสดงเสร็จเพราะหลักความพร้อมเพรียงกันนำมาซึ่งความสุข
2. แนวทางให้ยึดกฎกติกาของชาวคณะของสังคมท้องถิ่น ยึดหลักการตามข้อสัญญาของผู้เชิญไปแสดง

3. แนวทางให้มีความสัมมาคารวะ อ่อนน้อมถ่อมตนเคารพต่อพระสงฆ์ สามเณร ผู้ใหญ่ ผู้มีอายุ ผู้มีบุญคุณ มีหัวหน้า มีลูกน้อง และให้เกียรติสตรีและเด็ก

4. แนวทางให้เคารพต่อสถานที่อันเป็นที่เคารพสักการะของคนในท้องถิ่น เคารพขนานนิตสถานต่าง ๆ ของชาติ เช่น ศาสนสถาน อนุสาวรีย์ผู้ทำประโยชน์แก่ชาติ เคารพผู้เป็นครู อาจารย์ การเอาใจใส่ตอบแทนให้การอุปถัมภ์วัด และพระสงฆ์ทั้งหลาย

3.7.3 เทวธรรม (hiri-โอตตปปะ)

เทวธรรม (hiri-โอตตปปะ) หมายถึง ธรรมคุ้มครองโลก เป็นธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย คือ hiri หมายถึง ความอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว โอตตปปะ หมายถึง ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว ความละอายใจต่อการทำความชั่ว ความเกรงกลัวต่อบาปหรือความชั่วเป็นธรรมฝ่ายขาว เป็นธรรมตรงข้ามกับฝ่ายดำ คือไม่เกรงกลัวบาป ไม่มีความละอายใจ บุคคลผู้มีธรรมฝ่ายขาวทั้ง 2 ประการ ย่อมมีความสง่างามในการดำเนินชีวิต เทวธรรม คือ ธรรมคุ้มครองโลก เป็นธรรมที่ปกป้องไม่ให้ทำความชั่ว มีการเรียกว่า ธรรมคุ้มครองโลกบ้าง ธรรมเป็นโลกบาลบ้าง ซึ่งก็คือความหมายเดียวกัน

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักเทวธรรม ในการบริหารหมู่คณะ หลักเทวธรรมที่เรียกว่า ธรรมคุ้มครองโลก เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้คนทำชั่ว จะทำอะไรก็มีความละอายใจ มีความเกรงกลัวต่อบาป การใช้หลักเทวธรรมในการดำเนินชีวิต หรือประกอบอาชีพย่อมนำมาความสุขมาให้ตน การบริหารงานผู้นำต้องมีความละอายใจที่จะเอารัดเอาเปรียบลูกน้อง หรือผู้ใต้บังคับบัญชา มีความเกรงกลัวต่อบาปหรือโทษ

สรุปได้ว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักเทวธรรมในการบริหารของหมอลำคณะเสียงอีสานมี 2 แนวทาง คือ

1. การให้สมาชิกในองค์กรทุกคนรู้จักละอาย ไม่ให้กระทำความผิดกฎกติกาการให้อยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง รู้จักเสียสละให้กระทำแต่สิ่งที่ดีเป็นประโยชน์แก่ชาวคณะ ป้องกันไม่ให้นำความเสียหายมาสู่หมู่คณะในขณะแสดงให้มีความละอายในการพูด การคิด และการกระทำให้แสดงออกมาแต่สิ่งดี ๆ มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง

2. การให้สมาชิกในองค์กรมีการควบคุมอารมณ์อดทนต่อความลำบาก มีความเสียสละ มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน เอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือกัน เป็นวิธีการที่ทางหัวหน้าคณะนำมาใช้กับลูกน้องในองค์กร

3.8 หลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร

การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรอันเป็นหลักคุณธรรม เพื่อให้หมู่คณะมีความสุข การนำหลักธรรมมาใช้ในการดูแลหมู่คณะของผู้บริหารโดยเฉพาะ

ผู้จัดการและหัวหน้ามีหลักธรรมที่ยกมาว่ามีวิธีการบริหารอย่างไรนำมาประยุกต์อย่างไร หลักธรรมทั้ง 4 คือ พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 สัจจะ (มีความซื่อสัตย์และตรงต่อเวลาการแสดง) และความรู้จักกตัญญูกตเวที ทั้ง 4 ประเด็น มีผลวิเคราะห์ ดังนี้

3.8.1 พรหมวิหาร 4

ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค กล่าวถึง พรหมวิหาร ว่า หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม

พรหมวิหาร 4 หมายถึง ธรรมเป็นอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ มี 4 ประการ คือ

1. เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุขมีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า

2. กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3. มุทิตา ได้แก่ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

4. อุเบกขา ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติตามธรรม รวมทั้งรู้จักความสงบใจมองดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมควรกับความรับผิดชอบของตน

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารคณะ พรหมวิหารเป็นธรรมเครื่องอยู่ของพรหม พ่อแม่ที่ดูแลลูกต้องใช้หลักธรรมนี้ ครูอาจารย์ หัวหน้าต้องมีพรหมวิหารประจำใจ แม้แนวทางปฏิบัติก็เพื่อควบคุมความประพฤติ และปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์ หลักพรหมวิหารทั้ง 4 ข้อ นั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารหมู่คณะ โดยหัวหน้าต้องปฏิบัติเสมือนพรหม คือ มีเมตตาความรักใคร่ปรารถนาดี ต้องการให้ลูกน้องมีความสุขกันทุกคน ให้ลูกน้องมีไมตรีจิต มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อหมู่คณะ มีความยินดีเมื่อเพื่อนร่วมงานมีชื่อเสียงโด่งดัง หัวหน้าก็สนับสนุนยกย่องชมเชย มีความคิดที่จะช่วยเหลือสังคมช่วยเหลือเพื่อนร่วมงาน ผู้ใดได้รับความเดือดร้อนเข้าไปช่วยเหลือตามความสามารถของตนเอง หัวหน้าคณะเป็นตัวอย่างที่ดีของหมู่คณะมีจิตใจเป็นกลางไม่เอนเอียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ซ้ำเติมผู้ที่ได้รับทุกข์จากผลที่เขาได้กระทำเอาไว้ การอยู่ร่วมกับลูกน้องต้องมีปัญญาพิจารณาถึงเหตุผลต่างๆ ไม่แสดงความเสียใจหรือดีใจจนมากเกินไป

ดังนั้น คุณลักษณะหัวหน้าต้องเป็นผู้ที่ตั้งมั่นในหลักธรรมทั้ง 4 ประการ จึงจะสามารถ นำพาหมู่คณะไปสู่ความสำเร็จได้ แม้ลูกน้องก็เช่นเดียวกันต้องมีความปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมวง คอยห่วงใยเพื่อนให้การปลอบใจแก่เพื่อนผู้ได้รับความทุกข์ช่วยเหลือกันมีการทำจิตใจให้ร่าเริงเบิกบานยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่ตลอดเวลา รู้จักวางเฉยต่อเรื่องที่ไร้สาระ การนำหลักพรหมวิหารมาใช้ในการ บริหารวงจึงมีแนวทางประยุกต์ใช้อยู่ 2 ประการกล่าวคือ 1) ประยุกต์ใช้ให้ทุกคนมีจิตใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีจิตใจที่มองคนอื่นในทางที่ดี 2) ประยุกต์ใช้ให้รู้จักฝึกปฏิบัติตนให้เป็นผู้ที่มีจิตใจร่า เริง คอยดูแลผู้อื่นไม่อิจฉาริษยามีความรักใคร่ปรองดองกัน ยิ้มแย้มกับผู้ชมปรารถนาให้ผู้ชมมี ความสุขจากการฟัง การชม มีปัญญาแยกแยะผู้ชมที่อาจเข้ามารบกวนในขณะที่กำลังแสดงมองด้วย ใจเป็นกลาง

3.8.2 อิทธิบาท 4

อิทธิบาท หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่ มุ่งหมาย ประกอบด้วยหลักสำคัญ 4 ข้อด้วยกัน ดังนี้

1. ฉันทะ คือ ความพอใจ ได้แก่ ความต้องการที่จะทำให้ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ
2. วิริยะ คือ ความเพียร ได้แก่ ขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้น ด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง
3. จิตตะ คือ ความคิด ได้แก่ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิต ฝึกฝนไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลหายไป
4. วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง ทดลอง ได้แก่ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไข ปรับปรุง

แนวทางการประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรหลักธรรมอิทธิบาทหรือธรรมที่เป็นคุณ เครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย สามารถนำไป ประยุกต์ใช้สำหรับการบริหารวงเพื่อให้การดำเนินการแสดงของคณะคือการอยู่ร่วมกัน การแสดง หน้าเวทีตลอดจนการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ภายในองค์กรการรับสมัคร การทำโทษผู้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ การตลาดและการประชาสัมพันธ์จะต้องใช้หลักธรรมอิทธิบาทในการบริหารวงอย่างสม่ำเสมอ

ดังนั้น การยึดหลักอิทธิบาทนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการวงดนตรีหมอลำคณะ เสี่ยงอีสานจนประสบความสำเร็จแล้ว อีกทั้งยังเป็นธรรมที่ทุกคนสามารถจะนำไปปรับใช้ในการ บริหารงานได้ทุกประเภท เพราะมีความเชื่อมโยงกันไปอย่างดีสามารถทำให้ผู้ใช้บรรลุถึงเป้าหมายที่ ตนตั้งไว้ หากเป็นเป้าหมายอันชอบธรรมหมวดนี้ การศึกษาเล่าเรียน การทำงานและอาชีพต่าง ๆ เหล่านั้นต้องใช้ให้มาก เพราะจะต้องมีความพึงพอใจ ความตั้งใจ ความเอาใจใส่และความฉลาดใน การบริหารงาน การบริหารงานย่อมจะอำนวยผลหรือประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน

3.8.3 สัจจะ (มีความซื่อสัตย์และตรงต่อเวลา)

สัจจะ หมายถึง ความจริง ได้กล่าวถึงสัจจะ 2 คือ

1. สมมติสัจจะ ได้แก่ ความจริงโดยสมมติ ความจริงที่ถือตามกำหนดหมายตกลงกันไว้ของชาวโลก เช่นว่า คน สัตว์ โตะหนังสือ

2. ปรมาตมสัจจะ ได้แก่ ความจริงโดยปรมาตม ความจริงตามความหมายขั้นสุดท้ายที่ตรงตามสภาวะ เช่น รูป นาม เวทนา จิต เจตสิก

สัจจะ เป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่ปรากฏในเบญจธรรม หมายถึง ความสัตย์ ความซื่อตรง

ส่วนสัจจะ ในอีกความหมายตามที่ปรากฏในขรวาสธรรม หมายถึง ธรรมสำหรับขรวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน เป็นธรรมข้อแรกของธรรมหมวดนี้ สัจจะ หมายถึง ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง

การให้คำนิยามของคำว่า สัจจะ นอกจากที่กล่าวมานี้ ยังปรากฏอยู่ในธรรมหมวดอื่นหลาย ๆ หมวดซึ่งก็มีความหมายเช่นเดียวกัน คือ ความจริง ความซื่อตรง ซื่อสัตย์ ธรรมข้อนี้เป็นหลักธรรมที่ทุกคนต้องมีต้องศึกษาให้เข้าใจและต้องใช้ในการชีวิตประจำวันตลอดเวลา

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักสัจจะในการบริหารองค์กรหลักสัจจะเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เพราะหลักสัจจะนี้ทำให้เราเห็นความจริงของชีวิต ความจริงในการดำรงอยู่ในสังคมว่าทุกคนต้องมีความจริงใจ ความซื่อตรง ความซื่อสัตย์ต่อกัน หลักธรรมนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการบริหารของหอการค้าและเสียงอีสานได้ เพื่อให้การดำเนินในด้านการแสดงบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การบริหารงานนั้นผู้เป็นหัวหน้าต้องมีความซื่อสัตย์จริงใจต่ออาชีพของตนเอง ซื่อตรงจริงใจต่อหมู่คณะที่อยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความซื่อสัตย์ซื่อตรง จริงใจต่อเวลาการแสดง เพราะถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของอาชีพการแสดง

การบริหารองค์กรหัวใจอันดับแรก คือ ความซื่อสัตย์จริงใจต่อเพื่อนร่วมงาน รักษาหลักการข้อตกลง สัจจะนี้มีความจำเป็นต้องมีประจำใจทุกคน เพราะถ้าหากแสดงความจริงใจต่อกันแล้วสามารถร่วมงานร่วมสังคมกันไปได้ยาวนาน ทุกคนต้องแสดงความบริสุทธิ์ใจความจริงใจที่จะการดำเนินงานเรื่องนั้น ๆ ให้สำเร็จเป้าหมาย การที่จะรักษาพวกพ้องได้ต้องมีความจริงใจต่อเขา การจะรักษาชื่อเสียงและความนิยมได้ ก็ต้องมีความซื่อตรงต่อเวลาแสดงตามข้อตกลงตามเงื่อนไขของเวลา

3.8.4 ความรู้จักกตัญญูกตเวทิตะ

ในแง่ความหมายของคำต่าง ๆ ผู้วิจัยเห็นว่า มีความจำเป็นที่จะต้องนำมากล่าวในที่นี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจบริบทของศัพท์ว่า กตัญญูกตเวทิตะ ได้แก่ กตัญญู และกตเวทิตะ ดังนี้

1. กตัญญู เป็นคำภาษาบาลีและเป็นคำนาม หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำให้, ผู้รู้คุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับกตเวทิตะ

2. กตัญญู เป็นคำกริยานามปุงลิงค์และคำวิเศษนะ แปลว่า ผู้รู้ซึ่งอุปการะอัน บุคคลอื่นทำแล้วแก้ตนโดยปกติ มีรูปวิเคราะห์ว่า กตฺ อุปการํ ชานาติ สีเลนาติ กตญญู แปลว่า ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน มีรูปวิเคราะห์ว่า กตฺ ชนิตฺ สิลมสฺสาติ กตญญู แปลว่า ผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน มีรูปวิเคราะห์ว่า กตฺ อุปการํ ชานาติติ กตญญู

3. กตัญญูตา เป็นคำนาม หมายถึง ความกตัญญู, ความเป็นผู้รู้ซึ่งอุปการะคุณที่ท่านทำให้, ความเป็นผู้รู้คุณท่าน

4. กตัญญูตา เป็นคำกริยานามอิตถิลิงค์หรือเพศหญิง แปลว่า ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน, ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ซึ่งอุปการะอันบุพการีชนทำแล้ว, ความเป็นแห่งบุคคลผู้กตัญญู, ความเป็นผู้กตัญญู มีรูปวิเคราะห์ว่า กตญญุสฺส ภาโว กตญญูตา

ส่วนความหมาย กตเวที คือ

1. กตเวที เป็นคำคุณศัพท์หรือกริยาวิเศษณ์ หมายถึง ผู้ประกาศคุณท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู

2. กตเวที เป็นคำวิเศษนะ แปลว่า ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้ว แก้ตน, ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำแล้วแก้ตน, ผู้ประกาศซึ่งอุปการะอันบุพการีชนทำแล้ว, ผู้ตอบแทนอุปการะของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่าน แต่หากเป็นคำกริยานามปุงลิงค์จะแปลว่า บุคคลผู้ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน

3. กตเวทีตา เป็นคำนาม หมายถึง ความเป็นผู้ประกาศคุณท่าน, ความเป็นผู้สนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญูตา

4. กตัญญูกตเวที เป็นคำกริยานามปุงลิงค์หรือเพศชาย แปลว่า บุคคลผู้รู้คุณท่าน และตอบแทนคุณท่าน ไทยตัดพูดเฉพาะกตัญญู แต่ความหมายหมายถึง กตเวทีด้วย

กตัญญูกตเวที มีความสำคัญและมีความจำเป็นที่ทุกคนจะต้องฝึกอบรมให้เกิดมีแก้ตน ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่าเราทั้งหลาย จักเป็นผู้กตัญญูกตเวที และอุปการะแม้เพียงเล็กน้อย ที่บุคคลอื่นกระทำในเราทั้งหลายจักไม่เสื่อมสูญไปเธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้”

อีกนัยหนึ่งว่า ความกตัญญูรู้คุณท่าน จัดเป็นรัตนะอย่างหนึ่งในบรรดาสรรตนะทั้ง 5 ประการ ได้แก่ (1) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (2) ผู้แสดงธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว (3) ผู้รู้แจ้งธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้แล้ว (4) บุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศไว้แล้ว (5) กตัญญูกตเวทีบุคคลที่เกิดขึ้นยากหรือหาได้ยากในโลก

นอกจากนี้ยังปรากฏคำกล่าวยกย่องลักษณะของบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ไว้ดังนี้

1) เป็นสัตบุรุษ ได้แก่ คนดีมีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาเพราะความกตัญญูทเวทีเป็นภูมิของสัตบุรุษ

2) เป็นบุคคลหาได้ยาก เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูทเวทีต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ซึ่งมิใช่จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้

3) ประสบแต่ความสุข เนื่องจากประพัตินถูกต้องชีวิตจึงมีแต่ความเจริญและยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่นๆด้วย

4) ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่งประกอบด้วยคุณธรรมอันดีและเป็นแบบอย่างแก่คนอื่นๆได้จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

5) ประพัตินสิ่งที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชีวิต เป็นอุดมมงคลในชีวิต

เพราะฉะนั้น แนวทางการประยุกต์ใช้ความรู้จักกตัญญูทเวที ความเป็นคนรู้จักกตัญญูทเวที ถือว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น ชีวิตดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง มนุษย์เราก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจให้มีคุณธรรม จริยธรรมในการดำเนินชีวิตให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง บุคคลที่รู้จักตอบบุญแทนคุณผู้อื่น มักจะได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดีเป็นคนหาได้ยากอย่างยิ่งต่อโลก เพราะนอกจากจะทำให้ตนเป็นผู้มีเกียรติอันควรยกย่องทางสังคมแล้ว ยังเป็นแบบอย่างที่ดีต่อคนอื่นได้อีกด้วย

บทที่ 4

แนวคิดการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นวิถีแห่งชีวิตโดยแท้ เพราะเป็นศาสนาที่มีได้จำกัดตัวเองอยู่เฉพาะใน ด้านปรัชญาที่สูงส่งที่จะทำให้บุคคลบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดคือการหลุดพ้นจากทุกข์เท่านั้น แต่ พระพุทธศาสนาได้ให้การพิจารณาในเรื่องสวัสดิภาพทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองแก่มวล มนุษยชาติด้วย พระศากยมุนีพุทธเจ้า มิได้เป็นนักการเมือง แต่ในเทศนาของพระองค์ที่อยู่ในพระสูตร ต่างๆมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการเมือง และเป็นคำสอนที่เกื้อกูลต่อสันติภาพและความสุขของโลกเป็น การส่วนรวม พระธรรมเทศนาและเรื่องในชาดก(เรื่องที่เกี่ยวข้องกับอดีตชาติของพระองค์) เติมไปด้วยคำ สอนและคำแนะนำของพระพุทธเจ้าที่ให้แก่ผู้ปกครองทั้งหลายในการที่จะสถาปนาสังคมมนุษย์ที่มี สันติภาพและสร้างความพึงพอใจ ซึ่งมีคุณค่าในทางปฏิบัติอันยิ่งใหญ่อันจะก่อให้เกิดผลดีอย่างหาที่สุด มิได้

พระพุทธเจ้าทรงสอนในเรื่องความมีเมตตาและความมีกรุณาต่อสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย สำหรับพระองค์แล้วความสุขจะมีขึ้นมาไม่ได้หากปราศจากเสียซึ่งการดำเนินชีวิตที่บริสุทธิ์ที่ตั้งอยู่บน รากฐานของหลักการทางศีลธรรมและจิตวิญญาณ พระองค์ทรงเชื่ออย่างแน่วแน่ว่าชีวิตในแบบ ดังกล่าวจะเป็นไปได้ก็จะต้องให้ชีวิตอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและทางการเมืองที่มีความเกื้อกูล และ เมื่อเป็นไปตามเงื่อนไขที่ดีเช่นนี้แล้วบุคคลก็จะสามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่สูงส่งและประเสริฐยิ่งขึ้นไป อีกได้

มีบางคนมีความเห็นว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นไปแง่มุมทางจริยศาสตร์และทาง ปรัชญายิ่งกว่าอย่างอื่น มีคำสอนทางจริยศาสตร์จำนวนหนึ่งในอินเดียก่อนสมัยของพระพุทธเจ้าก็ จริง แต่พระพุทธเจ้านี้เองที่ได้ทรงตั้งกฎเกณฑ์ทางจริยศาสตร์ที่เป็นระบบแบบแผนขึ้นมา และ พระพุทธเจ้าได้ทรงเผชิญกับสถานการณ์เช่นนี้มาอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นพระองค์จึงได้ชื่อว่าเป็นศาสดา ของศาสนาที่มีลักษณะในทางจริยศาสตร์และทางปรัชญาที่ไม่เหมือนศาสดาองค์ใด โดยที่พระองค์ได้ สอนให้เอาชนะความชั่วด้วยความดี ให้ชนะความชั่วร้ายด้วยความมีคุณธรรม ให้ได้มาซึ่งคุณธรรมด้วย ความมีเมตตาและมีใจโดยความเป็นปฏิปักษ์กัน และทรงสอนประชาธิปไตยที่ไร้ของเขตให้แก่มวล มนุษย์

พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก จนถึงกับได้ทรงประกาศว่าหลังจาก ที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว ธรรมะและวินัยจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ และพระองค์ก็ได้ทรงแต่งตั้ง ให้ผู้ใดเป็นผู้สืบทอดอำนาจต่อจากพระองค์ด้วย กิจกรรมของทางคณะสงฆ์ได้ถูกดำเนินโดยคณะสงฆ์ และมิใช่โดยพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง การดำเนินการเช่นนี้ได้ประสบความสำเร็จ กล่าวคือ คณะสงฆ์ที่

ถูกจัดตั้งขึ้นมาโดยพระองค์ได้สืบทอดพระพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนาน 2500 ปี โดยที่ยังคงรักษาความบริสุทธิ์เดิมเอาไว้ได้

4.1 รูปแบบการปกครองสมัยพุทธกาล

ประเทศอินเดียในยุคพุทธกาลสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนกลางหรือเขตชั้นใน เรียกว่า “มัชฌิมประเทศ” และส่วนรอบนอกหรือหัวเมืองชายแดน เรียกว่า “ปัจฉิมประเทศ” มัชฌิมประเทศเป็นเขตที่มีประชาชนอาศัยอยู่มาก มีความเจริญเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าและการศึกษา มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตมาก แบ่งการปกครองออกเป็น 16 แคว้นใหญ่ๆ คือ อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ และกัมโพชะ และมีแคว้นเล็กอีก 5 แคว้น คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคุตตราปะ รวมเป็น 21 แคว้น

สภาพการเมืองการปกครองในยุคพระเวทนั้น องค์การทางการเมืองของอินเดียยังมีลักษณะเป็นรัฐ ยังเป็นการปกครองแบบเผ่า ไม่มีอาณาเขตหรือดินแดนที่แน่นอน แต่หลังจากที่พวกอารยันได้ชัยชนะเหนือพวกดราวิเดียน ทำให้ความเป็นอยู่แบบเลี้ยงสัตว์เร่ร่อนได้สิ้นสุดลง มีการสร้างหมู่บ้านเป็นหลักแหล่ง มีการทำสิกรรม ทำให้สังคมเล็กๆ ได้พัฒนาเป็นสังคมใหญ่ขึ้น มีการประกอบพิธีกรรมมากขึ้น ในลักษณะสังคมแบบเผ่านี้ระบบเครือญาติเป็นหน่วยของสังคม การปกครองแบบพ่อปกครองลูก เช่น กุละหรือครอบครัว มีบิดาเป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งเรียกว่า “กุลปะ” มีหน้าที่ดูแลสมาชิกให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ดี คามหรือหมู่บ้าน มีคามินะหรือคามณีเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน หลากๆ หมู่บ้านรวมกันเรียกว่า วิศยะหรือวิศ มี วิศยบดีเป็นหัวหน้า หลากๆ วิศยะรวมกันเป็นชน มีราชันหรือกษัตริย์เป็นหัวหน้า

ในสมัยนี้สถาบันทางการเมืองที่คอยจำกัดอำนาจของพระราชาไม่ให้มีมากจนเกินไป ซึ่งได้แก่ สภา (Sapha) และสมิติ (Samiti) นอกจากพระราชาถูกทอนอำนาจด้วยสภาและสมิติแล้ว ยังถูกทอนอำนาจด้วยสิทธิพิเศษของพวกปุโรหิต ซึ่งเป็นหัวหน้าของพวกพราหมณ์ประจำราชสำนัก เพราะพวกพราหมณ์นั้นเชื่อว่าเป็นผู้ที่สามารถสวดมนต์อันวอนให้เทพเจ้าดลบันดาลให้พระราชาชนะในการรบได้ ตามความเชื่อถือของพวกอารยันที่นับถือเทพเจ้าโดยมีพราหมณ์เป็นผู้กระทำพิธีกรรมทางศาสนา ด้วยเหตุนี้พราหมณ์จึงเป็นส่วนสำคัญของสังคม

ต่อมาในปลายยุคพระเวทอำนาจของพระราชามีมากขึ้น เพราะได้มีการโยงเอาสถาบันกษัตริย์กับเทพเจ้าเข้าด้วยกัน คือถือว่าเทพเจ้าได้มอบสมบัติอันน่านับถือต่างๆ ให้แก่พระราชา แต่ถึงแม้ว่าอำนาจของพระราชามีมากในยุคนี้ แต่พระราชาก็ได้ทรงเป็นเผด็จการ เพราะถ้าพระราชาประพฤตินอกทางธรรมะ ประชาชนมีสิทธิขับไล่ต่อต้านพระราชา

พระมหาศรีบรรดร์ ถิธมโมในเรื่องรูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นมีรูปแบบการปกครองที่สำคัญอยู่จำนวน 3 รูปแบบคือ แบบสมบูรณาญาสิทธิราช (ราชาธิปไตย) แบบสามัคคีธรรม (สหพันธรัฐ) และแบบจักรวรรดินิยม (อุดมรัฐ) ซึ่งมีนัยดังนี้ คือ

1) แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchical State) คือรัฐที่ให้อำนาจสิทธิขาดในการปกครองบ้านเมืองขึ้นอยู่กับกษัตริย์โดยตรง แต่อาจทรงมอบหมายอำนาจให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ หรือปุโรหิต ข้าราชการบริหารไปปฏิบัติแทนได้ ประมุขของรัฐ เรียกว่า ราชา รัฐที่ปกครองในระบบนี้มีความเจริญรุ่งเรืองในแคว้นมคธ โกศล อวันตี และวังสะ การสืบทอดอำนาจมักจะสืบทอดโดยสายเลือด เช่น จากพ่อไปสู่ลูก หรือหลาน

ลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือแบบราชาธิปไตย เป็นลักษณะการปกครองที่เด่นชัดของสังคมอินเดียโบราณ เพราะมีพระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครอง ตำแหน่งที่ลดหลั่นลงมาเป็น ปุโรหิต เสนาบดี แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อย คือ คาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย รัฐที่ปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น รัฐมคธ รัฐวังสะ รัฐอวันตี เป็นต้น

ปรีชา ช่างขวัญยืนกล่าวว่า กษัตริย์หรือพระราชาผู้ครองเมืองมีอำนาจมาก มีการเก็บภาษี มีกองทหารใหญ่โต เปลี่ยนจากหัวหน้าเผ่ามาเป็นกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เปลี่ยนจากระบบการเลือกผู้ปกครองมาเป็นระบบสืบสันตติวงศ์

2) แบบสามัคคีธรรม (Republic State) หรือประชาธิปไตย คือรัฐที่มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองมิได้อยู่ที่ประมุขของรัฐแต่เพียงผู้เดียว จะมีสภาหรือสังฆะ เป็นผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง สภาก็ทำหน้าที่เลือกสมาชิกมาเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร เรียกว่า ราชา เช่น วัชชี มัลละ ลักกะ เป็นต้น เป็นการรวมกันของหลาย ๆ รัฐแล้วเลือกผู้นำเข้ามาบริหารจัดการ ซึ่งเทียบเท่ากับระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน กล่าวคือการปกครอง การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย การตัดสินใจ ปัญหาต่างๆผู้ปกครองจะกระทำโดยมีการปรึกษาหารือกันก่อน มีการถือเสียงส่วนมากในการตัดสินใจ

การปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แบบสาธารณรัฐ ซึ่งแบบสาธารณรัฐนี้ยังแยกออกเป็น 2 แบบคือ แบบสาธารณรัฐเฉพาะตัว เป็นรัฐๆ ไป เป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้น ๆ โดยมีประธานสภาเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน และแบบสมาพันธรัฐ คือรัฐอิสระหลายๆ รัฐมารวมกัน มีการสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชาของสาธารณรัฐ โดยมีการกำหนดอายุของพระราชา การปกครองแบบสาธารณรัฐ เช่น รัฐวัชชี รัฐมัลละ เป็นต้น

ในดินแดนที่ปกครองแบบสหพันธรัฐ จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือ ความสามัคคีของรัฐเป็นสิ่งสำคัญในการปกครองการบริหาร ภาระหน้าที่ของรัฐมักจะมีตัวแทนจากเผ่าต่างๆ มาร่วมประชุมกัน ในที่ประชุมจะเลือกตัวแทนคนหนึ่งขึ้นมาเป็นประธาน เรียกว่า ราชา (Raja) ซึ่งน่าจะมี

ความหมายในทำนองหัวหน้าที่ประชุมมากกว่าเป็นกษัตริย์ ตำแหน่งนี้มิได้เป็นตำแหน่งที่ได้โดยการสืบสายโลหิต สมาชิกของที่ประชุมคนอื่นๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ในวาระกษัตริย์

3) แบบจักรวรรดินิยม (Imperialism) คือรัฐที่มีแสนยานุภาพมาก มีอำนาจเหนือรัฐอื่นๆ ผู้ปกครองจะใช้คำว่า มหาราช หรือพระเจ้าจักรพรรดิ

รูปแบบทางการเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเมือง หรือ นครรัฐนั้น ๆ เช่น บ้านชาลุมัต ซึ่งปกครองในรูปแบบพิเศษที่พระราชามอบให้เป็นรางวัล หรือพรหมไทย หรือในกรณีที่พวกพราหมณ์ปกครองเมือง เช่น กรุงเวฏฐทีปกะ ซึ่งปรากฏตอนที่ยกทัพเพื่อมาชิงพระบรมสารีริกธาตุ เป็น 1 ใน 8 เมืองที่ได้รับการแบ่งปันซึ่งปกติจะเป็นหน้าที่ของสถาบันกษัตริย์ในการปกครองสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเหลื่อมล้ำสูงต่ำต่างกัน ลักษณะทางการเมืองการปกครองจึงขาดเอกภาพมีการแบ่งรัฐใหญ่ รัฐเล็กกระจายกันออกไป รัฐเหล่านี้ปกครองโดยราชา ซึ่งได้อำนาจมาโดยการสืบทอดกษัตริย์ โดยการอาศัยการคัดเลือกจากนักรบบ้าง

วิทยากร เชียงกูล ได้อธิบายว่าราชาในอินเดียโบราณไม่ได้อ้างว่ามีเทวสิทธิ์ ที่ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าเหมือนปรัชญาการเมืองของกษัตริย์ในยุโรป พวกเขาอ้างความเป็นธรรมราชา (ราชาผู้เป็นธรรม) มากกว่าอ้างความเป็นเทวราชา (ราชาซึ่งมาจากเทพเจ้า) ราชาได้รับมอบหมายให้พิทักษ์ปกป้องธรรมะโดยมีพราหมณ์เป็นผู้กำกับดูแล ในสมัยก่อนพุทธกาลวรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะที่สูงกว่ากษัตริย์ซึ่งมักเป็นเจ้านครรัฐเล็ก แต่สมัยที่กษัตริย์มีอำนาจแบบจักรพรรดิ วรรณะกษัตริย์สูงส่งกว่าวรรณะพราหมณ์การกล่าวถึงว่ากษัตริย์ต้องเป็นธรรมราชานั้นเป็นไปตามคัมภีร์ หรือทฤษฎี ในทางความเป็นจริง กษัตริย์ที่มีอำนาจมากบางยุคสมัยอาจจะอ้างหรือทำตัวเป็นเทวราชา คือผู้ปกครองที่ใช้อำนาจแบบเผด็จการก็ได้

แม้ว่าในสมัยพุทธกาลจะมีถึง 21 แคว้น (รัฐ) โดยแบ่งรัฐมหาอำนาจออกเป็น 4 รัฐ รัฐขนาดกลาง 12 รัฐ และรัฐขนาดเล็กอีก 5 รัฐ ตลอดพุทธกิจ 45 พรรษาพระองค์มิได้ทรงสนับสนุนหรือทรงแสดงแนวคิดถึงระบบการเมืองการปกครองในแง่ของทฤษฎีอย่างทางแนวคิดตะวันตกไม่ ในการนี้พระมหาธรรมรัตน์ อริยมโม ได้มองพุทธกิจใน 3 ด้าน ประกอบไปด้วย

1. พุทธกิจด้านการเมือง โดยเห็นว่าพระพุทธองค์มิได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในรัฐแต่อย่างใด ทว่าทรงเข้าไปช่วยแก้ปัญหาและเสนอแนะหลักในการปกครองที่ช่วยให้รัฐมีความมั่นคงและสามารถปกครองให้ประชาชนมีความสุข

2. พุทธกิจด้านการบริหาร โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า ปริหาร เป็นคำที่แสดงความหมายถึงลักษณะของการปกครองว่า เป็นการนำสังคม หรือหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน ปริหาร อาจบ่งความหมายถึงการแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้

3. พุทธวิธีในการปกครอง โดยเทียบกับภาษาบาลีว่า ปสาส หรือ อภิบาล และเน้นไปที่การปกครองสงฆ์เป็นหลัก และอาศัยพระธรรมวินัยว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุสงฆ์ ถือได้ว่าเป็นหลักในการปกครองและบริหารงานคณะสงฆ์ นอกจากวินัยแล้วยังทรงใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารการปกครองด้วย

จะเห็นได้ว่าเรื่องภายในรัฐ เป็นหน้าที่หรือการจัดการของเจ้าผู้ครองรัฐนั้นๆ แต่ พระพุทธองค์ทรงเน้นเรื่องของสังคม การชี้นำสังคมให้มีความเห็นถูกต้องเท่านั้น แนวคิดทางการเมืองการปกครองที่นักวิชาการสำนักต่างๆ ได้พยายามชี้ว่า คำสอนในพระพุทธศาสนาตรงหรือสอดคล้องกับลัทธิความเชื่อของตน หากมองดูที่มาของรัฐที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธองค์แทบไม่จะต้องเลย

4.2 หลักการทางพระพุทธศาสนากับหลักประชาธิปไตย

4.2.1 หลักประชาธิปไตย

คำว่า "ประชาธิปไตย" หรือ "Democracy" เป็นคำที่ใช้มานานตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ รุ่งเรือง ซึ่งมุ่งแสดงถึงการปกครองที่ให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการแสดงออก มีส่วนร่วมในการปกครองโดยเลือกผู้แทนเข้าไปนั่งในสภาบริหารและสภานิติบัญญัติ ผู้ให้คำนิยามแก่การปกครองแบบประชาธิปไตยที่กระชับและสั้น คือ ลิงคอล์น ที่ว่าประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

หลักของประชาธิปไตย คือให้อำนาจแก่ประชาชน ทั้งทางนิติบัญญัติ บริหาร และด้านพิจารณาอรรถคดี ที่เรียกว่า ตุลาการ อย่างไรก็ดี มีผู้กล่าวถึงหลักของประชาธิปไตยว่า มี 5 หลักด้วยกันคือ

- 1.) หลักเสรีภาพ(Liberty) ซึ่งต้องประกอบด้วย สิทธิ หน้าที่ อิสระภาพ และสมภาพ จะต้องอยู่ร่วมกัน
- 2.) หลักความเสมอภาค(Equality) คือความเท่าเทียมกัน ในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐ
- 3.) หลักเหตุผล(Rationality) การตัดสินใจด้วยความขัดแย้งด้วยเหตุผล
- 4.) การตัดสินใจโดยเสียงข้างมาก (Majority) เสียงข้างน้อย ได้รับการคุ้มครอง (Majority rule, and minority right)
- 5.) การผลัดเปลี่ยนกันหมุนเวียนดำรงตำแหน่ง (Rotation) ไม่ผูกขาดแต่คนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เพียงผู้เดียว.

4.2.2 แนวความคิดประชาธิปไตยในพระไตรปิฎก

1)แนวความคิดเรื่องประชาธิปไตยแนวพระวินัยปิฎก

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ แต่การบัญญัติวินัยนั้นก็ทรงบัญญัติเป็นพระสงฆ์มิได้บัญญัติตามลำพัง ต้องให้เกิดเรื่องก่อน แล้วประชุมสอบสวนแล้วบัญญัติพระวินัยท่ามกลางพระสงฆ์ ด้วยความเห็นชอบของพระสงฆ์ต่างพร้อมใจกันนำไปปฏิบัติ การทำกรรมต่างๆ ของสงฆ์ ยกเว้นอปโลกนกรรม ล้วนให้ทำเป็นการสงฆ์ทั้งสิ้น กล่าวคือ ญัตติกรรม-ทำด้วยสงฆ์จตุรกร คือ 4 รูปขึ้นไป เช่นการสวดปาติโมกข์ญัตติทุติยกรรม-ทำด้วยสงฆ์ปัญจกรคือ 5 รูปขึ้นไป เช่น เรื่องกฐิน ญัตติจตุตถกรรม-ทำด้วยสงฆ์ ทศวรรค คือ ตั้งแต่ 10 รูปขึ้นไปยกเว้นในที่กันดาร เช่นการอุปสมบท การให้มนัตต์ การสวดอัฏฐาน ก็ต้องใช้สงฆ์ตั้งแต่ 21 รูปขึ้นไป จึงกล่าวได้ว่า พระวินัย คือ รัฐธรรมนูญ และกฎหมายต่างๆ พระสงฆ์ คือ สมาชิกสภาผู้แทน คุณสมบัติของพระสงฆ์ คือ คุณสมบัติของสมาชิก อำนาจพระสงฆ์ คือ อำนาจอธิปไตย

2)แนวความคิดเรื่องประชาธิปไตย ตามแนวพระสูตรตันตปิฎก ซึ่งอาจนำมาเป็นประเด็นในการวิจารณ์ ได้ดังต่อไปนี้

1) หลักเสรีภาพทางความคิด พระพุทธเจ้าได้ให้โอกาสแก่ชาวกาลามะในการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ คำสอนของนักบวช ที่มาเผยแพร่คำสอนด้วยข้อความต่อไปนี้

"ดูกรกาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าเชื่อ เพียงเพราะ

1. การฟังตามกันมา (มา อนุสสเวน)
2. การถือกันสืบๆ มา (มา ปรมปราย)
3. ชั่วเล้าลือ (มา อิติกราย)
4. การอ้างตำรา (มา ปิฎกสมปทาเนน)
5. การใช้ตรรกะ (มา ตกทุกเหตุ)
6. การอนุมาน (มา นยเหตุ)
7. การตรึกตรองตามอาการ (มา อาการปริวิตกเกณ)
8. เข้าได้กับทฤษฎีที่ตนคิดไว้ (มา ทิฏฐินิขมาณขณติยา)
9. มองเห็นลักษณะว่าน่าเชื่อถือได้ (มา ภาพพรูปตาย)
10. สมณะ นี่เป็นครูของเรา (มา สมโณ โน ครูติ)

ต่อเมื่อได้รู้เข้าใจ ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควรละ หรือ ถือปฏิบัติตามนั้น" (อ.ติก.20/505/241)

2.) หลักความเสมอภาค ในพระธรรมวินัย จะเห็นได้จากหลักความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย 8 อย่าง

เปรียบเทียบกับความอัศจรรย์ของมหาสมุทร 8 อย่าง ดังนี้

(1) ธรรมวินัย หรือพระพุทธศาสนามีการศึกษาตามลำดับทำตามลำดับ ปฏิบัติตามลำดับ ทางตลอดดรรชนีธรรมรค ด้วยการทำต่อเนื่องจนมหาสมุทรรวมถึงตามลำดับ

(2) สภาของพระพุทธเจ้าที่แท้ไม่ล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้ว แม้จะต้อง สละชีวิตก็ยอม จุฬามหาสมุทรรวมถึง

(3) สงฆ์ ย่อมกันคนชั่วให้ห่างไกล จุฬามหาสมุทรรวมถึง

(4) วรรณะ 4 ออกบวชแล้วย่อมละซึ่งชื่อโคตร ในกาลก่อนถึงการนับว่าเป็น สมณศากยบุตร จุฬามหาสมุทรรวมถึง

(5) แม้ฝนตก มหาสมุทรรวมถึงไม่ปรากฏความพร่องและความเต็ม ฉันทะ ภิณฑุ ในธรรมวินัย ที่ดับกิเลสด้วยนิพพานธาตุ ย่อมไม่ทำนิพพานให้เต็ม

(6) พระธรรมวินัย มีรสเดียว คือ วิมุติตรัส-รสแห่งความหลุดพ้น จุฬามหาสมุทรรวมถึงรสเดียวคือ รสเค็ม (เอกรโส-โลณรโส, เอกรโส-วิมุติตรัส)

(7) มหาสมุทรรวมถึงไปด้วยรัตนนนาประการ ฉันทะ พระธรรมวินัยก็มาก ด้วย ธรรมรัตนนะ คือ สติปัญญา 4 สัมมปปธาน 4 อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7, มรรค 8, ฉันทะ

(8) มหาสมุทรรวมถึงที่อยู่ของสัตว์มีชีวิตใหญ่ๆ เช่น ปลาตมิติมังคลา ตปริมังคลา อสุร นาค คนธรรพ์ ฉันทะ พระธรรมวินัยก็มีอริยบุคคล 4 และผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นอริยบุคคล 4 ฉันทะ

เหตุนี้ จึงทำให้ภิกษุยินดีในธรรมวินัย.(อ. อนุฎก. 23/109/2007)

3) หลักความเป็นพี่เป็นน้องกัน หรือ ภราดรภาพ คือ สหธรรมิก ผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกัน ควรมีธรรมต่อไปนี้

ก. สังคหวัตถุ 4 คือ แบ่งปัน, พุดไพเราะ, บำเพ็ญประโยชน์และวางตัวเคียงบ่าเคียงไหล่ ร่วมสุขร่วมทุกข์ (อ. จตุก. 21/32/42)

ข. สาราณียธรรม 6 คือจะพูด จะทำ จะคิด ก็ประกอบด้วย เมตตาจิต แบ่งปันลาภกันอย่างทั่วถึง, มีศีลเสมอกันและมีทัศนะเสมอกัน. (อ. ญก. 22/282/321)

ค. หลักอุปทานิยธรรม 7 คือ

- หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
- เมื่อประชุมก็พร้อมกันเข้าประชุม และพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม
- ไม่ทำลายหลักการเดิม
- เคารพผู้หลักผู้ใหญ่
- ค้ำครองกุลสตรี มิให้ถูกข่มเหง
- เคารพ เจตีย์ อนุสาวรีย์คนสำคัญของชาติ

- ให้การคุ้มครองอารักขาสมาณะชีพรามณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในรัฐ(อ. สดตท. 23/20/18)

4) หลักการใช้อธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงนิยาม ธรรมาธิปไตย คือ เอาหลักการเป็นใหญ่ มิใช่ อัตตาธิปไตย เอาตนเป็นใหญ่ หรือ โลกาธิปไตย เอาโลกหรือพวกพ้องเป็นใหญ่ ดังพระองค์แสดงไว้อย่างชัดเจน"ที่ใดไม่มีสัตบุรุษ ที่นั่นมิใช่สภา"

สัตบุรุษ คือ ผู้รู้จักเหตุผล-รู้จักคน รู้จักประมาณ-รู้จักกาล-รู้จักชุมชน และรู้จักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จึงอาจกล่าวได้ว่า"พระธรรมวินัย ของพระพุทธเจ้าเป็นหลักการปกครองของพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ และเพื่อพระสงฆ์อันมีประโยชน์ 10 อย่าง เป็นเป้าหมาย คือ

1. เพื่อหมู่คณะยอมรับว่าดี
2. เพื่อให้หมู่คณะมีความผาสุก
3. เพื่อข่มคนชั่ว
4. เพื่อปกป้องคนดี
5. เพื่อจัดทุกขในปัจจุบัน
6. เพื่อตัดทุกขในอนาคต
7. เพื่อผู้ที่ยังไม่ศรัทธาได้มีศรัทธา
8. เพื่อรักษาจิตของคนที่ศรัทธาอยู่แล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป
9. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม คือ พระพุทธศาสนา
10. เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย คือ หลักการอันดีงาม ของการอยู่ร่วมกันโดยสันติ

อย่างที่เราเรียกว่า "มีสันติสุขในส่วนตัว และสันติภาพในส่วนรวม" ฉะนั้นแล้ว

4.3 ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตย

แนวคิดธรรมาธิปไตย ไม่ใช่ระบอบการเมืองการปกครอง แต่เป็นแนวความคิดที่ถือธรรมเป็นหลักชัยแห่งการบริหาร จัดการบ้านเมืองหรือองค์กรให้มีความเจริญก้าวหน้า มั่นคง สร้างความสามัคคีปรองดองคนในชาติและเป็นที่ยอมรับของคนทุกฝ่าย ผู้เข้ามาสู่อำนาจจะต้องเป็นผู้ที่มีธรรม โดยธรรม และเพื่อธรรม การปกครองระบบนี้จึงไม่ใช่ทฤษฎีที่ว่าด้วยระบบการปกครอง อย่างเช่น ระบบการปกครองทั่ว ๆ ไปในปัจจุบันอย่างที่ชาวตะวันตกเข้าใจกัน

ความหมายของธรรมาธิปไตย

คำว่า ธรรมาธิปไตย หมายความว่า มีธรรมเป็นใหญ่หรือจะหมายความว่า การถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นหลักในการบริหารจัดการ ซึ่งมาจากศัพท์ว่า ธรรม + อธิปไตย ความหมายในที่นี้ คือ

แนวคิดใช้ธรรมะเป็นสำคัญไม่ว่าจะเป็นระบอบ หรือตัวผู้บริหาร ก็จำเป็นต้องมีธรรมนำการบริหารจัดการ ทั้งสิ้น

หลักการธรรมาธิปไตย

หลักธรรมาธิปไตย ในทัศนะของผู้เขียนนั้นจะต้องประกอบด้วย 3 ส่วนคือ

1. ธรรมฐิติ ผู้ทรงธรรม แนวคิดนี้ผู้ปกครองต้องเป็นผู้มีคุณธรรม หรือเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งธรรมโดยการประพฤติปฏิบัติตามธรรม หรือที่เรียกว่าธรรมราชา

2. ธรรมนิติ ระบบที่เป็นธรรม กล่าวคือผู้ปกครองต้องเข้ามาสู่อำนาจตามแบบแผนที่สังคมได้วางเอาไว้ ซึ่งระบบดังกล่าวต้องเป็นธรรม หรือธรรมาธิปไตยในรูปแบบการปกครอง

3. ธรรมมติ มติที่เป็นธรรม กล่าวคือเป้าหมายของการบริหารปกครองต้องอยู่ที่ประชาชน คนใต้การปกครองที่จะได้รับการดูแลเอาใจใส่ โดยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีมิตรภาพ ภารดรภาพ สิทธิเสรีภาพ ซึ่งผู้ปกครองสามารถสร้างวัฒนธรรมแบบแผนให้เกิดขึ้นด้วยธรรม หรือเรียกว่าธรรมาภิบาล

4.4 เปรียบเทียบแนวคิดการปกครองตามหลักธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย

ในเรื่องดังกล่าวนี้ นักคิดนักวิชาการสำนักต่าง ๆ ได้ให้มุมมองในเรื่องดังกล่าวไว้ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นจึงขอยกประเด็นมา ดังนี้

1) แนวความคิดแบบอย่างความประพฤติ โดยนำ คำว่า วิชาและจรณสัมปันโน มาวิเคราะห์ ไว้ดังนี้คือ วิชา คือธรรมะที่พระองค์ทรงสอนและบรรลู่ให้ดูเป็นแบบอย่างแล้ว และ จรณะ คือวินัยที่พระองค์ทรงสั่งและประพฤติให้ดูเป็นแบบอย่างแล้ว

2) แนวความคิดแบบธรรมราชา การอธิบายซึ่งอาศัยความถูกต้อง ความดี หรือเหตุผล เป็นที่ตั้งนั้นยังไม่พอที่จะให้เป็นหลักสำคัญทางการเมืองได้และจะให้ป็นระบอบการปกครองยังไม่ได้ เพราะธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่อาจใช้ธรรมาธิปไตยเป็นหลักสำคัญทางการเมืองได้ ถ้าเราสามารถอธิบายธรรมะซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการปกครองทั้งหลายให้เป็นสำคัญ ธรรมะในแง่นี้ก็จะเป็นหลักในการอธิบายมโนทัศน์สำคัญทางการเมืองทุก ๆ เรื่องได้ เช่นนี้จึงอาจพอเรียกได้ว่าเป็นธรรมาธิปไตย เช่น เมื่อพูดถึงผู้ปกครองที่มีความชอบธรรมหรือมีสิทธิในการปกครอง เขาอาจพิจารณาโดยอาศัยธรรมเป็นหลัก ดังนี้

(1) ผู้ปกครองจะต้องรู้ธรรม คือเข้าใจเหตุการณ์และปัญหาทางด้านการเมือง, สภาพทางสังคม และทางด้านเศรษฐกิจ

(2) ผู้ปกครองจะต้องเป็นธรรม คือเมื่อรู้เข้าใจแล้วจะต้องใช้วิธีดำเนินการหรือแก้ปัญหาอย่างเป็นธรรม อย่างถูกต้องตามที่ควร และจะต้องใช้วิธีการที่ยุติธรรมด้วย

(3) ผู้ปกครองจะต้องมีธรรม คือต้องยึดมั่นในความดีงามทั้งทางกาย วาจา ใจ

(4) ผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ชอบธรรม คือเป็นผู้ปกครองตามกติกาสังคม หรือระบอบการปกครองอันเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นโดยสุจริต

(5) ผู้ปกครองจะต้องสร้างธรรม คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในกิจการต่าง ๆ ของรัฐหรือสังคม ต้องทำให้ประชาชนเป็นคนมีธรรมประจำใจและตัดสินสิ่งต่าง ๆ โดยใช้เหตุผล และความดีงามเป็นหลักการ

3) แนวความคิดแบบอุดมรัฐ (republics) การมีความรับผิดชอบต่อสังคมและประโยชน์สุขของสังคมมีความหมายเนื่องอยู่ด้วยกันกับการปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน เพราะสังคมหมายถึงส่วนรวมและสังคมได้มีขึ้นก็เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำในการปฏิบัติเช่นนี้

ดังพุทธพจน์ว่า ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา เป็นผู้อาศัยธรรม เป็นผู้สักการะธรรม เป็นผู้เคารพ นอบน้อมธรรม เป็นผู้มีธรรมเป็นธงชัย เป็นผู้มีธรรมเป็นตรา และเป็นธรรมาธิปไตย

แนวคิดดังกล่าวนี้ ส. ศิวรักษ์ ก็ได้สนับสนุนเช่นกันว่า เพลโต ได้ให้ความหมายสอดคล้องกับพระพุทธศาสนาในเรื่องอุดมรัฐ ซึ่งรัฐในอุดมคติจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีผู้ปกครองที่เป็นนักอุดมคติและผู้ปกครองจะดำรงอุดมคติไว้ได้ก็ต่อเมื่อประพฤติปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญที่ตั้งตามอุดมธรรม

4) แนวคิดแบบธรรมะผสมการบริหาร เป็นคำนิยามขึ้นตามลักษณะของพระราชผู้ประกอบด้วยธรรม แม้ในยุคพุทธกาลจะมีรูปแบบการปกครองที่สำคัญๆ ถึง 2 แบบแต่พระพุทธองค์ทรงเน้นตัวผู้นำที่ประกอบด้วยธรรมเป็นหลักมากกว่าตัวของระบบ

ดังนั้นไม่ว่าระบบการปกครองแบบไหน หากผู้นำหรือประมุขของรัฐประกอบด้วยคุณหลักการเหล่านี้ คือ

1) การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจ นั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด อำนาจของผู้ปกครองมิใช่เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ของตนเอง แต่เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน

2) ความมั่นคงของระบอบการปกครอง หรือของรัฐบาลและผู้ปกครอง มิใช่เป็นจุดหมายในตัวมันเอง หรือจุดประสงค์สุดท้ายของระบอบการเมืองการปกครอง แต่เป็นเพียงอุปกรณ์หรือเครื่องมือเพื่อใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุข สวัสดิภาพบูรณาการ และความสงบสุขของประชาชน

3) ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเน้นความเท่าเทียม การปราศจากชั้นวรรณะจากชาติกำเนิด ความเสมอภาคในทางเพศหมายความว่าไม่ถือว่าเพศหญิงมี

สถานภาพต่ำกว่าเพศชาย เน้นเสรีภาพด้วยการห้ามการมีทาส รวมถึงการแนะนำให้ใช้หลักเหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ดังปรากฏในกาลามสูตร

4) ยึดธรรมเป็นแนวทางในการปกครอง คือผู้ปกครองต้องถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักแห่งความจริง ความถูกต้อง ความดีงามตามเหตุและผลโดยยึดหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะการปกครองผู้คน หรือการบริหารคน หากไม่มีแล้วบ้านเมืองก็จะเป็นความสุขสงบสุขประชาชนก็จะเดือดร้อน จนให้เกิดความสับสนวุ่นวายได้

“ในสมัยใดผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม ให้ความเป็นธรรม ใช้หลักธรรมเป็นหลักในการบริหารบ้านเมืองในสมัยนั้นประชาชนก็มีความสุข ความร่มเย็น แต่ถ้าตรงกันข้าม ผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ให้ความเป็นธรรม ไม่ใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารบ้านเมือง สมัยนั้นก็จะมีความทุกข์ระทมการถูกข่มเหงรังแกการปราศจากที่พึ่ง”

ซึ่งข้อความดังกล่าวนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมกับการบริหาร หรือการปกครองนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการเมืองไม่ว่าจะเป็นระบบการเมืองแบบไหนก็ตามซึ่งแท้ที่จริงแล้วอยู่ที่ตัวผู้ปกครอง หรือผู้นำเองทั้งสิ้น

5) แนวคิดแบบปรัชญาการเมือง ปรัชญาระบบนี้ถือธรรม (Righteousness) เป็นใหญ่ ยกความจำเป็นและความสำคัญสุดยอดให้แก่ธรรม ที่จะนำมาใช้ให้เป็นแนวทางสร้างความสมหวังให้แก่ชีวิตและในการดำเนินกิจการทุกอย่าง ทุกระดับของรัฐ การใดๆ ก็ตามหากไม่อิงอาศัยหลักธรรมการนั้น ๆ แม้ดำเนินไปได้ ก็ถือว่าขัดต่อเจตนารมณ์ของปรัชญานี้ ซึ่งเชื่อว่าหากมนุษย์ไม่อิงอาศัยหลักธรรมแล้ว มนุษย์จักไม่ประสบความสำเร็จและความสุขสมหวังอย่างแท้จริง ธรรมคือความถูกต้อง เพราะมาตรฐานการวัด ดังนี้

- 1) ทุกคนยอมรับและต้องการ
- 2) ธรรมเป็นเครื่องค้ำจุนโลก
- 3) ธรรมให้คุณประโยชน์แก่ทุกคนที่ปฏิบัติ
- 4) ธรรมเป็นความจริงที่ขาดไม่ได้ในการดำเนินชีวิต ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ถ้าทั้งธรรมจะเกิดปัญหาขึ้นมาทันที
- 5) อำนาจธรรมไม่เข้าใครออกใคร เป็นอำนาจที่แน่นอนกว่าอำนาจอื่น ๆ
- 6) ธรรมเป็นคุณค่าที่ได้รับการเรียกร้องหาเสมอ ในหมู่มนุษย์ เช่น ยุติธรรม สามัคคีธรรม สันติธรรม ปัญญาธรรม และมนุษยธรรมอื่นๆ

ดังนั้น หลักประชาธิปไตย เมื่อเทียบกับหลักธรรมาธิปไตยแล้วจะสามารถสงเคราะห์และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังต่อไปนี้

ประเด็น	ประชาธิปไตย	ธรรมาธิปไตย
แนวคิด	ประธานาธิบดีสหรัฐ ลินคอล์น ของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน	อรรถะ ประโยชน์ 3 - อรรถัตถะ ประโยชน์ตน - ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น - อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้งสอง
ยึดหลัก	สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค	- ธรรมจิติ หรือ ราชาผู้ทรงธรรม - ธรรมนิติ หรือ การปกครองด้วยธรรม - ธรรมมติ หรือ มติของมหาชนที่ประกอบด้วยคุณธรรม
กระบวนการ	เลือกตั้ง	ไม่จำเป็น
หลักการบริหาร	ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ และฝ่ายนิติบัญญัติ	ให้ครบองค์สงฆ์ (กลุ่ม/หมู่)
ระบบการปกครอง	ประชาธิปไตย เสรีนิยมทุนนิยม	ทุกระบอบ

กล่าวโดยสรุปว่าแนวคิด หลักการ วิธีการ กระบวนการบริหาร และระบบการปกครองทางด้านประชาธิปไตยที่ยึดถือเอาเสียงส่วนใหญ่ของประชาชนเป็นหลักการสำคัญในการปกครอง นั้นก็หมายความว่ายึดหลักการความเป็นใหญ่ของประชาชนเป็นสำคัญ ส่วนธรรมาธิปไตยจะเน้นตัวธรรมะคือหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับหลักการปกครองเป็นหลัก ถ้ามีหลักธรรมคำสอนนำทางแล้วหลักการ วิธีการหรือแนวคิดต่างๆก็ตามมา กระบวนการ หลักการ วิธีการบริหารตามระบอบประชาธิปไตยที่กล่าวมาข้างต้น ก็ไม่สำคัญเท่ากับหลักการปกครองแบบธรรมาธิปไตยที่ยึดถือความถูกต้องเป็นธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารประเทศ เพราะว่าการปกครองแบบธรรมาธิปไตยเป็นพื้นฐานสำคัญ ถ้าขาดหลักธรรมแล้ว การปกครองในระบบนั้นๆจะไม่ประสบผลสำเร็จ และจะได้รับการต่อต้าน และไม่ยอมรับ

บทที่ 5

แนวคิดการบริหารจัดการตามหลักพระพุทธศาสนา

5.1 พุทธธรรมกับการบริหารจัดการตน

5.1.1 การศึกษาตนเอง(ใช้หลักสัปปริสธรรม 7)

สัปปริสธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัปปุรุษ หรือ เป็นคนดี มี 7 ประการ คือ

1) **ธัมมัญญตา**(การรู้จักเหตุคือ การรู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์และความ เป็นไปของชีวิตหรือรู้จักหลักความจริง จะคิด จะทำอะไรก็มีหลัก รู้ว่าเมื่อกระทำสิ่งนี้จะได้ ผลตอบแทนเป็นความสุข แต่ถ้ากระทำอีกอย่างหนึ่งจะได้ผลเป็นความทุกข์เช่น ถ้าหมั่นขยันศึกษา เล่าเรียนก็จะได้รับความความรู้ความเข้าใจวิชาการต่างๆ เมื่อถึงเวลาสอบก็จะสามารถสอบได้คะแนน ดี เป็นต้น

2) **อัตถัญญตา**(การรู้จักเหตุหมายถึง เมื่อมีเหตุก็ย่อมมีผล เมื่อมีปัญหาอันใดเกิดขึ้น (เราจะต้องใช้หลักเหตุผลมาพิจารณาปัญหาเหล่านั้น เพราะผลเกิดจากเหตุเสมอ การรู้จักเปรียบเทียบ เหตุและผล จะทำให้เราเป็นคนใจกว้างยอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น

3) **อัตถัญญตา**)การรู้จักตนความเป็นผู้รู้จักตน คือรู้จักตนเองโดยฐานะ ภาวะ เพศ (วัย ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมอื่นๆ มีศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา เป็นต้นแล้วประพฤติ ตนให้เหมาะสมแก่ภาวะของตน และเมื่อรู้ว่า บกพร่องในเรื่องใด ก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

4) **มัตถัญญตา**(การรู้จักประมาณหมายถึง ความพอดี ความพอเหมาะพอสมควร (การรู้จักประมาณ คือการรู้จักทำทุกสิ่งทุกอย่างหรือดำเนินชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม เป็นต้น การ รู้จักประมาณนี้เป็นทางสายกลางที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลต่างๆ ได้ประพฤติปฏิบัติกันมา

5) **กาลัญญตา**(การรู้จักกาลหมายถึง การรู้จักเวลาที่เหมาะสมในการทำกิจกรรม (ต่างๆ และรู้จักปฏิบัติตนให้ถูกต้องกับกาลเทศะ กล่าวคือ รู้ว่าในเวลาเช่นไรควรจะทำอะไร การรู้จัก กาลเวลาจะทำให้ไม่ดำรงตนอยู่ในความประมาท ไม่ทำให้เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์

6) **ปริสัญญตา** (การรู้จักชุมชนคือ การรู้จักหมู่คณะหรือกลุ่มชนว่าดีหรือไม่ดีควร (คบหาสมาคม ควรเข้าไปอยู่เป็นพวกหรือไม่ เมื่ออยู่ในชุมชนหรือที่ประชุมต่างๆ ควรวางตัวอย่างไรควร ทำอะไรควรพูดอย่างไร เช่น เมื่อเข้าหาผู้ใหญ่ควรแสดงอาการนอบน้อมมีสัมมาคารวะ เมื่อเข้าวัดควร สำรวม กาย วาจา ใจ ไม่แสดงอาการตลกคึกคะนอง เป็นต้น ความเป็นผู้รู้จักบริษัท คือรู้จักชุมชนและ สังคม รู้ரியที่จะพึงประพฤติ แล้วประพฤติตนให้เหมาะสมต่อชุมชนและสังคมนั้นๆ

7) **บุคคลโลปปรัญญตา** (การรู้จักบุคคลได้แก่ การรู้จักประเภทบุคคลแต่ละคนว่า (ฉลาดหรือโง่ เป็นคนพาลหรือเป็นบัณฑิต มีความสามารถหรือไม่ มีคุณธรรมหรือไม่ แล้วเลือกคบหา

ให้เป็นคุณประโยชน์ เลือกใช้ให้เหมาะสมกับกิจการ หรือเพื่อที่ ที่จะปฏิบัติกับเขาได้อย่างเหมาะสม และที่สำคัญก็คือ จะสนทนากับเขาอย่างรู้เรื่องและราบรื่น

5.2.การพัฒนาตน

1) **ภาวนา ทมะ สิกขา** เป็นธรรมเน้นในเรื่องของการทำให้เจริญขึ้นในการพัฒนาตน โดยรวมแล้วทั้ง 3 คำ มีความหมายว่าเป็นการฝึกทั้งสิ้น คำว่า ภาวนาจึงเป็นการปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งหมด ส่วนคำว่า สิกขา ก็ครอบคลุมหลักการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา สำหรับคำว่า ทมะ ก็เป็นการใช้แสดงคุณสมบัติของบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนตน เกิดการพัฒนาตนแล้ว

2) **สังวร สัญญะ ทมะ** ใช้เป็นการลำดับของการพัฒนาตน เริ่มจากสังวร สำหรับปิดกั้นในการเปิดรับสิ่งดีและปิดกั้นสิ่งชั่วร้ายต่างๆ โดยมีสัญญาะ สำหรับควบคุมตนในการแสดง ไม่ให้เกิดการเบียดเบียนหรือเกิดผลเสียใดๆ สุดท้ายคือ ทมะ เป็นการรู้จักปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามในคุณความดี

3) **พหุสุต 5** เป็นการแสวงความรู้ด้วยตนเองเพื่อพัฒนาทางด้านภูมิปัญญา

1) พหุสสุตา เป็นการศึกษาเล่าเรียนจากการสดับฟังหรือประสาทสัมผัสทั้ง 5
2) ธตา เป็นการจับประเด็นสาระสำคัญในเรื่องราวต่างๆ และสามารถจำได้อย่างแม่นยำ

3) วจสา ปริจิตา เป็นการท่องจำจากความทรงจำที่แม่นยำได้อย่างชัดเจน แคล่วคล่อง

4) มนสานุเปกขิตา เป็นการคิดวิเคราะห์ และสามารถพัฒนาให้เป็นระบบ การคิดที่ดีได้

5) ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา เป็นความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง โดยอาศัยเรียนรู้ มีความทรงจำอย่างแม่นยำผสมผสานกับระบบความคิดที่ดี ก็จะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ที่ประจักษ์แจ้ง ในสภาพตามความเป็นจริง ด้วยปัญญา ตามเหตุและผล

4 **ไตรสิกขา**เป็นข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจและปัญญา

1) อธิศีลสิกขา (ศีล) เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติ
2) อธิจิตตสิกขา (สมาธิ) เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม
3) อธิปัญญาสิกขา (ปัญญา) เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง เป็นผู้ที่มีความเป็นผู้รู้ มีความคิดรอบรู้และการตัดสินใจ รวมทั้งแก้ปัญหาได้ดี มีความฉลาดทางอารมณ์ สามารถวางแผนงาน กระจายงาน บริหารเวลา บริหารบุคลากรได้อย่างเหมาะสม และทำให้วัตถุประสงค์ขององค์กรบรรลุเป้าหมาย

5 สติปัฏฐาน 4 เป็นขั้นของการพัฒนาจิตใจขั้นสูงและสร้างเสริมให้เกิดปัญญา

- 1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณากาย กำหนดรู้ิริยาบถ
- 2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ความรู้สึกทางกาย
- 3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต รู้ชัดในจิต
- 4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม รู้ชัดในธรรม

6 อริยวัฑฒิธรรม 5 ใช้สำหรับวัดความเจริญในการพัฒนาตน

- 1) ศรัทธา มีความเชื่อถูกต้อง มีเหตุผล
- 2) ศील มีความประพฤติดีงาม ถูกต้องตามหลักพระศาสนา
- 3) สุตตะ มีความรู้หลักธรรมคำสอนที่จะไปช่วยตนเองและแนะนำผู้อื่นได้
- 4) จาคะ มีความเสียสละ มีน้ำใจช่วยเหลือเผื่อแผ่ผู้อื่น
- 5) ปัญญา รู้เข้าใจความจริงต่างๆ รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต

5.3 พุทธธรรมกับการบริหารจัดการคน

1 การพัฒนาผู้บริหาร สิ่งที่ต้องให้ความสำคัญมากที่สุดคือ การพัฒนาปัญญา ได้แก่

1) สุตมยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิดจากสุตตะ เป็นการรับข้อมูลจากแหล่งต่างๆ มีการติดตามสถานการณ์ แนวโน้มต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกองค์กร

2) จินตามยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ข้อมูล ที่ต้องอาศัยวิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นการคิดโดยท ำไว้ในใจแบบแยกค ำหรือการคิดเป็น คิด ถูกต้องตามความเป็นจริง มีอยู่ 4 วิธี ได้แก่ 1) อุปายมนสิการ หมายถึงการคิดที่อาศัยวิธีการที่สอดคล้องกับเรื่องที่ศึกษา มีการตรวจสอบความจริงที่บางครั้งต้องใช้วิธีอุปนัย(การให้เหตุผล) บางเรื่องใช้นิรนัย (กระบวนการของเหตุและผล) หรือใช้ประสบการณ์ตรงเป็นเครื่องตรวจสอบยืนยันความเป็นจริง 2) ปณณสิการ หมายถึง การคิดที่ดำเนินตามขั้นตอนของวิธีการนั้นๆ ตรงตามเป้าหมาย 3) การณมนสิการ หมายถึง การคิดมีเหตุผล คิดจากเหตุโยงไปหาผล (ธัมมัญญุต ำ) และการคิดจากผลสาวกลับไปหาเหตุ (อัตถัญญุต ำ) เป็นการคิดของการรู้เท่าทันเหตุการณ์ รู้ทันสาเหตุ 4) อุปปาทกมนสิการ หมายถึง คิดเป็นกุศล คิดสร้างสรรค์ มีความหวัง และได้ก ำล่งใจในการ

3) ภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ภาคปฏิบัติ หรือลงมือทำจริง

2 การพัฒนาคนเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาคนในองค์กร ให้สามารถเปลี่ยนแปลง พฤติกรรม มีเจตคติที่ดีต่อเพื่อนร่วมงาน องค์กร และทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1 คีล (แดนความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม) ได้แก่ ทางกายภาพ (ธรรมชาติ วัตถุสิ่งของ เทคโนโลยี) และสิ่งแวดล้อมทางสังคม (มวลเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย)

2 สมานิ (แดนภาวะจิต) เป็นการพัฒนาภาวะของจิต ทั้งด้านคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพ ให้เป็นจิตใจที่ดีงาม มีความสุข มีเจตจำนงที่เป็นกุศล และมีสภาพเอื้อต่อการใช้ปัญญา

3 ปัญญา (แดนปัญญา) เป็นการพัฒนาปัญญา ให้รู้ให้เข้าใจมองเห็นความเป็นจริง ที่จะทำให้ปฏิบัติจัดการแก้ไขปรับปรุงทุกอย่างได้อย่างถูกต้องได้ผล จนหลุดพ้นจากปัญหา

5.4 หลักธรรมในการบริหารจัดการคน

1 ขรวาสาธรรม 4 ธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของชาวบ้านทั่วไป เพื่อความผาสุกในสังคม

- 1) สัจจะ คือ ความจริง ได้แก่ พูดจริง ทำจริง จริงใจ และมีความซื่อสัตย์ต่อกัน
- 2) ทมะ คือ การฝึกฝนปรับปรุงตนเองให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญาและการรู้จักข่มใจ

3) ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้น ไม่หวั่นไหว มีความมุ่งมั่นในการทำงาน

4) จาคะ คือ การเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีใจกว้าง และให้ความร่วมมือ

2 พรหมวิหาร 4 เป็นหลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์

1) เมตตา เป็นความรัก ความปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตที่แผ่เมตตา และจิตสาธารณะประโยชน์ต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายทั่วหน้า

2) กรุณา เป็นความสงสาร คิดช่วยให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของสัตว์ทั้งปวง

3) มุติตา เป็นความยินดี ที่เห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใส แซ่มนั่นเบิกบานใจ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

4) อุเบกขา เป็นการวางใจเป็นกลาง ตามสภาพธรรมที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู เมื่อพิจารณาแล้วว่าผู้นั้นสามารถรับผิดชอบตนได้ดีแล้ว

3 สังคหัตถ์ 4 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล หมุ่นให้สามัคคีและสงเคราะห์กัน

- 1) ทาน เป็นการให้ เป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของและคำแนะนำ
- 2) ปิยวาจา เป็นการกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ รวมถึงคำพูดที่แสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี
- 3) อตถจริยา เป็นการประพฤติประโยชน์ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดจนช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

4) สมานัตตา เป็นการทำตนให้เสมอดันเสมอปลายต่อหมู่ชนทั้งหลาย โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ถูกต้องตามธรรม

4 วุฑฒิธรรม เป็นธรรมที่นำคนให้เกิดความเจริญงอกงาม

1) สปัปฺริสังเสวะ มีโอกาสคบหาสมาคมกับคนดี มีคนดีเป็นมิตรสหาย ร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรม ร่วมผลประโยชน์กับคนดีในกาลก่อนและกาลปัจจุบัน

2) สัทธัมมัสสวณะ มีโอกาสได้สดับรับฟังคำสั่งสอนของท่านสัทบุรุษ คนดี หรือบัณฑิต ใส่ใจเล่าเรียนฟังอ่านหาความรู้ให้ได้ธรรมที่แท้

3) โยนิโสมนสิการ รู้จักคิดพิจารณาหาเหตุผล โดยถูกวิธีที่สมเหตุสมผล

4) ธัมมานุธัมมาปฏิบัติ เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน และดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม

5.5 พุทธธรรมกับการบริหารจัดการงาน

1 ด้านการปกครอง โดยอาศัยอำนาจความเป็นใหญ่

1) เอกาธิปไตยหรืออัตตาธิปไตย อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับบุคคลคนเดียว

2) โลกาธิปไตย อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับความเห็นของคนส่วนใหญ่หรือส่วนรวม

3) ธัมมาธิปไตย อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับธรรมะคือความถูกต้อง

2 ด้านการบริหาร เพื่อให้เป็นไปตามหลักของธรรมาภิบาล

1) ปัญญาพละ มีกำลังแห่งความรู้ คือ ความรอบรู้เกี่ยวกับตนคือรู้จักความเด่น ความด้อยของตนเอง เป็นการสำรวจตนเอง ให้มองจากด้านใน คือเจริญวิปัสสนา เจริญสติ

2) วิริยพละ กำลังความเพียรพยายาม มีกำลังใจที่เข้มแข็ง กล้าคิด กล้าตัดสินใจ และกล้าเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคทั้งหลาย

3) อนุวัชชพละ กำลังการทำงานที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่มีโทษและต้องเป็นผู้ที่ไม่ติดในอบายมุขทั้งหลาย

4) สังคหพละ กำลังการสงเคราะห์ การเกื้อกูลหรือมนุษยสัมพันธ์ที่เป็นธรรม ซึ่งสำคัญมาก เนื่องจากผู้บริหารจะต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ร่วมงานให้งานสำเร็จ โดยใช้หลักธรรมที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยาและสมานัตตา

3 ด้านความขัดแย้ง เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ในลักษณะที่เป็นทั้งบวกและลบ

1) ความคิดเห็นไม่ตรงกัน เป็นลักษณะการแสดงความคิดเห็น การตีความในเนื้อหาแตกต่างกัน ในประเด็นนี้พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้หาคนกลางเป็นผู้เข้าไปเจรจาไกล่เกลี่ย ซึ่งต้อง

เป็นผู้ที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายยอมรับ ตลอดจนให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งให้ได้รับผลสัมฤทธิ์

2) การกล่าวหากัน จะต้องพิจารณาก่อนว่ามีมูลหรือไม่ จุดประสงค์ของการตั้งเรื่องกล่าวหา ก็เพื่อให้ผู้ถูกกล่าวหาได้รับทราบและมีโอกาสในการชี้แจงข้อกล่าวหา และหากพบข้อมูลหรือหลักฐานที่เป็นรายละเอียดแห่งการกระทำว่าได้กระทำความผิด ก็ต้องสืบสวนต่อว่าร้ายแรงหรือไม่ เพื่อเป็นหลักฐานในการดำเนินการทางกฎหมาย

3) การแตกความสามัคคี เป็นลักษณะการแตกแยกทั้งทางด้านความคิดอย่างชัดเจน และเกิดความแตกแยกทางด้านสัมพันธภาพ มีการใช้กำลังทำร้ายกัน ช่มชู้ คุกคาม หรือเป็นการทะเลาะวิวาท พระพุทธเจ้าจะทรงแนะนำให้เลือกคนกลาง เพื่อทำหน้าที่เจรจากับบุคคลที่ว่าง่ายในแต่ละฝ่ายมากกว่าจะให้ทั้งสองฝ่ายมาเผชิญหน้ากันเอง และใช้ หลักสาราณียธรรม

4 หลักธรรมที่ใช้ในการบริหารจัดการงาน

1 โพรปิกขยธรรม คือ หลักธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้มี 7 หมวด ได้แก่

1 สติปัฏฐาน 4 คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติกำหนดรู้สภาวะธรรมปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง

1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนืองๆ ซึ่งกาย เป็นรูปขันธ์มีลมหายใจเข้าออก อิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย เป็นต้น เป็นการท างานที่มีสติความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาของการทำงาน ทำให้ไม่ประมาท หรืองานไม่เกิดข้อผิดพลาด

2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนืองๆ ซึ่งเวทนา อันเป็นเวทนา ขันธ์ มีสุข ทุกข์ เฉยๆ ทำให้สามารถทำงานอย่างรู้เท่าทันถึงอารมณ์ตนในขณะนั้น

3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนืองๆ ทำให้สามารถควบคุมจิตใจ อารมณ์ได้ดี เมื่อต้องเผชิญกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันหรือต้องแก้ไขสถานการณ์ในทันที มีจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่สะทกสะท้าน

4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนืองๆ ในนิรณ 5 ขันธ์ 5 อย่างละ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจ 4 โดยเป็นไปตามอาการของสภาวะธรรมแต่ละอย่างๆ อันปราศจากตัวตน ทำให้มองการบริหารงานตามสภาพความเป็นจริง และสามารถดำเนินการป้องกันแก้ไขได้อย่างทันสถานการณ์

2 สัมมปธาน 4 คือ ความเพียรชอบ

1) สังวรปธาน คือ เพียรพยายามป้องกันอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ให้เกิดขึ้น

2) ปหานปธาน คือ เพียรพยายามในการละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

3) ภavanaปธาน คือ เพียรพยายามสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

ยิ่งขึ้น

4) อนุรักษณาปธาน คือ เพียรพยายาม รักษาให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญ

3 อิทธิบาท 4 คือ ธรรมให้ถึงความสำเร็จ

- 1) ฉันทะ คือ ความพอใจ
- 2) วิริยะ คือ ความพยายาม ความขยันหมั่นเพียร
- 3) จิตตะ คือ ความตั้งใจ การฝึกฝนเอาใจใส่งานอย่างต่อเนื่อง และรอบคอบ
- 4) วิมังสา คือ ปัญญา ทำให้เป็นผู้มีความคิดแยกคาย คิดแก้ไขอุปสรรค ทำให้งาน

เกิดการพัฒนา

4 อินทรีย์ 5 คือคุณธรรมที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ในการปราบปรามอกุศลธรรม

- 1) สัทธา ได้แก่ ความเลื่อมใสศรัทธา มีการปฏิบัติที่จะดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์
- 2) วิริยะ ได้แก่ ความเพียรในการละสิ่งไม่ดี สร้างความดีและทำให้ดียิ่งขึ้น
- 3) สติ ได้แก่ การระลึกใน กาย เวทนา จิต ธรรม
- 4) สมาธิ การกระทำจิตให้ตั้งมั่นในอารมณ์กรรมฐาน
- 5) ปัญญา ความเข้าใจในอริยสัจ

5 พละ 5 เป็นหลักธรรมที่ทำให้ผู้ศึกษาปฏิบัติเกิดความศรัทธา ความเพียร

- 1) สัทธาพละ สัทธาเป็นความเชื่อ ความเลื่อมใสในกุศลธรรมเป็นกำลัง
- 2) วิริยพละ วิริยะที่เป็นความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า ไม่หวั่นไหว
- 3) สติพละ สติที่เป็นความระลึก มีกำลังตั้งมั่นไม่หวั่นไหว
- 4) สมาธิพละ สมาธิที่เป็นความตั้งใจมั่น ไม่หวั่นไหวในความพึงชาน
- 5) ปัญญาพละ ปัญญาที่กำหนดรู้ตามความเป็นจริงไม่หวั่นไหว

6 โพชฌงค์ 7 คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้อริยสัจ 4

- 1) สติสัมโพชฌงค์ สติที่มีความเจริญ
- 2) ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาที่มีความเจริญ
- 3) วิริยสัมโพชฌงค์ วิริยะที่มีความเจริญ
- 4) ปีติสัมโพชฌงค์ ปีติที่มีความเจริญ คือ มีความชื่นใจ และทำให้มรรคทั้ง 4 เกิดขึ้น
- 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ คือ ความสงบกายสงบใจ ในการเจริญสติ
- 6) สมาธิสัมโพชฌงค์ คือ สมาธิที่มีความเจริญ
- 7) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ตตรมัมชัตตตาดเจตสิกที่มีความเจริญ

7 มรรคมรรค 8 เป็นข้อปฏิบัติที่ไม่สุดโต่ง คือทางสายกลาง

- 1) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ
- 2) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง ความตรึกอยู่ในเรื่องราวที่เป็นกุศล

- 3) สัมมาวาจา การกล่าววาจาชอบ หมายถึง การเว้นจากวจีทุจริต 4
- 4) สัมมากัมมันตะ การท าการงานชอบ หมายถึง การเว้นจากกายทุจริต 3
- 5) สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามในการท างานในอาชีพที่

สุจริต

- 6) สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ
- 7) สัมมาสติ ความระลึกชอบ
- 8) สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ

8 สาราณียธรรม 6 เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการเสริมสร้างความสามัคคีได้แก่

1) เมตตาทายกรรม ตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือให้ความช่วยเหลือในกิจธุระของผู้ร่วมงานด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือ กัน

2) เมตตาวาจีกรรม ตั้งเมตตาวาจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ช่วยแนะนำบอกกล่าวด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ เคารพนับถือกัน

3) เมตตามโนกรรม ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

4) สาธารณโภคิตา ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็นำมาแบ่งปัน ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

5) สีลสามัญญตา มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

6) ทัฏฐสามัญญตา มีทัฏฐดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหา